România
în
Uniunea Europeană.
Calitatea integrării.
Creştere. Competență. Ocupare

Volumul 1

23 noiembrie 2007
Bucureşti

Lucrările simpozionului dedicat Zilei Economiştilor
sub patronajul Asociației Generale a Economiştilor din România,
Asociației Facultăților de Economie din România şi Academiei de Studii
Economice Bucureşti, şi în organizarea Centrului de Excelență pentru Analize
şi Politici Economice şi Catedrei de Economie şi Politici Economice

Cuprins

Cuvânt-înainte / 5

Avuția națională – factor al integrării economice
■ *Gheorghe Zaman, Zizi Goschin / 7*

Armonizarea calificărilor învățământului superior românesc cu cerințele pieței muncii Uniunii Europene
■ *Ion Gh. Roşca, Viorel Lefter / 17*

Starea finanțelor publice şi creşterea economică: cazul Uniunii Europene
■ *Ioan Talpoş, Bogdan Dima, Mihai Ioan Mutaşcu, Cosmin Enache / 45*

Dezvoltarea produselor bancare pe piața românească
■ *Nicolae Dănilă / 57*

Unele aspecte privind sensibilitatea pieței de capital
■ *Gabriela Anghelache / 73*

De la stabilizare macroeconomică la creştere sustenabilă
■ *Coralia Angelescu, Aura-Gabriela Socol / 81*

Efectul de integrare şi distribuția corupției
■ *Constantin Popescu, Alexandru Taşnadi / 89*

România în 2007. Instabilitatea macroeconomică se întoarce?
■ *Cristian Socol, Dorin Emil Măntescu / 105*

Coeziunea economică şi socială în UE – de la aquis la concept
■ *Dorel Ailenei / 115*

Estimarea funcţiei de producţie în cazul României
■ *Marius-Corneliu Marinaş / 127*

Condiţia politicii de investiţii şi convergenţa europeană
■ *Dragoş Huru / 135*

Produsul intern brut şi investiţiile străine directe
■ *Constantin Anghelache / 143*

Ciclurile tranziţiei – o perspectivă epistemologică asupra globalizării
■ *Marin Dinu / 151*

Cuvânt-înainte

După aderarea României la Uniunea Europeană la 1 ianuarie 2007, creşterea calităţii integrării în modelul european reprezintă cea mai importantă provocare, nu numai pentru mediul academic românesc. Odată cu intrarea în clubul european, restricţiilor interne în fundamentarea şi implementarea politicilor economice româneşti li se vor adăuga condiţionalităţile impuse de Uniunea Europeană.

Simpozionul „România în Uniunea Europeană. Calitatea integrării. Creştere. Competenţă. Ocupare", propus de Asociaţia Generală a Economiştilor din România şi Asociaţia Facultăţilor de Economie din România, în colaborare cu Academia de Studii Economice Bucureşti şi în organizarea Centrului de Excelenţă pentru Analize şi Politici Economice şi Catedra de Economie şi Politici Economice, oferă o analiză-diagnoză obiectivă, raţională asupra evoluţiilor economice postaderare, încercând să aducă soluţii pentru rezolvarea trade-off ului convergenţă nominală - convergenţă reală şi pentru inserţia completă a României în procesele definitorii ale Uniunii Europene.

Organizatorii îşi propun ca studierea lucrărilor Simpozionului să reprezinte un punct de sprijin pentru decidenţii de politici economice din România, în încercarea acestora de a armoniza procesele de adaptare la guvernanţa europeană cu nevoia de modernizare a economiei româneşti şi a împăca respectarea criteriilor de convergenţă nominală cu cele de convergenţă reală. Numai în acest mod, economia noastră va reuşi să atragă beneficiile nete ale integrării în Uniunea Europeană şi să consolideze procesele de catching up faţă de ţările dezvoltate din clubul european.

În volumul de faţă - Volumul I al lucrărilor simpozionului – puteţi găsi răspunsuri raţionale la evoluţia convergenţei cu modelul european de economie, atât la nivel micro, cât şi la nivel macroeconomic. Sunt relevante deschiderile cercetării spre aspecte de principiu, întemeietoare ale viziunilor-cadru pentru abordarea integrării ca un proiect de modernizare, pentru reconfigurarea tiparelor procesului de învăţământ şi pentru înţelegerea dinamicii unei schimbări ce implică, în egală măsură, comportamentele şi valoriale. Optimizarea mix-ului de politici macroeconomice şi armonizarea politicilor româneşti cu cele europene sunt teme clasice, care, fiind analizate alături de potenţiala integrare în economia cunoaşterii, reprezintă provocări fundamentale pentru toate mediile intelectuale româneşti.

Volumul II (editat ulterior) va reprezenta un decalog privind ralierea la practicile de bună guvernare la nivel european, proces dificil de realizat în condițiile existenței fenomenului de „legare a mâinilor autorităților" decidente de politici macroeconomice din țările membre (tye hands). Amplul proces de ancorare a reformelor economice la „cele mai bune practici la nivel european" va reprezenta un test pentru capacitatea autorităților române de a participa la procesele de elaborare şi coordonare a politicilor economice în Uniunea Europeană.

AVUȚIA NAȚIONALĂ – FACTOR AL INTEGRĂRII ECONOMICE

■

Gheorghe ZAMAN
Profesor universitar doctor
Membru corespondent al Academiei Române
Institutul de Economie Națională
Zizi GOSCHIN
Profesor universitar doctor
Academia de Studii Economice, Bucureşti

Rezumat. *Studiul abordează problematica rolului care este jucat de diferitele componente ale avuției naționale, printre care o atenție deosebită este acordată capitalului natural, produs şi intangibil, ca factori ai creşterii economice contemporane, la nivel macroeconomic. Pornind de la avuția pe locuitor, aşa cum este definită şi calculată de Banca Mondială, am utilizat componentele sale ca variabile explicative pentru Indicele Dezvoltării Umane, cu scopul de a înțelege legăturile dintre efectele dezvoltării şi nivelul şi compoziția avuției.*

Concluziile principale ale studiului nostru sunt: a) capitalul natural şi înzestrarea cu resurse naturale nu joacă un rol determinant pentru nivelul de dezvoltare economică şi socială; b) bunurile intangibile reprezintă cel mai puternic factor de influență pentru nivelul PNB şi creşterea sustenabilă; c) speranța de viață este puternic dependentă de avuția pe locuitor; d) indicele educației depinde de nivelul avuției naționale în mai mică măsură decât celelalte două componente ale Indicelui Dezvoltării Umane: PNB pe locuitor şi speranța medie de viață.

Modelele multifactoriale de regresie multiplă pe care le-am utilizat considerând Indicele Dezvoltării Umane ca variabilă dependentă confirmă aceste concluzii pentru țările membre ale Uniunii Europene.

Cuvinte-cheie: avuție națională; capital intangibil; Indicele Dezvoltării Umane; regresie.

Clasificare REL: 20A, 8B, 10D.

■

I. Avuţia naţională – factor şi rezultat al dezvoltării

Creşterea economică este esenţială pentru ţările în curs de dezvoltare, pentru a putea reduce decalajele care le separă de ţările dezvoltate. Creşterea este însă condiţionată de mulţimea de bunuri-produse, naturale şi intangibile, pe care le deţine o ţară, multe dintre acestea fiind tocmai rezultatul dezvoltării precedente şi al bogăţiei acumulate în trecut.

Banca Mondială a publicat estimări monetare ale avuţiei naţionale – incluzând capitalul natural, produs, uman şi instituţional – pentru 120 de ţări ale lumii vizând înţelegerea mai profundă a legăturilor dintre dezvoltare şi nivelul şi compoziţia avuţiei. Aceste estimări sugerează că în principiu în orice ţară capitalul intangibil constituie cea mai mare parte a avuţiei naţionale, ceea ce nu înseamnă totuşi că resursele naturale nu sunt importante. Capitalul natural are o însemnătate deosebită în ţările cu venituri scăzute, multe dintre ele depinzând în mare măsură pe resursele lor naturale. Chiar dacă creşterea este iluzorie când se bazează pe exploatarea resurselor miniere şi epuizarea fondului piscicol şi forestier, cercetările sugerează că un management mai bun al ecosistemelor şi al resurselor naturale poate fi cheia susţinerii dezvoltării economice în timpul necesar acestor ţări pentru a-şi construi infrastructura şi capitalul uman. Cercetările au mai arătat că valoarea capitalului natural per capita tinde de fapt să crească odată cu venitul, atunci când se fac comparaţii între ţări, contrazicând convingerea tradiţională că dezvoltarea antrenează obligatoriu epuizarea mediului natural.

Cercetări de acest tip furnizează decidenţilor informaţiile şi indicatorii necesari pentru a gestiona portofoliul total de bunuri de care depinde dezvoltarea, permiţându-le să orienteze procesul dezvoltării către obiective sustenabile.

Pornind de la estimările Băncii Mondiale privind avuţia naţională, intenţionăm să cercetăm variaţia bogăţiei şi a nivelului de dezvoltare în Uniunea Europeană, precum şi în cazul Japoniei, Federaţiei Ruse şi SUA, în vederea desprinderii unor concluzii cu caracter teoretico-metodologic, dar şi practic-aplicativ.

II. Componentele avuţiei naţionale

Avuţia totală a fost estimată de experţii Băncii Mondiale ca:

$$W_t = \int_t^{\infty} C(s) \times e^{-r(s-t)} ds \qquad (1)$$

unde:

W_t – valoarea totală a avuției sau capitalul, în anul t ;

$C(s)$- consumul în anul s;

r- rata profitabilității sociale a investițiilor.

Rata profitabilității sociale a investițiilor este determinată cu relația:

$$r = \rho + \eta \frac{\dot{C}}{C} \qquad (2)$$

unde:

ρ - rata simplă a preferinței de timp;

η - elasticitatea utilității în funcție de consum.

În ipoteza că η = 1 şi presupunând creşterea consumului cu un ritm constant, avuția totală poate fi exprimată ca:

$$W_t = \int_t^{\infty} C(t) \times e^{-\rho(s-t)} ds \qquad (3)$$

Valoarea prezentă a avuției totale la momentul t este o funcție a consumului la momentul t ajustat în raport cu ρ . Expresia (3) presupune implicit că nivelul consumului se află pe o traiectorie sustenabilă, ceea ce înseamnă că volumul economiilor este suficient pentru a compensa exploatarea resurselor naturale.

Avuția totală este formată din *capital natural, produs* şi *intangibil* (Hamilton, Ruta and all, 2006):

1. *capitalul natural* constă din:
- resurse energetice (țiței, gaze naturale, cărbune)
- resurse minerale (bauxită, cupru, aur, fier, plumb, nichel, fosfat, argint, zinc)
- resurse forestiere
- teren arabil
- păşuni
- rezervații;

2. *capitalul produs* include utilaje, construcții şi teren urban;

3. *capitalul intangibil* a fost calculat ca diferență între avuția totală şi capitalul produs şi natural.

În literatura de specialitate, evaluarea activelor intangibile se realizează de regulă prin următoarele metode:

- comparaţii în cadrul pieţei;
- metoda veniturilor, care are în vedere veniturile totale generate de un activ intangibil individual sau un sistem de active;
- metoda de evaluare bazată pe costuri, care măsoară dimensiunile de ansamblu ale costurilor implicate de utilizarea activelor intangibile;
- metode bazate pe estimarea beneficiilor trecute şi viitoare; actualizarea ar trebui să fie folosită pentru determinarea valorilor anterioare şi următoare ale activelor; evaluarea combină în esenţă conceptul economic de valoare intelectuală cu conceptul legislativ de proprietate intelectuală;
- datorită faptului că o bună parte din activele intangibile nu pot fi cuantificate în termeni monetari, metodologia se bazează frecvent pe metoda scorurilor care utilizează notele acordate de experţi în domeniu.

III. Modele econometrice de regresie multiplă

Analiza macroeconomică a nivelului de dezvoltare în funcţie de factorii săi de influenţă oferă posibilitatea de a testa în cazul Uniunii Europene intensitatea conexiunii dintre dezvoltare şi bogăţie, precum şi determinarea priorităţilor şi ierarhiilor în funcţie de instrumentele şi politicile economice utilizate.

Modelul econometric de regresie multiplă pe care l-am utilizat pentru a evalua acţiunea factorilor explicativi ai variaţiei nivelului de dezvoltare include o variabilă dependentă – Indicele Dezvoltării Umane – şi trei variabile independente (factori de influenţă) care sunt componentele avuţiei naţionale: capitalul produs, natural şi intangibil. Utilizând valorile înregistrate pentru variabilele incluse în analiza noastră empirică pentru anul 2000 am testat mai multe modele de regresie (liniar, probit, exponenţial şi logistic). Rezultatele cele mai semnificative din punct de vedere statistic au fost obţinute pentru modelul liniar de regresie multiplă.

În anexa 1 se regăsesc valorile tuturor variabilelor utilizate în această lucrare. Aceste date prezintă suficientă variabilitate între ţări pentru a permite identificarea elementelor determinante ale dezvoltării în pofida volumului relativ redus al eşantionului (22 ţări). Am măsurat factorii de influenţă (componentele avuţiei naţionale) pe baza

informațiilor furnizate de un studiu al Băncii Mondiale (Hamilton, Ruta and all, 2006) care include estimări monetare privind avuția totală şi componentele sale pentru 120 țări din întreaga lume. Am selectat datele referitoare la țările membre ale Uniunii Europene (au fost disponibile estimări ale avuției numai pentru 19 țări ale UE, inclusiv România), împreună cu Japonia, Federația Rusă şi SUA. De asemenea, am folosit date din Rapoartele Dezvoltării Umane furnizate de Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (vezi anexa 1).

Datele utilizate relevă o legătură clară între avuție şi dezvoltare, toate țările cu o avuție națională pe locuitor estimată la mai mult de 400.000 dolari SUA în anul 2000 având şi un Indice al Dezvoltării Umane mai mare de 0,925 în acelaşi an. Suedia, SUA şi Belgia au înregistrat cele mai ridicate niveluri ale Indicelui Dezvoltării Umane în 2000, în timp ce liderii avuției pe locuitor au fost în acelaşi an Danemarca, Suedia şi SUA. România şi Bulgaria au ocupat ultimele locuri în eşantionul inclus în analiză, atât în cazul IDU, cât şi pentru avuția națională pe locuitor, având niveluri scăzute ale tuturor componentelor avuției, dar mai ales în cazul capitalului intangibil, ceea ce explică în mare măsură decalajul semnificativ de dezvoltare economică.

Model liniar de regresie multiplă pentru UE, Japonia, Federația Rusă şi SUA (model 1)

Aplicarea modelului de regresie liniară multiplă pentru 19 țări membre ale UE pentru care au fost disponibile date (vezi anexa 1), alături de Japonia, Federația Rusă şi SUA, a condus la următoarele rezultate:

$$IDU = 0{,}81 - 0{,}08\ KN + 0{,}68\ KP + 0{,}89\ KI, \qquad (4)$$

R= 0,94; DW= 2,25 ; F= 48,39

unde:

IDU= Indicele Dezvoltării Umane
KN= capital natural
KP= capital produs şi teren urban
KI= capital intangibil
R= raportul de regresie multiplă
DW= testul Durbin-Watson
F= testul Fischer.

Raportul de regresie multiplă are valoarea de 0,94, indicând o legătură statistică foarte puternică între variabila dependentă a modelului – Indicele Dezvoltării Umane – şi factorii de influență ai modelului – cele

trei componente ale avuţiei naţionale. Variabilele modelului reprezintă factori cu influenţă diferită asupra nivelului de dezvoltare al unei ţări. Capitalul produs şi capitalul intangibil au un impact pozitiv puternic asupra variabilei dependente – IDU, în timp ce influenţa capitalului natural este foarte slabă.

Analizând corelaţiile parţiale dintre Indicele Dezvoltării Umane şi componentele avuţiei naţionale constatăm că PNB per capita, reprezentând componenta economică a IDU, este cel mai puternic corelat cu avuţia (R=0,937). Celelalte componente ale IDU – speranţa de viaţă şi educaţia – sunt şi ele puternic legate de avuţia naţională, coeficienţii lor de corelaţie având valoarea de 0,855 şi, respectiv, 0,768.

După cum era de aşteptat, intensitatea corelaţiei între avuţia naţională din anul 2000 şi valorile IDU pentru anii următori se diminuează lent în timp, de la 0,937 în 2000 la 0,921 în 2001, 0,913 în 2002, 0,908 în 2003 şi 0,898 în 2004, coeficienţii de corelaţie rămânând totuşi la cote foarte înalte.

Printre componentele avuţiei, *capitalul intangibil prezintă cea mai puternică legătură cu IDU* (R=0,938), capitalul produs fiind de asemenea strâns corelat cu nivelul de dezvoltare (R=0,765), în timp ce capitalul natural nu poate fi asociat statistic cu Indicele Dezvoltării Umane deoarece valoarea raportului de corelaţie simplă arată că aceste două variabile sunt complet independente (R=0,03).

În acest studiu parametrii modelului au fost estimaţi cu ajutorul programului STATISTICA. Testele statistice efectuate asupra modelului au avut rezultate foarte bune, dovedind calitatea modelului: ponderea variaţiei explicate de model (R^2) este 94%, statistica Durbin-Watson este 2,25, ceea ce arată că erorile nu sunt autocorelate, iar statistica Fisher este 48,39 depăşind pragul critic teoretic.

Model liniar de regresie multiplă pentru UE (model 2)

Restrângând modelul liniar de regresie multiplă la cele 19 ţări membre ale UE pentru care au fost disponibile estimări ale componentelor avuţiei naţionale am obţinut valori diferite ale parametrilor comparativ cu modelul 1, dar rezultatele sunt similare:

$$IDU = 0{,}804 - 0{,}220\ KN + 0{,}175\ KP + 0{,}767\ KI \qquad (5)$$

R=0,929 ; F=31,64 ; DW=2,02

unde:

IDU= Indicele Dezvoltării Umane

KN= capital natural
KP= capital produs şi teren urban
KI= capital intangibil
R= raportul de regresie multiplă
DW= testul Durbin-Watson
F= testul Fischer.

Deşi raportul de regresie multiplă are valoarea de 0,929, fiind puțin mai mic decât în modelul precedent (R=0,94), indică în continuare o legătură statistică foarte puternică între Indicele Dezvoltării Umane şi cele trei componente ale avuției naționale. Cea mai semnificativă diferență față de primul model este asocierea mai puternică a IDU cu capitalul natural (R= 0,41) şi cu cel produs (R= 0,91), în timp ce intensitatea legăturii cu capitalul intangibil a rămas aproape neschimbată (R= 0,93).

IV. Observații finale

Integrarea economică a României în Uniunea Europeană este importantă pentru dezvoltarea sustenabilă a țării noastre nu doar din perspectiva modelelor tradiționale de creştere economică, dar şi în lumina creşterii rolului societății bazate pe cunoaştere şi economiei digitale, în centrul cărora se află contribuția tot mai mare a proprietății intelectuale reprezentată de o largă varietate de active intangibile.

Restrângerea decalajelor tehnologice şi a disparităților privind activitatea de cercetare-dezvoltare între România şi țările dezvoltate din Uniunea Europeană depinde într-o măsură tot mai mare de promovarea creşterii calității şi de contribuția care poate fi adusă de un volum sporit de active intangibile.

O problemă cheie pentru dezvoltarea sustenabilă a României şi integrarea în UE este capitalul intelectual, a cărui valoare cuprinde cea mai mare parte a eficienței economice.

În această privință relația dintre mobilitatea cercetării (emigrație, "brain-drain", "brain circulation", "brain gain") şi activele intangibile în România poate fi considerată ca un factor de îmbunătățire a poziției şi performanțelor economico-sociale folosind mişcarea forței de muncă superior calificate sub constrângerea modelelor strategice bazate pe principiul „câştig-câştig", în loc de „câştig-pierdere".

Anexa 1. Datele pentru modelele de regresie

Țara	Avuția estimată (2000$/ capita)	Capital natural (2000$/ capita)	Capital produs şi teren urban (2000$/ capita)	Capital intangibil (2000 $/ capita)	Indicele Dezvoltării Umane 2000	PNB/ capita ($PPP 2000)	Speranța de viață 2000	Educație 2000	IDU 2001	IDU 2002	IDU 2003	IDU 2004
Austria	493080	7174	73118	412789	0.926	26765	78.1	0.96	0.929	0.934	0.936	0.944
Belgia	452714	3030	60561	388123	0.939	27178	78.4	0.99	0.937	0.942	0.945	0.945
Danemarca	575138	11746	80181	483212	0.926	27627	76.2	0.98	0.930	0.932	0.941	0.943
Finlanda	419346	11445	61064	346838	0.930	24996	77.6	0.99	0.930	0.935	0.941	0.947
Franța	468024	6335	57814	403874	0.928	24223	78.6	0.97	0.925	0.932	0.938	0.942
Germania	496447	4445	68678	423323	0.925	25103	77.7	0.97	0.921	0.925	0.930	0.932
Grecia	236972	4554	28973	203445	0.885	16501	78.2	0.92	0.892	0.902	0.912	0.921
Irlanda	330490	10534	46542	273414	0.925	29866	76.6	0.96	0.930	0.936	0.946	0.956
Italia	372666	4678	51943	316045	0.913	23626	78.5	0.94	0.916	0.920	0.934	0.940
Olanda	421389	6739	62428	352222	0.935	25657	78.1	0.99	0.938	0.942	0.943	0.947
Portugalia	207477	3629	31011	172837	0.880	17290	75.7	0.94	0.896	0.897	0.904	0.904
Spania	261205	4374	39531	217300	0.913	19472	78.5	0.97	0.918	0.922	0.928	0.938
Suedia	513424	7950	58331	447143	0.941	24277	79.7	0.99	0.941	0.946	0.949	0.951
Regatul Unit	408753	7167	55239	346347	0.928	23509	77.7	0.99	0.930	0.936	0.939	0.940
Bulgaria	25256	3448	5303	16505	0.779	5710	70.8	0.90	0.795	0.796	0.808	0.816
Estonia	66769	6283	18685	41802	0.826	10066	70.6	0.95	0.833	0.853	0.853	0.858
Letonia	47198	5485	12979	28734	0.800	7045	70.4	0.93	0.811	0.823	0.836	0.845
Ungaria	77072	4947	15480	56645	0.835	12416	71.3	0.93	0.837	0.848	0.862	0.869
Romania	29113	4508	8495	16110	0.775	6423	69.8	0.88	0.773	0.778	0.792	0.805
Japonia	493241	1513	150258	341470	0.933	26755	81.0	0.93	0.932	0.938	0.943	0.949
Federația Rusă	38709	17217	15593	5900	0.781	8377	66.1	0.92	0.779	0.795	0.795	0.797
SUA	512612	14752	79851	418009	0.939	34142	77.0	0.98	0.937	0.939	0.944	0.948

Sursa: World Bank (2006), Human Development Reports 2002-2006.

Bibliografie

Behrman, J. R., Taubman P. J.. 1982. „Human Capital." În *Encyclopedia of Economics,* ed. Douglas Greenwald, p. 474. New York: McGraw-Hill Book Company

Berndt, E. R., Field., B. C., eds. (1981). *Modeling and Measuring Natural Resource Substitution*. Cambridge MA: MIT Press.

Bohm, B., Gleiss, A., Wagner, M., Ziegler, D., "Dissagregated Capital Stock Estimation for Austria – Methods, Concepts and Results." *Applied Economics* vol. 34, 2002, pp. 23–37

Croitoru, L., Gatto, P., Merlo, M., Paiero., P., ed. (2005). *Valuing Mediterranean Forests—Towards the Total Economic Value*. Rome: CABI Publishing

Dasgupta, P., Mäler, K.-G. "Net National Product, Wealth, and Social Well-Being. *Environment and Development Economics, vol.* 5, 2000, pp. 69–93

De Boer, B., de Haan, M., Voogt, M. "What would Net Domestic Product have been in an environmentally sustainable economy?", Presented in Papers and Proceedings of the Meeting on National Accounts and the Environment, 16-18 March, 1994, London

Dixon, J., K. Hamilton, and A. Kunte. 1997. "Measuring the Wealth of Nations," Expanding the Measure of Wealth: Indicators of Environmentally Sustainable Development. *Environmentally Sustainable Development Studies and Monographs,* Series 17, 1997, Washington, DC: World Bank

Gylfason, "Natural Resources, Education and Economic Development." *European Economic Review, vol.* 45, 2001, p. 847

Hamilton, K., Clemens M. "Genuine Savings Rates in Developing Countries," *World Bank Economic Review* vol. 13 (2), 1999, p. 333, Washington, DC: World Bank

Hamilton, K., Ruta, G. and all (2006). *Where is the Wealth of Nations? Measuring Capital for the 21st Century*, The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank

Kunte, A., Hamilton, K., Dixon, J., Clemens, M. "Estimating National Wealth: Methodology and Results." Environment Department Paper 57, (1998). World Bank, Washington, DC.

Larson, Donald F., Butzer Rita, Mundlak, Y., Crego Al. "A Cross-Country Database for Sector Investment and Capital." *The World Bank Economic Review* vol. 14 (2), 2000, p. 371

Mas, Matilde, Perez, F., Uriel, E. "Estimation of the Stock of Capital in Spain." *Review of Income and Wealth* vol. 46 (1), 2000, p. 103

Mitra, T. "Efficient Growth with Exhaustible Resources in a Neoclassical Model" *Journal of Economic Theory* vol. 17 (1), 1978, p. 114

Pearce, D. W., Atkinson, G. "Capital Theory and the Measurement of Sustainable Development: An Indicator of Weak Sustainability." *Ecological Economics vol.* 8 (2) (1993), pp. 103–108

Pezzey, J. (1989). "Economic Analysis of Sustainable Growth and Sustainable Development," *Environment Department Working Paper 15,* World Bank, Washington, DC

Psacharopoulos, G., Patrinos, H. A. "Returns to Investment in Education: A Further Update," *Education Economics* vol. 12 (2) 2004, p. 111.

Schultz, T. W. "Investments in Human Capital." *American Economic Review* vol. 51 (1) 1961, pp. 1–17

Stiglitz, J. E. 1974a. "Growth with Exhaustible Natural Resources: Effi cient and Optimal Growth Paths." Symposium on the Economics of Exhaustible Resources. *Review of Economic Studies,* vol. 41, 1974, p. 123

Human Development Reports 2002-2006, at www.undp.orgwww.worldbank.org

ARMONIZAREA CALIFICĂRILOR ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR ROMÂNESC CU CERINȚELE PIEȚEI MUNCII UNIUNII EUROPENE

■

Ion Gh. ROŞCA
Profesor universitar doctor
Viorel LEFTER
Profesor universitar doctor
Academia de Studii Economice, Bucureşti

Rezumat. *Lucrarea analizează utilitatea implementării Cadrului European al Calificărilor (EQF) şi a Cadrului Naţionale al Calificărilor ca instrumente de optimizare a utilizării capitalului uman şi creşterii calităţii şi competitivităţii învăţământului românesc şi adaptării acestuia la exigenţele pieţei europene a muncii. Din această perspectivă, vom analiza factorii de influenţă asupra pieţei muncii şi mutaţiile înregistrate în relaţia dintre piaţa serviciilor educaţionale şi piaţa muncii. De asemenea, vom identifica principalele direcţii strategice pentru învăţământul universitar românesc în vederea integrării spaţiului european al învăţământului superior şi al cercetării.*

Cuvinte-cheie: cerinţele pieţei muncii; oferta de învăţământ superior; calificări profesionale; politica educaţională naţională; economia cunoaşterii.

■

Introducere

Natura angajării persoanelor absolvente de învăţământ superior este într-o continuă diversificare, mulţi studenţi lucrând deja în regim part-time în paralel cu programul de cursuri universitare. Replicile instituţionale la această evoluţie a angajării sunt de asemenea diverse. Acest fenomen se referă la dezvoltarea unor relaţii mai strânse între învăţământ şi lumea muncii. Angajatorii sunt din ce în ce mai interesaţi de ceea ce învăţământul superior poate oferi, atât în scopuri de recrutare, cât şi ca sursă de traininguri în regim part-time şi dezvoltare a angajaţilor existenţi. Instituţiile de învăţământ superior intră în sfera comunităţilor, colaborând cu angajatori şi dezvoltând moduri

inovative şi eficiente de a spori posibilitatea de angajare a studenților: li se permite studenților să își gestioneze propriile cariere, pregătindu-i pentru învățarea de-a lungul întregii vieți şi oferindu-le o dezvoltare profesională continuă. Modificările de pe piața muncii a absolvenților de studii superioare includ:

- Schimbări în structura comerțului şi a industriei, în special afirmarea organizațiilor mai mici şi mai senzitive;
- Mai mulți absolvenți angajați în organizațiile mici, devenind propriii lor angajați sau combinând lucrul part-time sau angajarea pe durată fixă cu activitatea liber profesionistă, *freelancing;*
- Reforma sectorului public, în special eforturile guvernului de a îmbunătăți performanța şi responsabilitatea.

Cadrul Național al Calificărilor pune bazele unui sistem nou integrat de calificări, însă mai flexibil. Nevoia pentru un asemnea sistem decurge, în principal, din obiectivul național de a face trecerea către o *societate de învățare de-a lungul întregii vieți,* în care cei care învață vor fi capabili să beneficieze de oportunitățile de învățare în diferite etape de-a lungul vieții lor. Comunitatea diversă care învață va include, în viitor, multe persoane care participă în programe de tip part-time sau efectuate la anumite intervale de timp. Conceptul de Cadru al Calificărilor şi integrarea diverselor clase de tipuri de recompensă (major, minor, suplimentar, pentru scopuri speciale) depind de existența modurilor de măsurare şi comparare a rezultatelor învățării într-o măsură mai mică decât cele asociate recompenselor majore.

Cadrul descrie o abordare de politică națională coerentă pentru calificări, o sursă de inspirație pentru a construi şi încuraja societatea care învață de-a lungul întregii vieții şi o bază pentru comparație internațională şi aliniere (la tendințele politicii europene şi acordurile de la Lisabona, Copenhaga şi Bologna, Cadrul European al Calificărilor – EQF). EQF are drept scop identificarea nevoilor de training direct legate de cererea de pe piața muncii (cea a angajatorilor). Cererea de pe piața muncii pentru competențe şi calificări (care necesită training) este adresată universității, care o procesează şi o transformă în strategii de training, iar mai târziu în programe de studii. Toate calificările (exprimate prin rezultate ale învățării) ar trebui să fie transparente şi adecvate mediului economic. În întreprindere calificările sunt modelate de condiții specifice, asigurând în acelaşi timp competiție şi inovare. În acest context, universitatea şi întreprinderea transmit informația către autoritatea națională a calificărilor pentru învățământul superior, care sintetizează şi defineşte calificările

formale (în termeni de descriptori, mecanisme, principii). Acest proces ia în calcul opiniile societății civile, comitetelor sectoriale, asociațiilor profesionale, sindicatelor, studenților şi absolvenților.

Scopul EQF este acela de a oferi un limbaj comun pentru a descrie calificările, ceea ce va ajuta Statele Membre, angajatorii şi indivizii să compare calificările din întreaga Uniune Europeană, care prezintă sisteme diferite de training şi diversitate educațională.[1] Elementul principal al EQF este reprezentat de o mulțime de opt niveluri de referință, care descrie ceea ce o ştie, înțelege şi poate să facă o persoană care învață – *rezultatele învățării sale* – indiferent de sistemul în care s-a obținut calificarea. Nivelurile de referință ale EQF mută aşadar accentul de la abordarea tradițională, care se concentra pe inputurile de învățare (durata unei experiențe de învățare, tipul instituției). În calitate de instrument pentru promovarea învățării de-a lungul întregii vieți, EQF face referire la educația generală şi pentru adulți, educația vocațională şi training, precum şi la învățământul superior. Cele opt niveluri acoperă întreaga paletă de calificări, începând de la cele obținute la finele educației obligatorii până la cele conferite la cel mai înalt grad academic, profesional, vocațional sau de training.

Recompensa reprezintă recunoaşterea rezultatelor învățării, iar rezultatele învățării pot fi descrise sau chiar definite în detaliu, dar nu există instrumente prin care rezultatele învățării pot fi măsurate, dincolo de modalitatea brută de a număra abilitățile specifice. Toate abordările fezabile vizavi de acordarea de credit rezultatelor învățării solicită utilizarea unui instrument noțional care poate asocia fie rezultatele învățării, fie scopurile programelor cu altceva ce poate fi măsurat: cel mai frecvent utilizat instrument în Europa este număr de ore – măsurarea pe baza creditelor ECTS. În vreme ce această relație între cantitatea de număr de ore şi program este prin însăşi natura sa noțională, asocierea

[1] Jàn Figel, Comisar European pentru Educație, Training, Cultură şi Multilingvism, consideră că: „Europenii se confruntă prea des cu obstacole atunci când încearcă să se mute dintr-o țară în alta pentru a învăța şi munci sau atunci când vor să îşi continue studiile sau pregătirea profesională. EQF va fi de folos în rezolvarea acestei probleme: va face diferitele calificări naționale mai uşor de înțeles în Europa şi va promova accesul la educație şi training. Odată adoptat, acesta va creşte mobilitatea pentru învățare şi training. Suntem convinşi că EQF este o inițiativă esențială în crearea de joburi şi creştere, ajutând europenii să facă față provocărilor globalizării, economiei bazate pe cunoaştere". Sursă: *The European Qualifications Framework: a new way to understand qualifications across Europe.*

între acestea privind creditele ECTS este foarte puternică, deoarece cantitatea cheie implicată în definirea numărului de ore este aceea a unei medii noționale de participare la programul anual de învățare. Natura acestui acord este întărită de faptul că marea parte a creditelor pentru rezultatele învățării este obținută prin participare la programe în cadrul învățământului superior.

Motivarea pentru QFHE este aceea de a oferi un mecanism care să conecteze cadrul național la restul pentru a permite:

1. Transparență internațională, în relațiile dintre universități şi în relație cu angajatorii şi alte părți intersate; instrumentul: suplimentul de diplomă;
2. Recunoaştere internațională a calificării;
3. Mobilitate internațională pentru cei care învață şi pentru absolvenți:
   - Cei care învață pot avea mai multă încredere în faptul că rezultatele studiului efectuat în afara țării vor contribui la căutarea unei calificări în propria țară.
   - Un cadru va fi în mod special util în sprijinirea dezvoltării şi recunoaşterii diplomelor comune pentru mai mult de o singură țară.

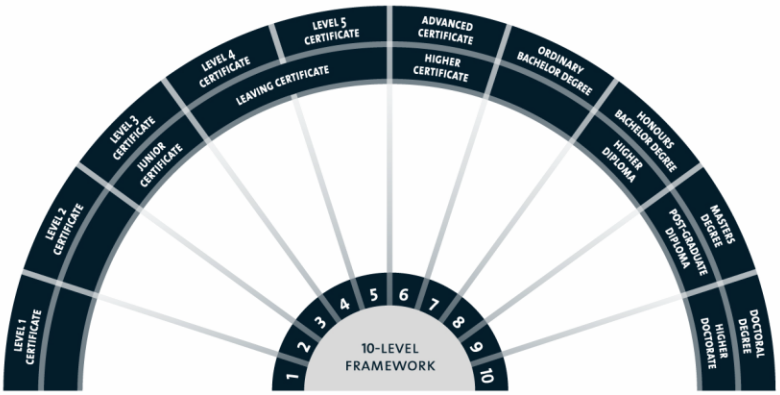

Figura 1. *Cadrul văzut ca o structură pe 10 nivele, în cadrul căruia fiecare nivel se bazează pe standarde de cunoaştere, abilități şi competențe*

Atât învățământul superior, cât şi piața muncii se schimbă rapid în era actuală. Aceasta este caracterizată de schimbări rapide, globalizare crescândă şi sporirea complexității în termenii relațiilor ecnomice şi socioculturale. Viteza acestor schimbări este reflectată în contextul în care

trebuie să existe reflecţie asupra obiectivelor viitoare privind sistemele de educaţie şi training. Noile structuri şi societatea actuală sunt din ce în ce mai mult conduse prin informaţie şi cunoaştere. În particular, computerele devin din ce în ce mai disponibile acasă şi la locul de muncă, iar această familiaritate relativă cu tehnologia informaţională şi comunicaţională (TIC) reprezintă un element de luat în calcul şi de planifica de educaţia şi trainingul din viitor.

Învăţământul superior se extinde şi îşi lărgeşte sfera de participare, iar economia este din ce în ce mai mult bazată pe cunoaştere şi competitivă, iar natura muncii absolvenţilor se transformă şi se diversifică. Pentru a lua în calcul aceste schimbări profunde, administratorii universităţilor şi persoanele cu putere de decizie din învăţământul superior trebuie să examineze disponibilitatea învăţământului la distanţă în viitor, să examineze şi să selecteze variantele preferate şi să se asigure că politica publică şi consideraţiile reglementare încurajează şi nu inhibă această realizare.

Învăţământul superior va trebui să găsească moduri de gestionare a situaţiei, replicând şi – în mod ideal – beneficiind de aceste tendinţe. Acele instituţii care sunt capabile să satisfacă nevoile existente – create sau exacerbate de modficările demografice – vor beneficia în mod sigur de o piaţă mare pentru programele şi serviciile lor.

Deşi instituţia de învăţământ superior va fi afectată în aceeaşi măsură de factorii sociali ai schimbării, este rolul instituţiilor educaţionale de a alege cum vor reacţiona sau iniţia măsuri în sensul de a se lăsa influenţate de aceşti factori, în condiţiile respectării misiunii instituţionale sau ale caracteristicilor din prezent.

Presiunea de a utiliza resursele disponibile – umane sau financiare – în cel mai eficace mod este un element care face parte din viaţa şcolară zilnică sau a instituţiilor de training din UE. Mecanismele pot include: asigurarea îmbunătăţirii calităţii şi asigurarea utilizării eficiente a resurselor.

Câteva tendinţe ample au contribuit la creşterea interesului guvernamental pentru a stabili mecanismele de asigurare a calităţii şi a responsabilităţii în învăţământul superior. Deosebit de importantă a fost tendinţa către educaţie în masă. Multe ţări au dublat sau chiar triplat cifrele de şcolarizare în învăţământul superior de-a lungul ultimelor două decenii, în vreme ce rata de participare a tinerilor a crescut. În prezent, în marea parte a ţărilor cu venituri medii 25-45% dintre cei tineri se înscriu în învăţământul superior. Diversitatea crescândă a ofertei educaţionale a apărut ca replică a educaţiei în masă în învăţământul superior; cele mai multe ţări au creat diverse tipuri de instituţii, diverse durate de studii, precum şi diferite moduri de instrucţie ca răspuns la creşterea numărului de înscrişi. Alte replici sunt cele ale creşterii

sectorului antreprenorial privat în învăţământul superior şi, în alte ţări, extinderea ofertei educaţionale prin învăţământul la distanţă. Mai mult, cum universităţile au devenit mai mari şi mai specializate, acestea au adoptat diverse roluri, adesea încercând să satisfacă nevoile pieţei sau industriei sau să consolideze contribuţiile lor în întâmpinarea nevoilor locale, regionale sau naţionale.

Aceste noi preocupări obligă universităţile să se concentreze în manieră corporativă mai mult decât înainte. „Preşedinţii au devenit manageri corporativi, iar managementul a devenit din ce în ce mai mult preocupat de responsabilitate" (Kezar). Acest lucru a dus la modelarea multora după modelul corporaţiilor vizavi de eficienţă, calculabilitate şi predictibilitate. Acest aspect nu este deloc negativ, însă se deplasează de la scopul adevărat al educaţiei – studentul. Va fi din ce în ce mai dificil să se echilibreze cele două elemente, deoarece publicul sofisticat va solicita mai multe opţiuni calitative şi responsabilitate sporită pentru un cost mai mic (Conway).

Relevanţa discuţiei despre calificările profesionale şi noile cerinţe de pe piaţa muncii este cu atât mai mare cu cât se pune problema economiei cunoaşterii. Un concept cheie în acest domeniu de activitate economică este acela că educaţia şi cunoaşterea (adesea numite „capital uman") pot fi tratate astfel:

- Un produs, deoarece produsele şi serviciile intelectuale educaţionale şi inovative pot fi exportate în schimbul unei sume mari;
- Un activ productiv.

Cel puţin doi factori ai economiei cunoaşterii trebuie consideraţi în lumina apropierii acestora: calificările şi piaţa muncii:

- Informaţia/intensitatea cunoaşterii – producţia eficientă depinde de informaţie şi de *know-how*; peste 70% din muncitorii ţărilor dezvoltate sunt muncitori în domenii informaţionale; mulţi muncitori din fabrici îşi folosesc mai mult gândirea decât mâinile;
- Reţelistica şi conectivitatea calculatoarelor – dezvoltări precum Internetul, care sunt induse de globalizare.

Recent, la nivel naţional, patru priorităţi au fost identificate în privinţa acestui subiect:

- Elaborarea unei metodologii pentru dezvoltarea Cadrului Naţional al Calificărilor pentru Învăţământul Superior până în septembrie 2007;

- Identificarea compatibilităților naționale între nivelul preuniversitar şi cel universitar;
- Designul, implementarea şi permanenta actualizare a Registrului Național al Calificărilor în Învățământul Superior, 2008.

La nivel internațional, trei linii de acțiuni au fost stabilite:

- Schimburi de bună practică;
- Implicarea în acțiuni europene privind cadrul de calificări;
- Armonizarea NQFHE-ului românesc cu EQF şi cu NQF-urile altor țări.

Noile tendințe care afectează învățământul superior

Pe masură ce învățământul superior înaintează în secolul 21, o varietate de factori şi tendințe influențează instituțiile de învățământ superior. Modul în care aceste instituții vor aborda aceste schimbări va face ca în viitor fie să rămână competitive, fie să înceteze să existe. Contextul în care învățământul superior funcționează se schimbă dramatic datorită mai multor fenomene. Potrivit lui Gibbsons (1998), următoarele şabloane arată includerea în masă a unor straturi mai largi ale populației în învățământul superior sub forma unor simptome: diversificarea funcțiior, profilul social al populației de studenți, educarea pentru profesii, tensiuni între predare şi cercetare, creşterea cercetării orientate pe probleme, declinul producției de cunoştințe primare, lărgirea responsabilității, tehnologii pentru predare, multiple surse de finanțare a învățământului superior, eficiența şi etosul birocratic, consecințele accesului în masă.

O schimbare majoră este modificarea demografică a populației de studenți din învățământul superior: un declin adânc şi constant al ratei natalității şi creşterea speranței de viața în țările mai avansate economic, în general: viața mai lungă, zile mai lungi de muncă, suprafețe urbane mai largi, populații mai diversificate, mutări mai frecvente. Pe măsura ce populația de tineri cu vârstă de colegiu, corespunzătoare absolvenților de liceu, a început să intre în declin în anii 1980, a fost înlocuită de o populație mai vârstnică în căutare de educație superioară.

O alta tendință, derivată din creşterea ritmului de dezvoltare socială şi dintr-o mai mare complexitate a mediului economic şi de afaceri, este aceea că în viitor o viață profesională obişnuită ar putea fi uşor formată din mai multe cariere construite secvențial. Învațarea de-a lungul întregii vieți devine o necesitate mai degrabă decât o oportunitate de îmbogățire spirituală cum e posibil să fi fost în trecut. Tot mai mulți

studenți care deja posedă o calificare se orientează către cursuri vocaționale (cursuri de la care se aşteaptă o îmbunătățire o aptitudinilor profesionale sau de carieră). Dacă angajatorii continuă să reducă numărul de angajați de bază, mulți dintre aceşti studenți vor plăti direct pentru educația de care au nevoie pentru a se angaja sau pentru a rămâne angajați. Unii dintre aceşti studenți ar putea fi interesați de acumularea de credite (probabil pentru M.A. sau pentru M.S.), însă de-a lungul unei perioade destul de lungi de timp.

Un alt aspect al restructurării la locul de muncă, munca la distanță (la domiciliu), ar putea influența semnificativ oferta de educație superioară. Comunitățile din întreaga lume creează facilități de muncă la domiciliu pentru a permite rezidenților lor să lucreze pentru angajatori aflați la distanță pe masură ce numărul celor care lucrează de acasă va continua să crească. Unele agenții de asigurare a calității au început să își adapteze procedurile de analiză pentru a se adresa unei varietăți în creştere de învățământ la distanță şi a altor oportunități de învățare electronică, inclusiv cursurilor bazate pe televiziune şi a instruirii cu ajutorul internetului.

În consecință, întrebări complexe despre măsurarea calității învățământului devin tot mai necesare datorită a două dezvoltări recente: lărgirea folosirii tehnologiei educaționale în înflorirea interesului global în oferirea serviciilor educaționale.

Asigurarea calității va fi tot mai complexă pe masură ce universitățile îşi vor lărgi sfera misiunilor de cunoaştere. Până acum, controlul calității în învățământ şi cercetare a fost exercitat în esență prin acelaşi sistem individual de evaluare. Standardele de calitate au fost o chestiune care privea mediul academic şi doar mediul academic. Acest mediu stabilea când standardele de calitate au fost atinse atât în învățământ, cât şi în cercetare. Hibridizarea structurii disciplinare din cadrul asigurării calității din învățământul superior continuă să fie principalul mod de expansiune din viitor a reglementărilor din învățământ. Dacă noile practici de cercetare se vor răspândi pe o scară mai largă în universități, mecanisme de asigurare absolut noi vor fi necesare pentru învățământul orientat pe probleme, pe care îl va acompania.

În învățământul superior, globalizarea duce la creşterea punerii accentului pe internaționalizarea curriculumului; acest lucru aduce noi parteneriate de cercetare şi învățământ cu agenții şi instituții în întreaga lume şi va duce la creşterea permeabilității limitelor internaționale.

Beneficiile globalizării includ creşterea, stimularea capacității țărilor de a face uz de avantajele comparative, expansiunea pieţelor de export şi economiile de preț asociate importurilor. În mod similar, expansiunea

financiară şi a pieţelor financiare are potenţial de a crea competiţie, pieţe mai eficiente şi preţuri mai scăzute.

Printre dezavantaje se numără situaţiile celor din manufactură, care s-au văzut fără asigurare medicală, pensiile erodate ale acestora şi stagnarea veniturilor, în vreme ce beneficiile creşterii sunt culese de cei aflaţi în vârf. Ieşim în acest moment dintr-o perioadă de lipsă de locuri de muncă fără precedent, iar pentru mulţi angajaţi creşterea salariilor este încă în urma inflaţiei, în timp ce profiturile şi productivitatea cresc enorm. De asemenea, fabricile se delocalizează în alte ţări, iar acum, în era în care joburile gulerelor albe pot fi cu uşurinţă îndepărtate către alte regiuni, până şi cei mai bine pregătiţi muncitori se confruntă cu competiţia celor cu abilităţi similare, dar care lucrează pentru salarii mult mai mici.

Dacă beneficiile globalizării sunt enorme, mulţi dintre cei care au avut de suferit de pe urma competiţiei se consideră devalorizaţi, iar elitele accentuează numai beneficiile şi ignoră impactul negativ al acestor tendinţe asupra celor dintâi (http://www.senate.gov/comm/labor/general/ Hearings/2005_05_26/Bernstein.pfd). Mai mult, dacă cei care înfăptuiesc politicile nu recunosc şi nu încearcă să rezolve aceste probleme, ne vom confrunta cu un public care va considera că protecţionismul este cea mai bună cale de a se izola de partea negativă a competiţiei globale.

Replica politicii interne şi-a exprimat dorinţa de a consolida competitivitatea forţei de muncă a secolului[2]. Două, argumente comune sunt: îmbunătăţirea competenţelor şi dereglementarea muncii, a produselor şi a pieţelor financiare; acestea sunt componente necesare pentru o forţă de muncă mai competitivă. Accesul la oportunităţile educaţionale îmbunătăţeşte standardul de viaţă pentru cei care nu beneficiaseră de acesta; în schimb, dereglementarea accentuată – de exemplu, reducerea standardelor de muncă – se poate dovedi contraproductivă. În loc să sporim competitivitatea, efectul va fi acela de creştere a riscului asupra forţei de muncă, amplificând efectele negative ale globalizării.

O reţea de agenţii de asigurare a calităţii formată recent în Europa ar putea oferi sprijin, eventual identificând anumite sarcini în care ar putea prelua proiecte de dezvoltare. Reţeaua internaţională de agenţii de asigurare a calităţii ar putea de asemenea fi o resursă pentru a identifica expertiză pentru anumite sarcini.

Înainte de a se demara o activitate de dezvoltare substanţială, este nevoie ca un efort distinct să se depună pentru a dezvolta claritate şi consens în privinţa tipurilor de structuri care ar putea fi adecvate pentru evaluarea învăţării, indiferent de cadru. O abordare internaţională este

necesară pentru această sarcină, iar aceste necesităţi trebuie organizate de un organism multinaţional. Diverse opţiuni trebuie dezbătute în legătură cu obiectivul major de dezvoltare; ariile de cercetare în acord sau cooperativă trebuie identificate. Opţiunile ce trebuie considerate pot varia mult, incluzând:

- armonizarea diplomelor între ţări; de exemplu, organizarea de niveluri de învăţare pentru a fi în conformitate cu nivelurile ISCED elaborate de UNESCO;
- identificarea competenţelor generale sau a abilităţilor care ar trebui să îi caracterizeze pe deţinătorii de diplome, indiferent de locul sau modul în care au obţinut diplomele;
- standarde internaţionale pentru rezultatele studenţilor, specificate pentru fiecare profesie şi disciplină;
- examinări internaţionale, comparabile cu *bacalaureatul internaţional* care a fost stabilit la faza de terminare a liceului, care devin mult mai fezabile în toată lumea de vreme ce tehnicile de examinare asistată de calculator s-au dezvoltat;
- evaluarea capacităţii instituţionale pe baza standardelor internaţionale şi a echipelor de evaluare, organizate separat pentru fiecare universitate, institut tehnic etc; sau
- metode recunoscute internaţional pentru evaluarea capacităţii educaţionale.

Ca rezultat al schimbării tehnologice şi având în vedere că rata de modificare a tehnologizării se va diminua, rata la care noile tehnologii penetrează mediul de afaceri şi gospodăriile se aşteaptă să crească. Progresul tehnologic şi declinul recent al costurilor de transmisie a informaţiei au diminuat barierele dintre naţiuni şi au extins pieţele naţionale dincolo de graniţe. Un posibil impact al schimbărilor tehnologice este o tranziţie de la educaţia oferită într-un anumit cadru către opţiuni mai flexibile, selectate de cel care învaţă.

Din cauza dezvoltării rapide a mijloacelor electronice şi a infrastructurii de transmisie în ultimul deceniu, învăţământul la distanţă a atins un nivel în care încă se mai poate înregistra creştere. Perspectivele de expansiune sunt mari în vederea sporirii înscrierilor previzionate pentru multe ţări, şi trebuie să se investească în facilităţi fizice pentru a face faţă cererii în creştere. În ultimul deceniu, un număr mare de instituţii au putut să ofere învăţământ la distanţă, chiar cu un număr mai mare de înscrişi. Această creştere pune o problemă majoră pentru agenţiile de asigurare a calităţii: un număr mai mare de ofertanţi de învăţământ la distanţă trebuie monitorizat, în cadre diferite şi având

moduri diferite de învățare; în plus, un număr în creştere de studenți vor încerca să obțină recunoaştere astfel încât cursurile la distanță să se poată încadra în mai multe obiective de studiu.

Paşi importanți au fost făcuți în România către Spațiul Învățământului Superior European prin reorganizarea întregului spectru de programe universitare. O nouă structură a învățământului superior a fost adoptată de Legea nr. 288/2004 privind organizarea studiilor universitare, cadrul legislativ al introducerii celor trei cicluri – licență, masterat şi doctorat – conform obiectivelor Bologna. Legea a intrat în vigoare în anul universitar 2005/2006 şi prima generație de studenți în licență vor absolvi în 2008/2009. Ordinul ministerial no. 3617/16.03.2005 generalizează aplicarea creditelor ECTS în universitățile din România. Ordinul Ministerial no. 4868/2006 privind implementarea Suplimentului de Diplomă pentru certificarea absolvirii unui ciclu de studiu stipulează că toate instituțiile de învățământ superior vor elibera gratuit Suplimentul de Diplomă începând cu anul academic 2005/2006. Una dintre principalele realizări pentru învățământul superior românesc a fost adoptarea Legii nr. 87/2006, care a aprobat Ordonanța Guvernamentală de Urgență no. 75/2005 privind asigurarea calității în educație. Menirea acesteia era de a face din învățământul românesc unul mai activ şi atractiv în peisajul viitor al Sistemului Învățământului Superior European.

Adoptarea sistemului de credite este o altă componentă cheie în dezvoltarea Spațiului Învățământului Superior European în cadrul procesului Bologna. ECTS devine o bază generalizată pentru sistemele de credit în învățământul superior şi şi-a dovedit eficiența în facilitarea mobilității studențeşti şi dezvoltarea curriculumului internațional; acesta se poate considera o acumulare de credite sau un sistem de transfer de credite.

Abordarea națională privind creditele – care se întinde atât în domeniul învățământului superior, trainingului, cât şi în educație în general şi în sectoarele de training – doreşte să stabilească o monedă națională stabilă şi bine înțeleasă, de care vor beneficia atât cei care învață, cât şi cei care recrutează, în învățământ şi la angajare. Mai exact, va încuraja mobilitatea, atât la nivel național, cât şi internațional, şi va ajuta instituțiile de învățământ să atragă studenți internaționali mult mai uşor. Sistemul va spori, de asemenea, comparabilitatea şi recunoaşterea învățământului superior la nivel național şi internațional. Acestea se vor reflecta în instrumente precum Suplimentul de Diplomă.

În România, dezvoltarea Cadrului Național al Calificărilor pentru Învățământ Superior (NQFHE) este responsabilitatea Agenției Naționale

pentru Calificări în Învățământul Superior şi Parteneriatul cu Mediul Economic şi Social (ACPART).

ACPART este autoritatea națională pentru stabilirea şi actualizarea regulată a cadrului calificărilor național pentru învățământul superior, un organism specializat subordonat Ministerului Educației, Cercetării şi Tineretului, o instituție publică cu personalitate juridică. Agenția ACPART are sucursale în Cluj-Napoca, Galați, Timişoara şi Iaşi. ACPART are următoarele misiuni principale:

- elaborarea, implementarea şi actualizarea cadrului național al calificărilor pentru învățământul superior privind dezvoltarea, recunoaşterea şi certificarea calificărilor bazate pe cunoaştere, abilități, competențe acumulate de beneficiarii sistemului învățământului superior;
- analizarea compatibilității curriculei specializărilor în ariile fundamentale ale învățământului superior cu standardele cadrului calificărilor naționale;
- implicarea instituțiilor de învățământ superior româneşti în dezvoltarea unei societăți europene bazate pe cunoaştere şi productivitate, cu o economie competitivă şi dinamică;
- promovarea deschiderii instituțiilor de învățământ superior către medii socioeconomice prin acțiuni de cooperare între instituțiile de învățământ superior, operatorii economici şi alte organizații; scopul este acela de a dezvolta parteneriate specifice, cercetarea pieței muncii, dimensiunea antreprenorială a universităților româneşti şi transferul de cunoaştere.

România salută propunerea de dezvoltare a unui Cadru al Calificărilor European pentru Învățământul Superior, asigurându-se că NQFHE va fi compatibil cu EQFHE. Motivația pentru EQFHE este aceea de a oferi un mecanism care să reunească cadrele naționale pentru a permite transparență internațională, recunoaşterea calificărilor şi mobilitatea celor care învață şi a absolvenților. Procesul de transparență internațională ar trebui să se desfăşoare la nivelul instituțiilor de învățământ superior (IIS), angajatorilor şi părților interesate. Instrumentul principal pentru a realiza acest lucru este Suplimentul de Diplomă. Creşterea mobilității internaționale a celor care învață şi a absolvenților poate oferi mai multă încredere în faptul că studiile efectuate în afara țării vor contribui la o calificare solicitată în propria țară. Dezvoltarea cadrului de calificări va sprijini diplomele duble şi recunoaşterea diplomei naționale.

Noi tendinţe pe piaţa muncii

Printre fenomenele care au loc pe piaţa muncii, se pot menţiona: explozia de populaţie în lumea dezvoltată, declinul demografic în ţările OECD, îmbătrânirea proiectată în deficite de forţă de muncă, consolidarea importanţei educaţiei şi a noilor competenţe, utilizarea mai bună a forţei de muncă interne, migrarea, outsourcingul şi munca temporară.

Natura muncii este în continuă schimbare şi abilităţile cerute angajaţilor şi managerilor de asemenea. Exemple pentru această schimbare sunt: intensitatea creascută a cunoaşterii în produse, o pondere crescândă a forţei de muncă din servicii, cererea de noi competenţe, rolul întreprinderilor în calitate de ofertanţi de traininguri. Cunoaşterea nu trebuie să rămână statică de-a lungul vieţii, cum se întâmpla înainte. Învăţarea de-a lungul întregii vieţi va fi în multe domenii o precondiţie pentru a fi atractiv pe piaţa muncii. Această dezvoltare a societăţii cunoaşterii nu ar trebui să permită crearea de bariere sociale, ci mai degrabă să le estompeze. Aceste provocări sunt comune tutoror sistemelor de educaţie şi training şi vor trebui să anticipeze şi să se adapteze schimbărilor rapide. Obiectivele comune, precum şi discuţiile privind posibilele soluţii şi schimbul de bune practici vor fi instrumente importante pentru a face faţă acestor provocări.

Provocarea acestor tendinţe demografice privind educaţia şi sistemele de training implică:

- nevoia de a încuraja oamenii să continue învăţarea fie prin sistemul tradiţional de educaţie şi metode de training, fie prin învăţarea la locul de muncă, pentru a putea deveni angajat şi antreprenor;
- nevoia de a oferi informaţie şi consiliere, educaţie şi training pe o perioadă mai lungă şi mai activă de viaţă.

Fluxurile de migraţie sunt foarte variate, confruntând sistemele de educaţie şi training cu realitatea unui public diversificat şi multilingv. Migraţia către UE ar trebui să fie văzută şi din perspectiva dezvoltării sustenabile.

Speranţa de viaţă în Europa de Vest a crescut de la 47 de ani în 1900 la 67 de ani în 1950 şi apoi la 79 de ani în 2004. Rezultatul este o reducere a numărului de tineri care intră pe piaţa muncii şi o creştere a populaţiei în vârstă pensionate. Deja 50% din populaţia ţărilor industrializate se află în categoria populaţiei dependente, cei de sub 15 ani şi cei de peste 64 de ani. În ultimul deceniu, rata de dependenţă a celor vârstnici în aceste ţări a crescut de la 19% în 1995 la 22% în 2005. Tabelul de mai jos arată creşterea proiectată pentru populaţia în vârstă de

muncă pentru următorii 50 de ani. Acesta arată că forţa de muncă în Europa va stagna în 2010 şi va scădea apoi. Deja creşterea populaţiei a devenit negativă în unele părţi ale Europei. Aceste tendinţe vor avea un impact enorm asupra ocupării viitoare.

Tabelul 1

Modificarea estimată a populaţiei în vârstă de muncă, 1995-2050

Regiune	1995	2010	2025	2050
Europa (milioane)	488	496	452	370
Lume (miliarde)	3,5	4,5	5,3	6,0
Cota Europei (%)	14	11	9	6

Un studiu al Naţiunilor Unite din martie 2000 estimează că 15 naţiuni europene vor fi nevoite să accepte 170 de milioane de imigranţi în următorii 25 de ani pentru a-şi menţine nivelul actual al ocupării şi populaţia plătitoare de taxe.

Un studiu al Băncii Mondiale estimează că 68 de milioane de imigranţi sunt necesari pentru a face faţă cerinţelor pieţei muncii în perioada 2003-2050. Acest lucru a făcut Europa să stabilească drept scop creaşterea ocupării la 70%, în vreme ce media pentru UE-15 a fost de numai 65 de ani în 2005. De asemenea, a accelerat eforturile de creştere a participării femeilor. Rata generală de ocupare a femeilor pentru UE-15 a progresat între 1997 (50,8%) şi 2005 (59%). Dar ratele ocupării sunt cu circa 17% mai scăzute la femei decât la bărbaţi, diferenţa fiind de aproape 30% în Grecia, Spania şi Italia. Danemarca, Suedia şi Finlanda sunt singurele ţări unde aceste diferenţe de gen sunt mai mici de 10%. Naţiunile Unite estimează că Japonia ar trebui să primească 647.000 de imigranţi anual în următorii 50 de ani pentru a-şi menţine dimensiunea populaţiei ocupate la nivelul anului 2000. Deficite substanţiale de muncă vor apărea în ţările OECD dacă politicile de imigraţie nu vor fi liberalizate sau dacă joburile de servicii şi manufactură nu se mută peste graniţe.

În SUA, Bureau of Labour Statistics (BLS) din Department of Labour face estimări periodice privind creşterea numarului de joburi pe industrii, ocupaţii şi compoziţia posibilă a forţei de muncă angajate în aceste joburi. Proiecţiile pe 10 ani de creştere economică, ocupare pe industrii şi ocupaţii şi forţa de muncă sunt folosite în planul de dezvoltare al carierei, în planificarea educaţiei, a programelor de training şi în studiul tendinţelor pe termen lung ale ocupării. Aceste proiecţii, actualizate la fiecare 2 ani, continuă tradiţia de 60 de ani în oferirea de consiliere a

indivizilor care intră pe piaţa muncii, care îşi schimbă cariera sau care fac alegeri în educaţie sau training.

Rata de ocupare va continua să fie concentrată pe oferta de servicii. Serviciile educaţionale, asistenţa medicală şi socială, serviciile profesionale sau de afaceri reprezintă sectorul cu cea mai mare creştere; se estimează că aceste sectoare vor creşte de două ori mai repede decât economia în ansambu. Ocuparea în construcţii se estimează că va creşte, dar mai puţin decât în deceniul anterior. Ocuparea în manufactură va scădea cu până la 5%; totuşi, ocuparea în industriile producătoare de bunuri va scădea.

Noua interacţiune între învăţământul superior şi piaţa muncii

Firmele se confruntă cu un deficit de muncitori calificaţi. Poate, datorită progresului tehnologic, ocuparea în agricultură a fost în mare parte înlocuită de maşini; joburile de manufactură care solicită abilităţi scăzute au fost exportate în ţările în curs de dezvoltare, unde salariile sunt mai mici. În acelaşi timp, cererea pentru muncitori cu înalte calificări, cunoştinţe tehnice şi un nivel educaţional înalt a crescut rapid. Există cerere mai mică pentru persoanele mai în vârstă care nu şi-au continuat perfecţionarea cunoştinţelor şi abilităţilor. Instituţiile educaţionale au răspuns încet şi inadecvat la această modificare a cererii.

Cerinţele crescânde pentru competenţe combinate cu un deficit de competenţe creează o discrepanţă între competenţele forţei de muncă şi necesităţile economiei. Numeroase studii confirmă existenţa unui deficit substanţial al muncitorilor calificaţi.

Aceste tendinţe pot fi sintetizate după cum urmează privind ţările OECD:

1. Creşterea oportunităţilor de ocupare depăşeşte rata de creştere a populaţiei şi va continua această evoluţie în viitor.
2. Această tendinţă a fost accentuată recent de scăderea vârstei de pensionare, ceea ce a dus la accelerarea pierderii muncitorilor experimentaţi din câmpul muncii.
3. Tendinţa a fost accentuată mai mult de rate ale natalităţii în scădere, rezultând într-un influx de mai puţini tineri care să înlocuiască persoanele care ies la pensie.
4. Proporţia populaţiei la vârstă de pensionare a crescut fără precedent şi va continua să crească dacă nu se va contrabalansa cu o imigraţie masivă.
5. În acelaşi timp, cerinţele educaţionale şi de competenţe au crescut mai repede decât abilităţile forţei de muncă.

Toţi aceşti factori se combină, creând un deficit în creştere de muncitori calificaţi pentru a face faţă cerinţelor ţărilor OECD.

Referitor la Europa, un articol recent datând din 14 iunie 2007 din The Wall Street Journal comunică o cifră de 600.000 de locuri de muncă neocupate în Germania, dintre care 48.000 de ingineri şi alte joburi similare, pe care firmele nu le pot ocupa. Un alt studiu estimează că 80% din firmele mici din Germania au dificultăţi în recrutarea de persoane calificate. În 2004, Cologne Institute for Business Research (IW) a estimat că deficitele de muncă vor atinge „proporţii alarmante" până în 2050, moment la care schimbările demografice vor reduce forţa de muncă cu 30%.

În Australia, 42% din companii raportează deficit de forţă de muncă. Un studiu din Marea Britanie publicat în 2000 reliefează deficite seminificative de competenţe într-o gamă largă de profesii inginereşti, măsurate de procentul de joburi „hard to fill" raportate de firme.

Deficitele de abilităţi tehnice se regăsesc în fiecare sector. Firmele au dificultăţi în a recruta oameni cu abilităţi nontehnice esenţiale, în special abilităţi de bază interpersonale pentru vânzări, serviciul clienţi şi lucru în echipă. Căutătorii de joburi cu abilităţile dorite de firme pot accelera semnificativ crearea de joburi şi creşterea.

Ideea de bază în binomul calificări ale învăţământului superior – cerinţele pieţei muncii consistă într-o abordare transdisciplinară necesară a economiei, ingineriei şi managementului în contextul noii paradigme create de procese complexe generate de economia bazată pe cunoaştere.

O nouă paradigmă a funcţiei învăţământului superior în societate a apărut în ultimii ani (Asigurarea Calităţii în Învăţământul Superior). În vreme ce universităţile îşi menţin rolul de „conştiinţă a societăţii", roluri mai pragmatice au reieşit de-a lungul timpului: universităţile nu mai caută cunoaşterea în sine; mai degrabă, acestea oferă forţă calificată de muncă şi produc cunoaştere. În acest model nou din punct de vedere economic provine responsabilitatea. Învăţământul superior va fi judecat în termeni de outputuri şi contribuţii la dezvoltarea naţională.

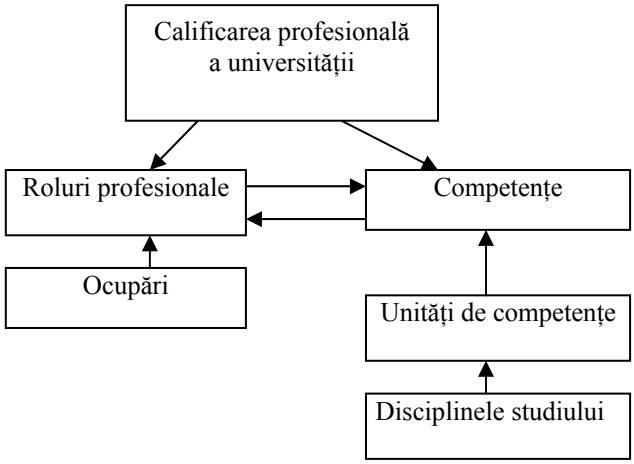

Figura 2. *Descrierea procesului calificării profesionale a universității*

Figura 3. *Rolul actorilor în definirea calificărilor*

În contextul cadrului socioeconomic actual, universitatea şi economia devin parteneri în educație şi în formarea resursei umane – capital uman. Modelele sugerate sunt menite să ofere o viziune asupra creării de ofertă de educație adecvată corelată cu cerințele pieței muncii,

induse de recenta ascensiune către UE şi descrise anterior de Summitul Lisabona, Documentul Bologna şi de acţiunile politicilor corespondente.

Abordarea implică câteva niveluri:

- unul *conceptual* – de identificare prin analiza impactului mecanismelor principale cauză-efect în cadrul unui set de variabile asociate cu sistemul de educaţie formală şi cel al pieţei muncii (dezvoltarea unor modele econometrice teoretice, validarea bazată pe evidenţă statistică);
- unul *operaţional* – adaptarea optimală a cadrului intern de calificări pe trei niveluri: licenţă, masterat, doctorat, menite să asigure mobilitate studenţească şi un mare grad de ocupare a absolvenţilor tineri pe piaţa muncii europene;
- unul *decizional* – de responsabilizare vizavi de marile transformări din societate: globalizarea învăţământului superior, îmbătrânirea populaţiei, procesele de restructurare industrială, noile modele de afaceri în spaţiul virtual etc.
- Scopul principal este acela de a crea şi transforma universităţile şi instituţiile publice de CD în actori importanţi pe piaţa internaţională a cunoaşterii şi creşterea capacităţii de cooperare în mediul de afaceri.

În contextul următorilor paşi ai României pentru integrarea în UE, chestiunea resurselor umane capătă importanţă deosebită – pentru a asigura masa critică de cercetători în domeniile tehnologice, armonizate la tendinţele actuale în spaţiul european. Unele documente sprijină eforturile de creare de forţă de muncă valoroasă, adecvată nevoilor pieţei: Strategia Lisabona – cadru pentru dezvoltarea pieţei muncii educaţionale, Procesul Bologna etc.

De la Declaraţia de la Bologna din 1999, ţările au făcut paşi importanţi pentru îndeplinirea precondiţiilor de stabilire a Spaţiului Învăţământului Superior European. Conceptele de bază ale Procesului Bologna datează de la Declaraţia Comună de la Sorbona privind Armonizarea Arhitecturii Sistemului European al Învăţământului Superior, semnat în mai 1998. Acesta stipula nevoia de a îmbunătăţi transparenţa internaţională a cursurilor şi recunoaşterea calificărilor prin convergenţă graduală către un cadru de calificări şi cicluri de studii şi de a facilita mobilitatea studenţilor şi a profesorilor în spaţiul european şi integrarea lor pe piaţa muncii din Europa. Miniştrii responsabili de învăţământul superior în ţările care au semnat Declaraţia de la Bologna au convenit că este necesară introducerea unui sistem mai uniform structurat şi *lizibil* pentru a consolida Spaţiul Învăţământului Superior European

până în 2010. La începutul anului academic 2006/2007, structura pe trei cicluri a fost implementată în toate țările semnatare. În România, toate instituțiile de învățământ superior au fost obligate legal să implementeze structura pe trei cicluri începând cu anul universitar 2005/2006.

În marea parte a țărilor semnatare învățământul superior este divizat în programe academice/teoretice (ISCED 5A) şi profesii practice/programe vocaționale (ISCED 5B). În România, sistemul ECTS a fost folosit la scară largă din 2005/2006. Conform legii din 2004, programele ISCED 5B din România vor fi reorganizate în ISCED 5A începând din 2007/2008.

La Conferința de la Bergen, miniştrii europeni ai educației au adoptat un cadru al calificărilor pentru Spațiul Învățământului Superior European (EHEA). Acesta include referințe la structura de studiu pe trei cicluri şi foloseşte descriptori generici pentru fiecare ciclu (bazați pe rezultatele învățării, competențe şi credite pentru ciclul întâi şi al doilea).

Cadrul Național al Calificărilor (NQF) poate fi descris drept calificările formale şi alte rezultate ale învățării la toate nivelurile educaționale; componența şi forma acestora poate varia mult de la o țară la alta. Se doreşte, de asemenea, un cadru inteligibil la nivel internațional. În februarie 2007, 9 țări sau regiuni (majoritatea state membre UE) au raportat adoptarea (dar nu neapărat implementarea) unui cadru de asemenea factură pentru învățământul superior. Franța şi Marea Britanie au făcut acest lucru în 2002, respectiv 2001; marea parte a țărilor din acest grup au făcut acest lucru din 2003. Altele nu au adoptat încă un NQF, dar se află în plan. Letonia, Malta, Olanda şi Suedia plănuiesc adoptarea unui asemnea cadru în 2007. În Republica Cehă, adoptarea principiilor pentru cadru este planficată pentru 2007. În Armenia, acesta ar trebui să aibă loc până în 2009.

În general, majoritatea celorlalte țări nu au stabilit o dată pentru adoptarea unui NQF, dar lucrează activ (în special comitete, grupuri de lucru sau prin consultări publice) pentru elaborarea unui model pentru acesta. Grupurile de lucru s-au format, de asemnea, recent, cum ar fi cazul Belgiei (comunitatea franceză), Cipru, Georgia, Polonia şi Serbia în 2006 sau cum va fi foarte curând Austria, unde consultarea începe în 2007.

În Bulgaria, Croația, Grecia, Norvegia, Spania şi Turcia, grupurile de lucru propun în 2007 ca guvernele proprii să adopte un model de cadru (întreg sau parțial). În Lituania, se intenționează să se finalizeze un astfel de model în 2008.

Potrivit deciziei guvernamentale din 2005 asupra înființării, organizării şi operării Autorității naționale pentru dezvoltare a Cadrului Național al

Calificărilor din Învăţământul Superior (ACPART), un cadru naţional al calificărilor pentru învăţământul superior va fi elaborat, implemntat şi actualizat cu regularitate de către ACPART începând cu 2006/2007.

Principalele tendinţe şi aspecte legate de implementarea Procesului Bologna includ existenţa unei structuri de învăţământ superior bazată pe 3 cicluri, adoptarea sau implementarea generală a transferului european de credite şi sistemul de acumulări (ECTS), introducerea Suplimentului de Diplomă, stimulentele oferite pentru implementarea celor trei aspecte antemenţionate, înfiinţarea unui cadru naţional al calificărilor.

La întâlnirea din martie 2000, Consiliul Europei a invitat Consiliul Educaţiei „să iniţieze o reflecţie generală asupra obiectivelor concrete din viitor ale sistemelor educaţionale, concentrându-se pe problemele şi prioritătile comune şi în acelaşi timp respectând diversităţile naţionale. Consiliul Europei a identificat un număr de priorităţi comune pentru viitor şi contribuţia pe care sistemele de învăţământ şi instruire trebuie să o aducă pentru ca obiectivul de la Lisabona să fie atins, obiectiv potrivit căruia Europa ar trebui să devină „cea mai competitivă şi mai dinamică economie din lume bazată pe învăţare, capabilă să susţină o creştere economică cu locuri de muncă mai multe şi mai bune şi o coeziune socială mai puternică".

Consiliul European a stabilit de asemnea ţintele privind educaţia şi instruirea pe care societatea trebuie să le urmeze:

- dezvoltarea individului, care astfel poate să îşi realizeze potenţialul maxim şi să trăiscă o viaţă mai bună;
- dezvoltarea societăţii, în particular ocrotirea democraţiei, reducând sau eliminând inegalităţile între indivizi sau grupuri şi promovând diversitatea culturală;
- dezvoltarea economiei, asigurându-se că abilităţile forţei de muncă corespund evoluţiei economice şi tehnologice.

În martie 2001, Consiliul Europei stabileşte 3 ţinte strategice (şi 13 obiective concrete asociate) ce trebuie atinse până în 2010: sistemele de educaţie şi instruire trebuie organizate în jurul calităţii, accesului şi deschiderii către lume. Un an mai târziu, a aprobat un program detaliat („Învăţământ & Instruire 2010") pentru obţinerea acestor obiective şi pentru susţinerea ambiţiilor Ministerelor Educaţiei de a aduce sistemele de învătământ şi instruire din Europa „la un nivel al calităţii de referinţă în întreaga lume până în 2010". Programul de lucru „Educaţie şi instruire 2010" a fost introdus în scenă din 2001 şi continuarea către Declaraţia de la Copenhaga este într-un stadiu incipient. În timp ce unele dezvoltări au fost înregistrate, ar fi prematur pentru momentul acesta să încercăm să

măsuram progresul. Cu toate acestea, Comisia trebuie să înmâneze rapoartele diferitelor grupuri de lucru stabilite, rapoarte naţionale asupra dezvoltării învăţării de-a lungul întregii vieţi şi asupra mobilităţii şi de asemnea indicatori şi analize recente întărite cu figuri. Îngrijorător, aceste surse indică toate către o situaţie în care eforturile sunt făcute în toate ţările europene pentru adaptarea sistemelor de educaţie şi instruire la o societate şi o economie conduse de cunoaştere, dar reformele întreprinse nu sunt la nivelul provocărilor, iar ritmul lor actual nu va duce Uniunea către atingerea obiectivelor propuse.

În Europa, datorită lipsei de calitate şi atractivitate, instrucţia vocaţională nu este la curent cu noile cerinţe ale economiei bazate pe cunoaştere şi cu piaţa europeană a muncii. Uniunea se confruntă de asemnea cu un risc crescut de lipsă de cadre didactice. De asemenea, Uniunea experimentează mari dificultăţi în recâştigarea poziţiei ca prima opţiune pentru studenţii din ţările extracomunitare, poziţia întâi fiind ocupată de SUA. Aceste slăbiciuni continue sunt cu atât mai îngrijorătoare cu cât efectele investiţiilor şi reformelor din sistem se vor simţi abia pe termen mediu şi chiar lung, aceasta în timp ce anul 2010 este tot mai aproape. Un semnal de alarmă este astfel esen'ial la toate nivelurile, atât cât încă mai există şanse pentru a face din strategia de la Lisabona un succes. Pentru a ajunge acolo, Comisia simte că este esenţial să acţioneze simultan şi imediat în patru niveluri prioritare:

– concentrarea reformelor şi investiţiilor în punctele cheie în fiecare ţară cu privire la situaţiile din fiecare ţară şi a obiectivelor comune; la nivelul Comunităţii, aceasta necesită o cooperare structurată şi continuă pentru dezvoltarea şi utilizarea cea mai bună a resurselor umane şi pentru obţinerea eficienţei maxime a investiţiilor.

– definirea coerentă şi pe înţelesul tuturor a strategiilor de învăţare de-a lungul întregii vieţi, asigurând interacţiunea efectivă între toate legăturile lanţului învăţământului şi încadrarea reformelor naţionale în contextul european

– crearea unei Europe a învăţământului şi instruirii, în principal prin introducerea rapidă a unui cadru de referinţă european al calificărilor în învăţământul superior şi instruirii vocaţionale; un astfel de cadru este esenţial pentru crearea unei veritabile pieţe europene a muncii, pentru a facilita mobilitatea şi pentru a face sistemele europene mai transparente

– să se confere programului „Educaţie şi Instruire 2010" locul său de drept pentru a deveni o unealtă mai eficientă pentru formularea şi urmarea politicilor naţionale şi comunitare, inclusiv pentru anii ce vor urma decadei curente; natura urgentă a provocărilor întâmpinate face

obligatorie utilizarea metodei deschise de coordonare pe de-a întregul şi în acelaşi timp supunerea la principiul subsidiarităţii. În particular, Comisia simte nevoia ca începând cu 2004 să fie pus la punct un mecanism de monitorizare a progresului obţinut pe baza rapoartelor anuale înmânate Comisiei de către statele membre.

Dacă aceşti paşi sunt urmaţi cu repeziciune, mai există încă o şansă să fie atinse obiectivele fixate de către statele membre. Altfel, cel mai probabil prăpastia dintre Uniune şi principalii săi competitori se va largi şi, ceea ce este şi mai serios, succesul strategiei de la Lisabona va fi serios periclitat.

Pentru România, indicatorii oferiţi de Metodologia Băncii Mondiale privind progresul dimensiunii cunoştinţelor legate de societate şi economie ne pun la dispoziţie următoarele informaţii:

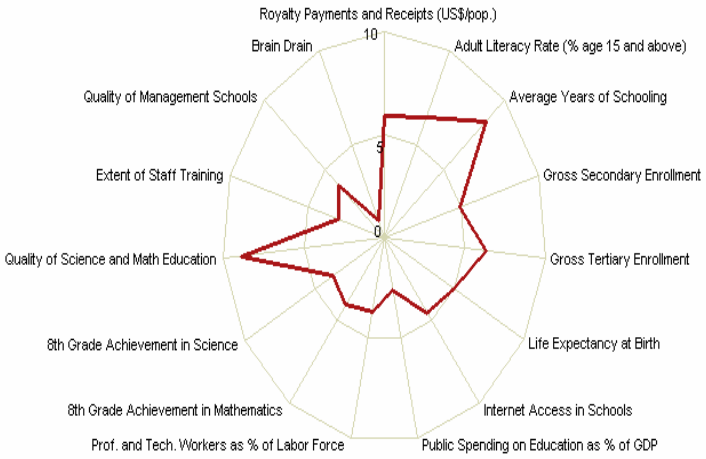

Sursa: http://info.worldbank.org/etools/kam2/KAM_page4.asp

Figura 4 *Performanţa României privind chestiunile educaţionale*

Tabelul 2

România – comparaţie cu grupul de ţărilor din metodologia KAM

Variabila din capitolul educaţional	România în comparaţie cu toate ţările	
	Actual	**Normalizat**
Plăţi şi încasări redevenţe (US$/pop.), 2005	10,20	5,95
Rata de alfabetizare la adulţi (%15 ani şi peste), 2004	97,30	6,47
Număr mediu de ani de şcolarizare, 2000	9,51	8,50
Înscriere brută la liceu, 2005	85,10	4,89
Înscriere brută la facultate, 2005	40,20	6,36
Speranţa de viaţă la naştere, 2005	71,70	5,00
Accesul la Internet în şcoli (1-7), 2006	3,60	4,54
Cheltuieli publice în educaţie, %PIB, 2005	3,60	2,66
Profesionişti şi muncitori tehnici, % forţa de muncă, 2004	17,44	3,70
Realizările în matematică, clasa a 8-a, 2003	475,00	4,08
Realizările în ştiinţe, clasa a 8a, 2003	470,00	3,67
Calitatea educaţiei în matematică şi ştiinţe (1-7), 2006	5,50	8,91
Trainingul personalului (1-7), 2006	3,30	3,03
Calitatea managementului în şcoli (1-7), 2006	3,90	3,87
Brain Drain (1-7), 2006	2,20	0,93

Concluzii

Principalele provocări pentru învăţământul superior românesc sunt următoarele:

1. stabilirea NQF, bazat pe efectele învăţării şi descrise în termeni de cunoştinţă-competenţe-abilităţi;
2. separarea IIS-urilor: IIS pentru educaţie, IIS pentru cercetare, IIS pentru educaţie şi cercetare;

3. trecerea de la predare la paradigma educației bazate pe învățare;
4. evaluarea tuturor IIS şi a tuturor programelor de studiu;
5. creşterea finanțării pentru învățământul superior, alocată în concordanță cu calitatea acestuia;
6. probabilitatea alocărilor;
7. instruirea instructorilor;
8. stabilirea strategiei de sprijin a dezvoltării educației.

În lumina acestor provocări şi desfăşurări, cu scopul de a contribui la „noul obiectiv strategic" pentru Europa, miniştrii educației au adoptat următoarele obiective strategice concrete pentru următorii 10 ani.

*Creşterea calității şi eficacității sistemelor de educație şi instruire în Uniunea Europeană. Evidența sugerează într-adevăr că indivizii fără o calificare adecvată au şanse de 4 ori mai mari să nu îşi găsească un loc de muncă. Prin urmare, prevenirea şi combaterea şomajului şi excluderii sociale începe de la creşterea calității furnizării de educație şi instruire, incluzând învățarea bazată pe muncă.

Îmbunătățind educația inițială şi instruirea din timpul serviciului a profesorilor şi instructurilor în aşa fel încât cunoştințele şi aptitudinile lor să răspundă atât schimbărilor şi aşteptărilor societății, cât şi diverselor grupuri pe care le învață şi instruiesc este o provocare majoră a sistemelor de învățământ şi instruire în următorii 10 ani.

*Facilitând accesul la toate sistemele de educație şi instruire – garantarea atingerii de către toți cetățenii a unui nivel operațional de instruire este o precondiție esențială a calității învățământului. Acestea sunt cheia către capabilitățile ulterioare de învățare şi, de asemenea, de angajare. Unele grupuri (acelea ale căror limbi natale nu sunt cele în care învață) sunt în mod deosebit vulnerabile.

Dezvoltarea folosirii TIC în societate a dus la o revoluție în felul în care şcolile, instituțiile de instruire şi alte centre de învățământ pot lucra, aşa cum într-adevar a schimbat şi felul în care muncesc foarte mulți oameni din Europa. TIC are de asemnea o importanță crescută în mediile deschise de învățământ şi în învățământul virtual. În ceea ce priveşte sistemele de învățământ şi instruire, abilitatea de a răspunde rapid la schimbări şi nevoia de a rămâne competitive vor continua să joace un rol important. În plus, va fi nevoie de flexibilitate pentru dobândirea aptitudinilor TIC de către indivizi în timpul vieții. Viitorul apropiat va depinde de probleme cum ar fi: organizațiile flexibile, suficiența resurselor şi în particular concentrarea continuă pe:

*Deschiderea sistemelor de învăţământ şi instruire către un public mai larg.

Mai multe opţiuni sunt disponibile pentru îmbunătaţirea utilizării forţei de muncă interne:

1. mai multă educaţie pentru a ridica nivelul de calificare al tinerilor muncitori;
2. instruirea continuă, îmbunătăţirea aptitudinilor pentru a ţine pasul cu nevoile în schimbare;
3. creşterea vârstei minime de pensionare şi eliminarea opreliştilor de a lucra şi după atingerea vârstei de pensionare;
4. politici şi stimulente pentru facilitarea muncii part-time în aşa fel încât cei care nu pot sau nu doresc să muncească normă întreagă să participe totuşi în câmpul muncii.

Autoritate naţională pentru dezvoltarea Cadrului Naţional al Calificărilor din Învăţământul Superior, (ACPART) are responsabilitatea să elaboreze, să implementeze şi să menţină Registrul Naţional al Calificărilor din Învăţământul Superior (NQRHE) ca o unealtă de identificare, înregistrare, consultare permanentă şi îmbunătăţire a calificărilor, adică a gradelor şi a titlurilor acordate de instituţiile de învăţământ superior.

NQRHE trebuie privit ca o unealtă multiactor şi multinaţională. Ca unealtă multiactor, NQRHE reprezintă rezultatul colaborării dintre diferiţi mandatari, în timp ce, ca unealtă multinaţională, NQRHE este disponibil on-line atât în limba română, cât şi în limba engleză, cu scopul de a asigura accesul naţional şi internaţional la informaţie.

NQRHE a pornit în prima lui formă experimentală, adunând împreună toate titlurile/calificările acordate de universităţile din România. Acesta este disponibil publicului începând cu 1 mai 2007 pe website-ul ACPART. Dezvoltarea viitoare a Registrului va fi sprijinită prin Fonduri Guvernamentale şi Structurale.

Condiţia principală pentru un bun NQF este îmbunătăţirea dialogului cu reprezentanţii tuturor IIS, alţi mandatari şi studenti cu scopul de a explica şi construi împreună NQFHE şi, de asemenea, să obţină o reacţie necesară în ceea ce priveşte dezvoltarea şi implementarea NQFHE. NQF trebuie să asigure transparenţa şi vizibilitatea ofertei de studiu a IIS.

NQFHE va permite în continuare dezvoltarea unui real învăţământ superior centrat pe student. Pentru a-şi obţine toate obiectivele, NQFHE trebuie să fie caracterizat de flexibilitate, simplitate, aplicabilitate şi vizibilitate.

Deci, dacă dezvoltăm cadrul calificărilor, putem dezvolta mobilitatea studenților, absolvenților şi a forței de muncă, putem îmbunătăți reforma curriculară şi putem obține o mai bună înțelegere a ciclului de studiu.

Toți mandatarii trebuie să se implice în acțiuni ce leagă dezvoltarea cadrului calificărilor de alte obiective Bologna: asigurarea calității, transferul de credite şi sisteme de acumulare, învățarea de-a lungul întregii vieți, o cale de învățare flexibilă şi dimensiunea socială, recunoaşterea calificărilor, în special Suplimentul de Diplomă şi asigurarea calității.

Un NQFHE va fi de relevanță directă pentru politicile de piață şi pentru corpurile de experți naționali, dar de asemenea responsabili la nivel internațional pentru educație, instruire şi politici şi sisteme de învățământ. Relevanța NQFHE pentru cetățeni va fi asigurată de dezvoltarea şi implementarea de instrumente şi unelte transparente pentru „citirea" şi înțelegrea calificărilor învățământului superior (inclusiv transferul de credite şi sistemul acumulativ, pretențiile entry şi exit level etc). Urmărind dezvoltarea şi implementarea NQFHE, calificările individuale acordate la nivel național ar trebui să conțină o referință clară la EQF, întărind mai departe directa relevanță a cadrului pentru cetățeni.

Bibliografie

Bernstein, J. – *The 21st Century Workplace: Preparing for Tomorrow's Employment Trends Today,* The Living Standards Program at the Economic Policy Institute, Washington, DC http://www.senate.gov /comm/labor/general/Hearings/2005_05_26/Bernstein.pdf

El-Khawas, Elaine, R. DePietro-Jurand, L. Holm-Nielsen – *Quality Assurance in Higher Education: Recent Progress; Challenges Ahead,* UNESCO World Conference on Higher Education, held in Paris, France on October 5-9, 1998, author from Graduate School of Education, University of California, Los Angeles and The World Bank

www.eriche.org/trends/students2000.html

horizon.unc.edu/projects/issues/papers/kovel.asp

Zaharia, S.E. – "The Present State Of The National Qualifications Framework For Higher Education In Romania", paper conference Dublin, 2007

* * – *Romania National Report*, London, 2007
* * – Framework for Qualifications of the European Higher Education Area - Bologna Working Group on Qualifications Frameworks; Ministry of Science, Technology and Innovation February 2005, Bredgade 43, DK-1260 Copenhagen K, http://www.vtu.dk; ISBN (internet): 87-91469-53-8
* * – "*The concrete future objectives of education and training systems*", Report from the Education Council to the European Council 5680/01 EDUC 18
* * –"*Education & Training 2010*", The Success Of The Lisbon Strategy Hinges On Urgent Reforms, COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, Brussels, 11.11.2003, COM (2003) 685 final
* * – "*Focus on the Structure of Higher Education in Europe*", 2006/07, National Trends in the Bologna Process, Directorate-General for Education and Culture, European Commission, EURYDICE – The information network on education in Europe; http://www.eurydice.org
* * – *Enhancing employability, recognizing diversity* – Making links between higher education and the world of work; www.UniversitiesUK.ac.uk/employability
* * – Employment trends in the 21st century, available at the address: http://humanscience.wikia.com/wiki/Employment_trends_in_the_21st_century
* * – *Principles and Operational Guidelines for the Recognition of Prior Learning in Further and Higher Education and Training*, National Qualifications Authority of Ireland, June 2005
* * – *Law No. 88/1993 on the Accreditation of Higher Education Institutions and Diploma Recognition*
* * – *Ministerial Order No. 4822/1998 regarding the expansion of the transferable credits system in education*
* * – *Ministerial Order No. 3659 introducing the Diploma Supplement Government Decision No. 1011; Ministerial Order No. 3997/2002 concerning the methodology for special monitoring of higher education institutions*
* * – Law on the organisation of university studies (No. 288/2004)
* * – Law No. 346/2005 concerning the approval of Government Emergency Ordinance No. 78/2005 for the modification and completion of Law No. 288/2004 concerning the organisation of university studies

* * – Hotărârea de Guvern 1357/2005 privind înfiinţarea, organizarea şi funcţionarea Agenţiei Naţionale pentru Calificări din Învăţământul Superior şi Parteneriat cu Mediul Economic şi Social – ACPART
* * – Law No. 87/2006 for approval of the Government Emergency Ordinance No. 75/2005 concerning quality assurance of education
* * – Government Decision No. 1424/2006 concerning the approval of the framework methodology for the organisation of integrated study programme, offered by two or more universities, which lead to common diplomas
* * – "http://en.wikipedia.org/wiki/Knowledge_economy"
* * – National Qualifications Authority of Ireland: www.nqai.ie

STAREA FINANȚELOR PUBLICE ŞI CREŞTEREA ECONOMICĂ: CAZUL UNIUNII EUROPENE

■

Ioan TALPOŞ
Profesor universitar doctor
Bogdan DIMA
Conferențiar universitar doctor
Mihai Ioan MUTAŞCU
Lector universitar doctor
Cosmin ENACHE
Lector universitar doctorand
Universitatea de Vest din Timişora

Rezumat. *Acest articol studiază impactul deficitului bugetar asupra creşterii economice. Am testat conexiunea existentă între deficitul bugetar şi creşterea economică utilizând analiza econometrică (un model de tip Pool Data). În acest cadru conceptual, am cuantificat intensitatea conexiunii dintre deficitul bugetar şi creşterea economică în cazul grupului de ţări UE – 25.*

Cuvinte-cheie: deficit bugetar; creştere economică; impact; model econometric.

Clasificare REL: 8K, 8E, 10B.

■

1. Introducere

Relația macroeconomică dintre politica fiscală şi creşterea economică a fascinat economiştii timp îndelungat. Din păcate, analizarea acestei relații a frustrat, de asemenea, vreme îndelungată pe cei care au întreprins cercetări empirice. O cauză a acestor frustrări o constituie şi

numărul mare de posibili indicatori ai politicii fiscale. Aşa cum precizează Tanzi şi Zee (1997), există trei principali indicatori ai politicii fiscale: cheltuielile publice, impozitele şi deficitul bugetar.

Literatura economică nu preferă în mod sistematic unul dintre aceştia în detrimentul celorlalţi. Modele neoclasice de creştere implică faptul că politica guvernamentală poate afecta doar nivelul producţiei (output-ului), dar nu şi rata de creştere (Judd, 1985). Oricum, modelele de creştere endogenă încorporează canale prin care politica fiscală poate influenţa creşterea pe termen lung (Barro, 1990, Barro-Sala-i-Martin 1992, 1995). Ultimul tip de modele clasifică instrumentele de politică fiscală în: a) impozite distorsionare, care slăbesc motivaţia de a investi în capitalul fizic/uman; b) impozite nondistorsionare, care nu afectează negativ motivaţia amintită mai sus şi deci nici creşterea economică, datorită naturii funcţiei de utilitate prezumată pentru agenţii privaţi; c) cheltuieli publice productive, care influenţează produsul marginal al capitalului privat, şi prin urmare impulsionează pozitiv creşterea economică; d) cheltuieli publice neproductive, care nu afectează produsul marginal al capitalului şi, pe cale de consecinţă, nici creşterea economică.

Din păcate, multe studii empirice examinează efectele politicii fiscale asupra creşterii economice bazându-se numai în parte pe modele teoretice, deseori testând ipoteze ad-hoc care leagă de creşterea economică fie măsuri ale mărimii sectorului public precum consumul guvernamental sau cheltuielile publice de investiţii, fie o apreciere cantitativă a presiunii fiscale. În mod deloc surprinzător, rezultatele primelor cercetări empirice în domeniu au fost ambigue sau contradictorii sau, în mod frecvent, nu au fost robuste (Agell et al., 1997 pentru o trecere în revistă a acestora). În multe dintre testele empirice realizate până în prezent, problemele econometrice precum endogenitatea regresorilor, nonlinearitatea, nonstaţionaritatea sau multicoliniaritatea acestora sunt în mare măsură ignorate (Durlauf, 2001).

Mai mult, Levine şi Renelt (1992) au investigat robusteţea variabilelor explicative în regresii pe intergrupuri de ţări utilizând metodologia analizei limitelor extreme şi au descoperit că niciunul dintre indicatorii de politică fiscală nu este robust corelat cu creşterea, în cazul în care fiecare dintre aceştia este evaluat individual.

Totuşi, metodologia utilizată de Levine şi Renelt a fost criticată a fi „prea dură" de către Sala-i-Martin (1997), care a investigat distribuţia coeficienţilor variabilelor estimate şi a concluzionat că pentru un număr substanţial de variabile, inclusiv cele de politică fiscală, relaţia acestora cu creşterea economică este una robustă. Prin urmare, literatura empirică

referitoare la efectele politicii fiscale asupra creşterii economice oferă rezultate ambigue şi neconcludente.

În plus, Kneller et al. (1999) demonstrează că unul dintre motivele obținerii unor astfel de rezultate aparent contradictorii este reprezentat de faptul că modelele testate nu încorporează constrângerea bugetară a guvernului. În acest sens, modelele empirice care iau în considerare soldul bugetului public au probat, în general, o asociere mai robustă între politica fiscală şi creşterea economică (Devarajan et al., 1996; Kocherlakota şi Yi, 1997; Miller şi Russek, 1997; de la Fuente, 1997; Kneller et al., 1999). Prin urmare, în lucrarea noastră, vom evalua impactul asupra creşterii economice, stării politicii fiscale la un moment dat, aşa cum poate fi surprinsă aceasta prin intermediul deficitului bugetar, ca o măsură cantitativă a constrângerii bugetare guvernamentale.

2. Fundamente teoretice

O expansiune fiscală ce poate lua forma unei creşteri a cheltuielilor publice care nu este contrabalansată de o creştere de o mărime egală a veniturilor fiscale sau forma unei reduceri a cotelor de impozitare şi, implicit, a veniturilor fiscale, care nu este urmată de o diminuare a cheltuielilor publice, se consideră în general că va avea cunoscutele efecte keynesiene pozitive asupra creşterii economice, prin intermediul acțiunii multiplicatorii fiscali. Intensitatea acestor efecte depinde de determinanții investițiilor private, de cererea de monedă şi politica monetară şi de regimul de curs valutar practicat în țara respectivă.

Eliminând lipsa de fundamente microeconomice ale abordării keynesiene, modele neoclasice au evidențiat efectele politicii fiscale pe calea ofertei. În cadrul conceptual oferit de teoria economică neoclasică, atât valoarea, cât şi semnul multiplicatorilor fiscali depind de:

- existența aşteptărilor raționale;
- gradul în care gospodăriile şi firmele adoptă un comportament de tip ricardian;
- intensitatea comportamentului de nivelare a consumului din partea gospodăriilor;
- existența unor prime de rată a dobânzii şi credibilitatea guvernului;
- nivelul de incertitudine.

Pe lângă efectele pozitive asupra creşterii economice ale unei expansiuni fiscale, în ultimele două decenii, s-a manifestat un interes

crescând pentru efectele unei consolidări fiscale care, în anumite circumstanțe, poate avea, de asemenea, un efect pozitiv asupra creşterii economice. În acest sens, analizând cazurile Danemarcei şi Irlandei, Giavazzi şi Pagano (1990) au fost primii care au demonstrat efectul expansionist al unei reduceri a mărimii deficitului bugetar sau al unei contracții fiscale, prin canalele reprezentate de primele de rată a dobânzii şi de credibilitatea guvernului.

Alesina şi Perotti (1997) au studiat episoadele de expansiune fiscală şi de contracție fiscală pe un grup de țări membre ale OECD pentru o perioadă de trei decade şi au concluzionat că expansiunile fiscale sunt de regulă rezultatul unei creşteri a cheltuielilor publice, în special al programelor de transferuri cu caracter social, iar contracțiile fiscale se datorează, de regulă, unor creşteri ale cotelor de impozitare. De asemenea, Alesina şi Perotti au demonstrat că doar o mică parte a acestor expansiuni şi contracții fiscale au un efect pozitiv asupra creşterii economice (în special cele care se bazează pe reduceri ale salariilor şi ocupării în sectorul guvernamental sau pe reduceri ale programelor de transferuri).

Prin urmare, pentru a analiza conexiunea dintre deficitul bugetar (ca o măsură a stării politicii fiscale la un moment dat) şi PIB per capita în Uniunea Europeană, am selectat cele 25 de state membre până la 1 ianuarie 2007, în următoarea ordine: 1 – Belgia, 2 – Franța, 3 – Germania, 4 – Italia, 5 – Luxemburg, 6 – Olanda, 7 – Danemarca, 8 – Irlanda, 9 – Marea Britanie, 10 – Grecia, 11 – Portugalia, 12 – Spania, 13 – Austria, 14 – Finlanda, 15 – Suedia, 16 – Cipru, 17 – Estonia, 18 – Letonia, 19 – Lituania, 20 – Malta, 21 – Polonia, 22 – Republica Cehă, 23 – Slovacia, 24 – Slovenia şi 25 – Ungaria.

3. Modelul

Perioada analizată este 1995-2005, iar metoda de analiză utilizată este cea a modelării econometrice cu programul EViews 5.0. Acest software permite analizarea datelor într-un sistem de tip panel, care implică o mixtură de perioade de timp şi serii de date pentru entități diferite.

Modelul regresiv de tip „Pool Data" are următoarea formă

$$Y_{it} = \alpha + \beta_{it} x X_{it} + \varepsilon_{it}$$
$$i=\overline{1,25}$$

unde,

- Y_{it} - variabila dependentă (PIB per capita);
- α - coeficientul termenului liber;

- β_i – coeficienții variabilelor independente;
- X_{it} – variabilele independente;
- ε_{it} – variabile aleatorii;
- i – numărul de „secțiuni" pe baza cărora se face regresia – 25 de secțiuni (numărul statelor membre ale Uniunii Europene înainte de 1 ianuarie 2007);
- t – perioada de timp (1995-2005).

Modelul va cuantifica corelația dintre PIB per capita şi starea globală a politicii fiscale aşa cum este aceasta surprinsă prin intermediul deficitului bugetar.

Prin urmare, se poate construi un model regresiv de tip „Pool Data" pentru a cuantifica impactul deficitului bugetar (F) asupra PIB per capita.

În această situație, modelul are următoarea configurație:

$$GDP = \alpha + \beta xF + \varepsilon_t$$

Un pas preliminar în construirea modelului prin care se urmăreşte punerea în evidență a conexiunilor existente între PIB real şi politica fiscală definită prin intermediul deficitului bugetar constă în verificarea staționarității seriilor de date utilizate:

Tabelul 1

Testarea existenței unei rădăcini unitare pentru seriile de date reprezentând PIB-ul

Pool unit root test: Summary

Sample: 1995 2005

Exogenous variables: Individual effects, individual linear trends

User specified lags at: 1

Newey-West bandwidth selection using Quadratic Spectral kernel

Balanced observations for each test

Method	**Statistic**	**Prob.****	**Cross-sections**	**Obs.**
Null: Unit root (*assumes common unit root process*)				
Levin, Lin & Chu t*	-7.69912	0.0000	25	225
Breitung t-stat	0.77946	0.7821	25	200

Null: Unit root (*assumes individual unit root process*)				
Im, Pesaran and Shin W-stat	1.43688	0.9246	25	225
ADF - Fisher Chi-square	28.6990	0.9933	25	225
PP - Fisher Chi-square	71.2649	0.0257	25	225
Null: *No* unit root (*assumes common unit root process*)				
Hadri Z-stat	34.1329	0.0000	25	225

** Probabilities for Fisher tests are computed using an asympotic Chi -square distribution. All other tests assume asymptotic normality.

Tabelul 2

Testarea existenței unei rădăcini unitare pentru seriile de date reprezentând deficitul bugetar

Pool unit root test: Summary
Sample: 1995 2005
Exogenous variables: Individual effects, individual linear trends
Newey-West bandwidth selection using Bartlett kernel

Method	**Statistic**	**Prob.****	**Cross-sections**	**Obs.**
Null: Unit root (*assumes common unit root process*)				
Levin, Lin & Chu t*	-6.25752	0.0000	25	239
Breitung t-stat	0.67637	0.7506	25	214
Null: Unit root (*assumes individual unit root process*)				
Im, Pesaran and Shin W-stat	0.27557	0.6086	25	239
ADF - Fisher Chi-square	47.1825	0.5871	25	239
PP - Fisher Chi-square	85.5873	0.0013	25	242
Null: No unit root (*assumes common unit root process*)				
Hadri Z-stat	10.1934	0.0000	25	267

** Probabilities for Fisher tests are computed using an asympotic Chi -square distribution. All other tests assume asymptotic normality.

Aceste rezultate sugerează existența unei rădăcini unitare atât la nivel individual, cât şi per ansamblu, atât pentru seriile PIB-ului real, cât şi pentru deficitul bugetar, existând şi unele discrepanțe generate de testul Breitung. Astfel de concluzii necesită o atenție sporită ce trebuie acordată rezultatelor regresiei de tip pool utilizată.

Stategia construirii modelului regresiv se bazează pe următoarele idei:

- luarea în considerare a conexiunilor specifice intergrup între deficitul bugetar şi dinamica PIB-ului real;
- includerea unor specificații AR(1) pentru a lua în considerare mecanismele inerțiale ale formării PIB real;
- includerea unor efecte fixe atât intergrup, cât şi de perioadă, pentru a surprinde schimbările structurale în fiecare componentă a pool-ului de-a lungul perioadei de observație, dar şi interacțiunile globale la nivelul UE-25; partea de specificare a efectelor fixe s-a realizat utilizând proiecții ortogonale. Luând în considerare specificarea efectelor fixe într-un singur sens şi specificarea echilibrată a efectelor fixe în dublu sens, aceste proiecții implică practica familiară a înlăturării mediilor specifice intergrup sau de perioadă din variabila dependentă şi din regresorii exogeni, şi abia apoi rularea regresiei specificate;
- includerea unei descrieri de tipul covarianță contemporană (*Cross-section SUR*) pentru structurile de covarianță. Un avantaj major al acestei clase de structuri de covarianță îl constituie faptul că permite o corelație condiționată între variabilele reziduale contemporane pentru intergrupurile i şi j, deşi interzice ca variabilele reziduale din diferite perioade să fie necorelate. Mai concret, se presupune că:

$$E\left(\varepsilon_{it}\varepsilon_{jt} \mid X^*_t\right) = \sigma_{ij}$$

$$E\left(\varepsilon_{is}\varepsilon_{jt} \mid X^*_t\right) = 0$$

pentru orice i, j, s, t cu $s \neq t$. Ar trebui precizat că covariațele contemporane nu variază odată cu t. Metoda de estimare *Cross-section SUR*, cunoscută şi sub denumirea alternativa de *estimatorul Park,* este metoda *GLS* fezabilă pentru situațiile în care variabilele reziduale sunt în acelaşi timp heteroskedastice intergrup şi corelate contemporan. Rezultatele obținute sunt următoarele.

Dependent Variable: Real GDP
Method: Pooled Least Squares
Sample (adjusted): 2000 2005
Included observations: 6 after adjustments
Cross-sections included: 25
Total pool (balanced) observations: 150
Cross-section SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-0.518838	3.684041	-0.140834	0.8884
1--GDP1(-1)	1.225829	0.329998	3.714662	0.0004
2--GDP2(-1)	0.159956	0.350070	0.456927	0.6491
3--GDP3(-1)	1.256627	0.457013	2.749654	0.0076
4--GDP4(-1)	-0.130488	0.469016	-0.278216	0.7817
5--GDP5(-1)	2.033175	0.217741	9.337589	0.0000
6--GDP6(-1)	0.911508	0.344237	2.647905	0.0100
7--GDP7(-1)	0.813605	0.427292	1.904096	0.0610
8--GDP8(-1)	1.014311	0.116279	8.723047	0.0000
9--GDP9(-1)	0.995013	0.339928	2.927128	0.0046
10--GDP10(-1)	0.992983	0.308643	3.217252	0.0020
11--GDP11(-1)	2.820750	1.375423	2.050823	0.0440
12--GDP12(-1)	1.229284	0.232415	5.289182	0.0000
13--GDP13(-1)	0.102357	0.192588	0.531481	0.5968
14--GDP14(-1)	1.015834	0.180186	5.637706	0.0000
15--GDP15(-1)	1.248119	0.259469	4.810274	0.0000
16--GDP16(-1)	1.186050	0.241361	4.914016	0.0000
17--GDP17(-1)	1.013487	0.184541	5.491922	0.0000
18--GDP18(-1)	1.600866	0.350865	4.562630	0.0000
19--GDP19(-1)	1.306672	0.535574	2.439761	0.0172
20--GDP20(-1)	-0.572628	0.277275	-2.065199	0.0426
21--GDP21(-1)	2.518027	1.536959	1.638318	0.1058
22--GDP22(-1)	1.585972	0.592332	2.677503	0.0092

23--GDP23(-1)	0.655111	0.498769	1.313457	0.1933
24--GDP24(-1)	1.459873	0.269289	5.421205	0.0000
25--GDP25(-1)	1.031303	0.707921	1.456805	0.1496
1--S1	0.028893	0.128591	0.224690	0.8229
2--S2	-1.040086	0.361776	-2.874940	0.0053
3--S3	0.052770	0.064874	0.813416	0.4187
4--S4	-0.292200	0.105810	-2.761559	0.0073
5--S5	1.121989	0.275559	4.071679	0.0001
6--S6	-0.100687	0.107189	-0.939346	0.3508
7--S7	-0.145357	0.117949	-1.232376	0.2219
8--S8	-0.107756	0.265226	-0.406281	0.6858
9--S9	-0.459662	0.433410	-1.060570	0.2925
10--S10	-0.305351	0.228257	-1.337748	0.1853
11--S11	0.032467	0.056140	0.578332	0.5649
12--S12	-0.046888	0.106755	-0.439211	0.6619
13--S13	0.911906	0.288197	3.164172	0.0023
14--S14	-0.107866	0.039383	-2.738854	0.0078
15--S15	-0.008820	0.096875	-0.091050	0.9277
16--S16	0.034075	0.021985	1.549934	0.1257
17--S17	-0.237317	0.051260	-4.629696	0.0000
18--S18	0.054176	0.127590	0.424607	0.6724
19--S19	-0.172767	0.121987	-1.416270	0.1611
20--S20	0.031120	0.072780	0.427585	0.6703
21--S21	-0.055608	0.342304	-0.162451	0.8714
22--S22	0.063885	0.043295	1.475577	0.1445
23--S23	-0.298154	0.112489	-2.650507	0.0099
24--S24	-0.116385	0.044779	-2.599084	0.0114
25--S25	-0.156296	0.134466	-1.162346	0.2490
Fixed Effects (Cross)				
1--C	-5.608475			
2--C	17.58493			
3--C	-6.224507			
4--C	27.40997			

5--C	-45.53872
6--C	2.457655
7--C	5.728401
8--C	1.324748
9--C	0.015853
10--C	0.115299
11--C	-18.03657
12--C	-2.467675
13--C	26.16676
14--C	1.029353
15--C	-5.893584
16--C	-1.149826
17--C	0.625421
18--C	-1.259882
19--C	-1.020848
20--C	13.09709
21--C	-6.218636
22--C	-2.204517
23--C	3.232828
24--C	-3.527843
25--C	0.362786
Fixed Effects (Period)	
2000--C	0.761308
2001--C	0.064341
2002--C	-0.119327
2003--C	-0.287627
2004--C	-0.178877
2005--C	-0.239818

Effects Specification

Cross-section fixed (dummy variables)
Period fixed (dummy variables)

R-squared	0.999516	**Mean dependent variable**	17.97067
Adjusted R-squared	0.998970	**S.D. dependent variable**	11.76541
S.E. of regression	0.377644	**Akaike info criterion**	1.194795
Sum squared residuals	9.983031	**Schwarz criterion**	2.800467
Log likelihood	-9.609642	**F-statistic**	1829.778
Durbin-Watson stat	2.267160	**Probability(F-statistic)**	0.000000

4. Discuţii şi concluzii

Analizând aceste rezultate, se poate observa că:

- estimarea satisface într-o măsură acceptabilă condiţiile de robusteţe în termenii testului Durbin-Watson (cu reduse autocorelaţii între variabilele reziduale), ai criteriilor informaţionale şi erorii standard a regresiei;
- valoarea ajustată a lui „R pătrat" sugerează că relevanţa informaţională a variabilelor independente în descrierea dinamicii variabilei dependente este una destul de ridicată;
- se pare că nu există un efect „comun" al deficitului bugetar la nivelul ansamblului UE-25;
- există importante diferenţe între ţările eşantionului, atât în termeni de autocorelare a PIB-ului real, cât şi în termeni de efecte fixe intergrup (cu alte cuvinte, în termeni de schimbări structurale);
- în perioada de observaţie, există o anumită modificare în comportamentul conexiunilor cu un posibil „punct de ruptură" reprezentat de anul 2002.

Per ansamblu, modelul sugerează că politica fiscală (cel puţin aşa cum se defineşte aceasta în termeni de cheltuieli publice şi venituri fiscale) afectează în diferite modalităţi specifice procesul creşterii economice în ţările membre ale UE-25, cu importante diferenţieri intergrup.

Bibliografie

Agell, J., Lindth, T., Ohlsson H..“Growth and the Public Sector: A Critical Review Essay”, *European Journal of Political Economy*, no. 13, 1997, pp. 33-52

Alesina, A., Perotti, R. “ Fiscal Adjustment in OECD Countries: Composition and Macroeconomic Effects”, *IMF Working Paper 96/70, Washington, International Monetary Fund,* 1997

Barro, R.J. (1990). “Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth”,*Journal of Political Economy,* no. 98, 5,1990, pp 103-125

Barro, R.J. “Economic Growth in a Cross Section of Countries”, *The Quarterly Journal of Economics*, CVI, 2, May, 1991, pp. 407-443

Barro, R.J., Xavier Sala-i-Martin (1995). *Economic Growth*, McGraw-Hill

de la Fuente, A. “Fiscal Policy and Growth in the OECD”, *CEPR Discussion Paper* 1755, December, 1997

Devarajan, S., Swaroop, V., Heng-fu Zou. “The Composition of Public Expenditure and Economic Growth”, *Journal of Monetary Economics*, nr. 37, 1996, pp. 313-344

Durlauf, S. N.. “ Manifesto for a Growth Econometrics”, *Journal of Econometrics*, nr. 100, 2001, pp. 65-69

Giavazzi, F., Pagano, M.. “Can Severe Fiscal Contractions be Expansionary? Tales of Two Small European Countries”, *NBER Macroeconomics Annual 1990,* ed. by Blanchard, O. J. and Fischer, S. (Cambridge, Massachusetts, MIT Press).

Judd, K.. “On the performance of patents”, *Econometrica vol.* 53, nr. 3, 1985, pp. 567-585

Kneller, R., Bleaney, M.F., Gemmel N. “Fiscal Policy and Growth: Evidence From OECD Countries”, *Journal of Public Economics nr.* 74, 1999, pp. 171-190

Kocherlakota, N.R., K. Yi, “Is There Long-Run Growth? Evidence from the United States and the United Kingdom”, *Journal of Money, Credit and Banking* vol. 29, nr. 2, 1997, pp. 233-262

Levine, R., Renelt D. (1992). “A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions”, *American Economic Review*, vol. 82, nr. 4, 1992, pp. 942-963

Miller, S. M., Russek, F. S. “Are the Twin Deficits Really Related?” *Contemporary Policy Issues*, vol. 7 (October), 1997, pp. 91-115

Sala-i-Martin, X. “I Just Ran Two Million Regressions”, *American Economic Review*, nr. 87, 1997, pp 178-183

Tanzi, V., Zee H. H. “Fiscal Policy and Long-Run Growth”, *IMF Staff Papers*, vol. 44, nr. 2, June, 1997, pp. 179-209

DEZVOLTAREA PRODUSELOR BANCARE PE PIAȚA ROMÂNEASCĂ

■

Nicolae DĂNILĂ
Profesor universitar doctor
Academia de Studii Economice, Bucureşti

Rezumat. *Sistemul bancar românesc a demonstrat în ultimii ani o dezvoltare sustenabilă, fiind pregătit pentru continuarea expansiunii, în toată această perioadă dovedindu-se un partener de încredere al economiei reale atât din punct de vedere al soluțiilor financiare, cât şi din cel al percepției riscurilor pe care diversele activități economice le presupun. Maturizarea pieței financiare, cerințele clienților retail si corporate au condus la un grad dezvoltat de sofisticare a ofertei de produse şi servicii bancare. De asemenea, caracterul internaționalizat al competiției pe piața românească a indus o accelerare a procesului de integrare şi uniformizare a pieței bancare şi a generat ritmuri de creştere mult superioare altor industrii româneşti,*

Sistemul bancar în România reprezintă pilonul principal al sistemului financiar. În ultima perioadă orientarea semnificativă a băncilor spre segmentul persoanelor fizice s-a materializat într-o dezvoltare fără precedent a finanțărilor retail. Totuşi, pe segmentul corporate, care rămâne preponderent din punct de vedere al finanțărilor, competiția este de asemenea în creştere, băncile concentrandu-se în prezent din ce în ce mai mult pe zona întreprinderilor mici şi mijlocii.

O importantă caracteristică a pieței financiar-bancare este faptul că sectorul bancar românesc este sănătos şi funcționează pe o piață foarte bine reglementată.

Sistemul bancar din România a constituit şi va constitui în continuare pilonul principal în ceea ce priveşte procesul de integrare reală a țării noastre în Uniunea Europeană.

Cuvinte-cheie: convergență; restructurare; sofisticarea ofertei de produse şi servicii bancare; competiție; intermediere financiară.

■

Economia românească în plin proces de convergenţă

Procesele de reformă din ultimii ani şi progresele realizate în plan economic şi politic au făcut ca începând cu 1 ianuarie 2007 România să se alăture „marii familii europene", ceea ce marchează pentru ţara noastră intrarea într-o nouă perioadă istorică şi de dezvoltare care ar putea poziţiona ţara noastră ca centru financiar şi economic zonal important şi ca platformă de extindere spre est.

A doua piaţă ca mărime din Europa Centrală şi de Est după Polonia, şi a 7-a din Uniunea Europeană, România este una din economiile emergente cu unul dintre cele mai mari potenţiale de creştere din zonă şi reprezintă o destinaţie atractivă din punct de vedere al raportului risc-câştig.

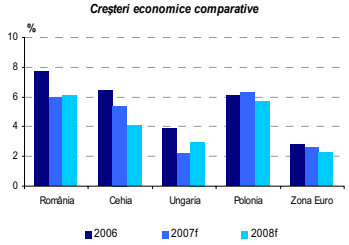

Sursa: EB Research, BCR

Figura 1

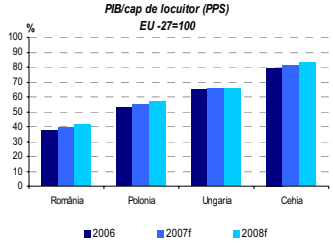

Sursa: Eurostat

Figura 2

Îmbunătăţirea climatului de afaceri, precum şi legislaţia aferentă aliniată în cea mai mare parte Acquis-ului comunitar, inclusiv sistemul fiscal stimulativ care are la bază cota unică de impozitare de 16%, au făcut ca România să devină o zonă atractivă pentru investitorii străini care, spre exemplu, anul trecut au realizat investiţii directe de peste 9 miliarde de euro, reprezentând 9,3% din produsul intern brut. Toate acestea fac ca România să devină una din arenele principale în Europa în care capitalul străin şi cel autohton să se dezvolte în anii următori, iar semnalele de până acum sunt încurajatoare.

Cu toate acestea, România mai are încă destul de recuperat, chiar faţă de alte ţări din regiune, în ceea ce priveşte procesul de convergenţă cu standardele Uniunii Europene, astfel că anii următori ţara noastră va trebui să facă paşi mari în ceea ce priveşte convergenţa reală cu

Uniunea Europeană, ceea ce în mod sintetic se traduce prin creşterea nivelului de trai.

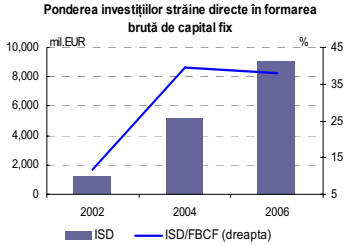

Sursa: INS, BNR, BCR Cercetare.

Figura 3

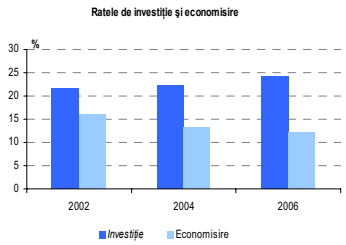

Sursa: INS, BCR Cercetare.

Figura 4

Progresele înregistrate în ultimii în domeniul restructurării economiei şi reformele economice au creat premisele înregistrării unor creşteri economice bune, este adevărat influenţate în unele cazuri şi de unele conjuncturi favorabile interne şi internaţionale. Efectele investiţiilor realizate în economie, atât interne, cât şi externe, s-au materializat în dinamici anuale din ce în ce mai alerte ale formării brute de capital fix (12,6% în 2005; 16,1% în 2006 şi 18,6% în primul semestru din 2007), însă deşi rata de investiţie a crescut, rata economisirii s-a redus la 12,1% în 2006 de la aproape 16% în 2002, iar acest fapt s-a materializat în bună măsură în creşterea dezechilibrului extern, care în anul 2006 a ajuns să reprezinte 10,3% din produsul intern brut.

Creşterea accentuată a deficitului de cont curent, mai ales în ultimul an, arată totuşi că economia României are încă nevoie de restructurare şi investiţii pentru ca poziţia sa competitivă pe piaţa europeană şi în general să se îmbunătăţească. Aceasta, mai ales acum, când, devenind membru al Uniunii Europene, economia noastră trebuie să facă faţă unui nivel de competiţie mult mai ridicat.

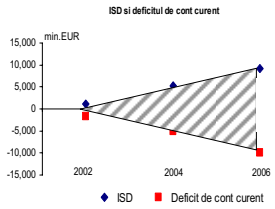

Sursa: BNR, BCR Cercetare.

Figura 5

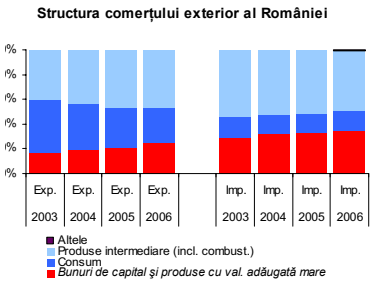

Sursa: INS, BCR Cercetare.

Figura 6

Semnale pozitive există, producţia industrială a crescut semnificativ în 2006 cu 7,1%, productivitatea muncii s-a îmbunătăţit simţitor (+10,6%) ca efect al procesului investiţional susţinut, inflaţia s-a aflat pe un trend descrescător, structura exporturilor arată o consolidare a ponderii bunurilor de capital şi cu valoarea adăugată mare, gradul de absorbţie a producţiei a crescut, dar toate acestea încă nu sunt de ajuns, iar România rămâne din punct de vedere al fazei de dezvoltare în *zona middle,* adică importator de tehnologie.

Economia românească are în continuare nevoie de restructurare pentru ca pe termen mediu să-şi mărească stabilitatea şi gradul de predictibilitate, astfel încât potenţialele vulnerabilităţi, care de altfel se interrelaţionează, cum sunt inflaţia, dezechilibrul extern, creşterea datoriei externe, volatilitatea cursului de schimb etc., să fie contracarate, iar procesul de convergenţă nominală şi reală să progreseze în mod armonios.

Sistemul bancar românesc – dezvoltare sustenabilă, pregătit pentru continuarea expansiunii

În toţi aceşti ani, *sistemul bancar a reprezentat un partener de încredere al economiei reale atât din punct de vedere al soluţiilor financiare, cât şi din cel al percepţiei riscurilor* pe care diversele activităţi economice le presupun. Cu toate că intermedierea financiară este încă mai mică decât în cazul altor ţări din regiune (51% Active/PIB şi 27% Credite în PIB la finele anului 2006), aceasta trebuie privită în

perspectivă ca o rezervă de creştere care va putea fi exploatată pe măsură ce economia atinge noi state de dezvoltare.

Dezvoltarea sistemelor bancare în economiile în tranziție

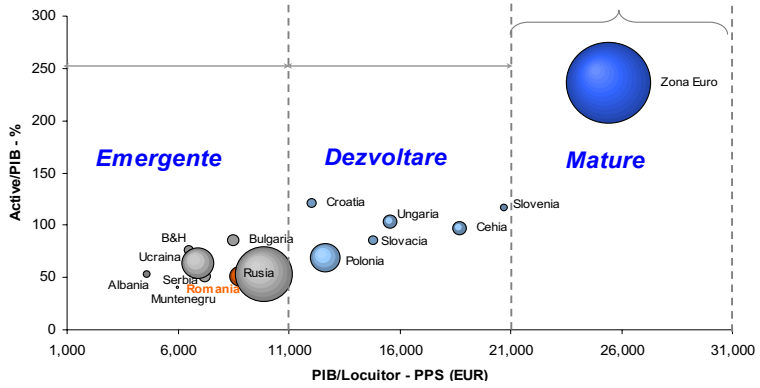

Sursa: EB Research, BCR Cercetare

Figura 7

În general, nivelul de dezvoltare al oricărui sector bancar şi poziționarea sa comparativ cu alte sisteme regionale poate fi reflectat de doi factori principali: gradul de dezvoltare economică (PIB/locuitor la paritatea puterii de cumpărare) şi de adâncimea financiară (Active/PIB, Credite/PIB sau Depozite/PIB). După cum se poate observa din graficul de mai sus, sistemul bancar românesc ar intra în zona „emergentă" alături de țări precum Ucraina, Bulgaria, Serbia etc. Dar realitatea este însă mai complexă, iar nivelul de dezvoltare atins de un sistem bancar este dat şi de gradul de sofisticare al ofertei de produse şi servicii bancare. Din acest punct de vedere România se situează în zona „dezvoltată", cu un sector bancar având un profil internațional crescut (operatori de piață de talie europeană şi mondială). Gradul de diferențiere între țările pereche (Cehia, Slovacia, Polonia şi Ungaria) şi România din punct de vedere al ofertei de produse şi servicii financiare este foarte mic, doar nivelul de accesare al acestora fiind diferit, iar acest lucru este reflectat de adâncimea financiară mai redusă a țării noastre.

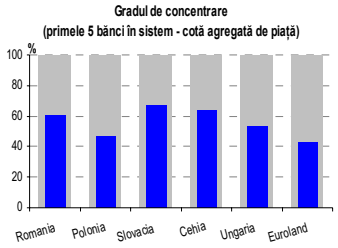

Sursa: BCE, BNR, BCR Cercetare.

Figura 8

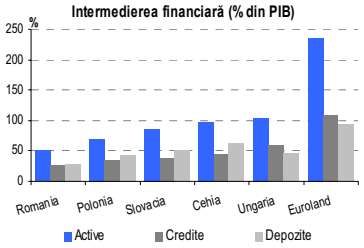

Sursa: BCE, BNR, BCR Cercetare.

Figura 9

Caracterul internaţionalizat al competiţiei pe piaţa românească a indus o accelerare a procesului de integrare şi uniformizare a pieţei bancare şi a generat ritmuri de creştere mult superioare altor industrii româneşti, în special în ultimi ani (inclusiv alinierea la standardele europene), iar acest fapt a generat şi poate genera în continuare presiuni suplimentare asupra ritmului de creştere economică, uneori mai puţin sustenabil.

Competiţia pe piaţa bancară românească este în creştere, România fiind în prezent una din principalele scene pe care se confruntă jucători de talie mondială. De altfel, aproape 90% din activele bancare sunt controlate de bănci străine, cele mai multe dintre acestea având o prezenţă semnificativă pe piaţa central şi est-europeană. Efectele competiţiei vor continua să se materializeze în beneficii la nivelul clienţilor (costuri mai reduse) şi printr-o creştere a gradului de diversificare şi integrare a ofertei de produse şi servicii financiare.

Primii cinci operatori de piaţă (bănci străine importante) deţineau 60% din totalul activelor la finele anului trecut, acesta fiind un nivel de concentrarea apropiat de celelalte ţări de comparaţie din Europa Centrală şi de Est.

Sistemul bancar în România – pilonul principal al sistemului financiar

Băncile au reprezentat şi reprezintă principalul mijloc de finanţare în România, în condiţiile în care gradul de accesibilitate la piaţa de capital din punct de vedere al finanţărilor este mai redus (în special companiile mari).

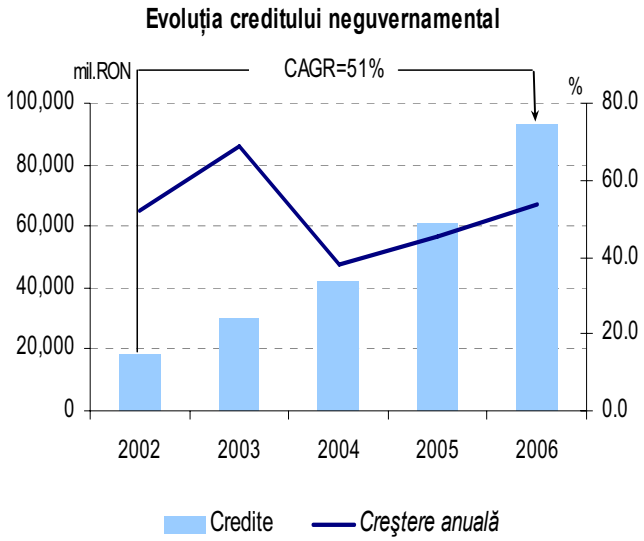

Sursa: BNR, BCR Cercetare.

Figura 10

Expunerea din credite către economia reală a crescut anul trecut cu 54% până la o valoare de aproape 28 miliarde euro (+11 miliarde euro) anul acesta, în primele 6 luni aceasta ajungând la circa 36 miliarde euro (ofertele publice de vânzare de acțiuni, obligațiuni au însumat 323 milioane euro în 2006). În acelaşi timp, piața de capital românească va continua să se dezvolte şi va oferi oportunități de finanțare pentru un număr cât mai mare de companii, bineînțeles pe măsura consolidării economiei şi a creşterii vizibilității pe bursă a tot mai multor companii.

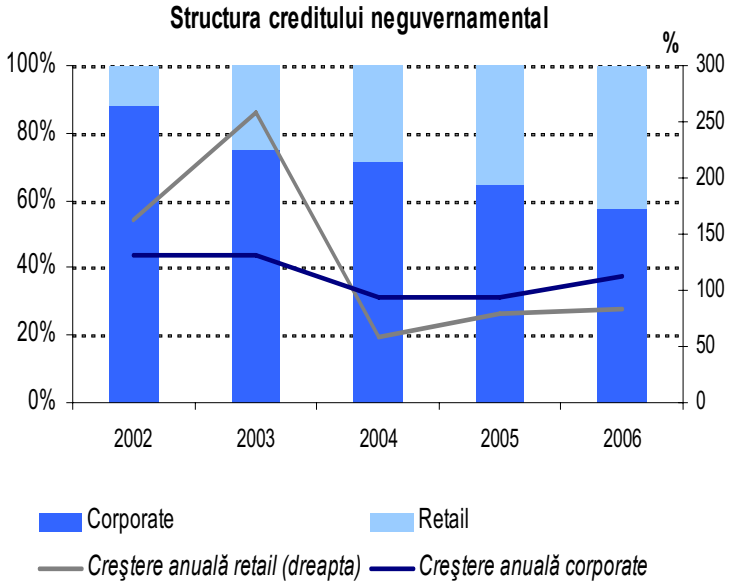

Sursa: BNR, BCR Cercetare

Figura 11

Începând din anul 2005, creditele retail au devenit principalul factor de creştere pe măsură ce populaţia şi-a sporit puterea de cumpărare atât ca urmare a creşterii salariilor, cât şi datorită introducerii cotei unice de impozitare de 16%. Băncile, inclusiv cele străine, s-au concentrat pe acest segment, mai puţin volatil, care oferă un raport risc-câştig mai atractiv. Competiţia, precum şi procesul de dezinflaţie au facilitat într-o măsură din ce în ce mai mare accesul clienţilor la creditele bancare. Astfel, în numai 4 ani (2002-2006), creditele retail şi-au consolidat puternic poziţia în total credite, ajungând să deţină la finele anului trecut o pondere de 42% în total credite (de la numai 11% în 2002).

Orientarea semnificativă a băncilor spre segmentul persoanelor fizice s-a materializat, putem spune, într-o dezvoltare fără precedent a finanţărilor, care în perioada 2002 – 2006 au crescut de aproape 19 ori, până la 11,6 miliarde euro.

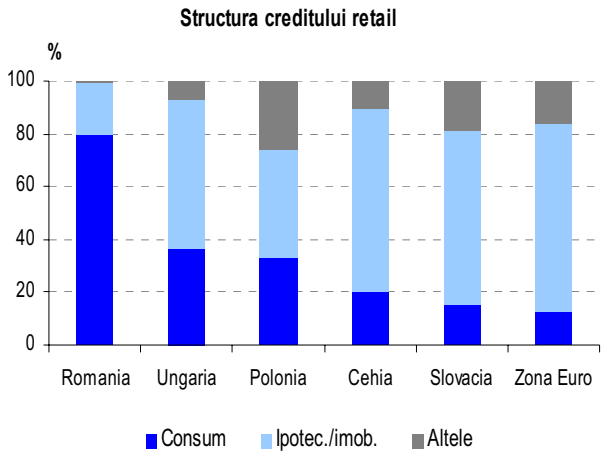

Figura 12

O caracteristică a pieţei de retail româneşti o constituie evoluţia creditului de consum, care diferă semnificativ de celelalte ţări luate în comparaţie. Astfel, în România ponderea creditului de consum la finele anului trecut era de 79%, în timp ce ţări precum Cehia, Slovacia înregistrează valori mult mai apropiate de cea a Zonei Euro (13%). Printre factorii care au stat la baza creşterea ponderii creditului de consum în România au fost condiţiile severe de eligibilitate în cazul creditelor ipotecare şi imobiliare, lipsa subvenţiilor de stat pentru locuinţe, persistenţa economiei gri. Din punct de vedere al monedei, 87% din creditele ipotecare şi de locuinţe sunt acordate în valută, în timp ce la cele de consum doar 33% sunt în monedă străină. O altă particularitate a pieţei retail din România este aceea că o parte importantă din creditele de consum servesc de fapt nevoii de achiziţie de locuinţe.

Estimările arată că ponderea creditelor ipotecare şi imobiliare, luând în calcul şi componenta *home equity* (credite de consum pentru locuinţe), este în jur de 40%. În perspectivă, creditele pentru finanţarea achiziţionării de locuinţe vor continua să crească la un nivel destul de accelerat ca urmare a eliminării restricţiilor de către banca centrală, a creşterii preţurilor în zona imobiliară şi a majorării veniturilor obţinute de populaţie.

Pe segmentul corporate, care rămâne preponderent din punct de vedere al finanţărilor (60% la finele anului 2006), competiţia este de

asemenea în creştere. Băncile se concentrează în prezent din ce în ce mai mult pe zona întreprinderilor mici şi mijlocii, unele dintre acestea construindu-şi strategii agresive pentru acest segment de clienţi care are un potenţial ridicat de dezvoltare, dar desigur şi riscuri mai mari (86% din IMM-uri nu se finanţau prin credite bancare la finele anului trecut). Rezultatele nu s-au lăsat aşteptate şi în primele 5 luni din acest an ponderea finanţărilor acordate IMM-urilor în total credite corporate a crescut la 67,5% faţă de 62% la sfârşitul anului trecut, ceea ce înseamnă o creştere de 25% (până la12,8 miliarde euro).

Companiile mari, chiar dacă oferă marje de dobândă mai mici, continuă să reprezinte o zonă de interes pentru bănci, în special pe partea asigurării de resurse prin depozite la vedere pentru care oferă servicii de cash management. Totodată, acest segment de clienţi este vizat din ce în ce mai mult de băncile străine care operează pe piaţa românească pe bază de *paşaport european* şi care beneficiază de avantajul unor resurse mai ieftine, ele nefiind obligate să constituie rezerve minime obligatorii foarte ridicate conform prevederilor Băncii Naţionale a României. Creditele acordate în mod direct, precum şi sindicalizările de credite sau aranjarea unor emisiuni de obligaţiuni pe piaţa internaţională reprezintă principale forme de finanţare în care se implică băncile străine.

Apropierea de client şi relaţia personalizată cu acesta reprezintă însă un avantaj major pe care băncile îl au în materie de servicii financiare, iar eforturile pentru creşterea gradului de proximitate au fost foarte clare. Extinderea reţelelor de unităţi a devenit în ultimul timp un obiectiv strategic pentru foarte multe bănci din România, anul 2006 consemnând deschiderea unui număr de 900 unităţi noi, iar estimările pentru acest an indică o expansiune de aproximativ 1.000 de unităţi, în special în zonele urbane şi în oraşele cu peste 250.000 locuitori. Numărul de locuitori la o unitate bancară a scăzut semnificativ în ultimii patru ani, astfel încât la 31 decembrie 2006 acesta era de 4.900 (6.500 în anul 2002), ceea ce plasează România înaintea Poloniei şi Cehiei din acest punct de vedere.

Penetrarea bancară
şi numărul de salariaţi pe unitate

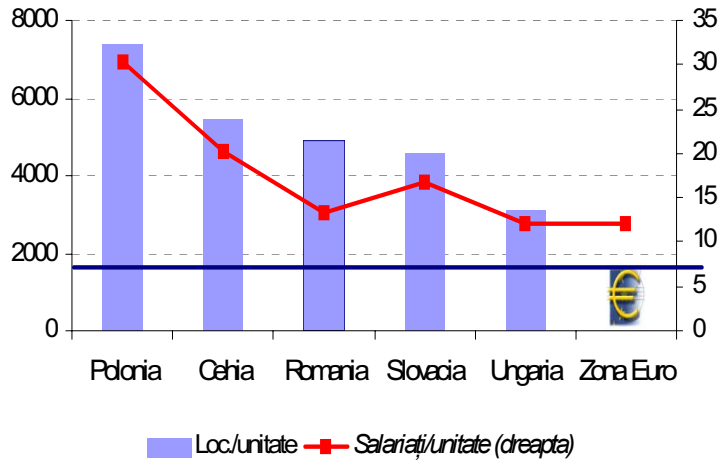

Sursa: BNR, BCR Cercetare

Figura 13

În tentativa lor de extindere, băncile au căutat să menţină un control foarte strict al costurilor, astfel încât s-au orientat către unităţile mici, cu personal redus, care să servească în special clienţii persoane fizice. Comparativ cu ţările din zonă, România are unul din cele mai mici cifre reprezentând numărul de salariaţi la o unitate (13,2), foarte apropiat de benchmark-ul Zonei Euro (12,2).

Oferta de produse şi servicii dezvoltată de bănci se află în strânsă legătură cu canalele de distribuţie, atât de cele tradiţionale (în special reţeaua de unităţi, dar şi ATM şi POS), cât şi de cele alternative (internet banking, telephone banking şi mobile banking) şi există semnale că băncile sunt pregătite să investească în continuare pentru îmbunătăţirea gradului de penetrare şi a modului de servire a clienţilor.

Pe măsură ce nivelul de sofisticare al clienţilor creşte, competiţia se intensifică şi ea şi noi produse şi servicii apar pe piaţă care se adresează unor anumite segmente de clienţi. La nivelul ofertei retail, se observă o creştere a gradului de segmentare, iar produse precum creditele, depozitele sau cardurile de debit sau credit sunt asociate unor categorii

noi de clienţi: minori, studenţi, pensionari (pensii virate în conturi sau pe carduri de debit sau conturi care au asociat un card de debit şi alte servicii de plăţi), persoane fizice cu un standard de viaţă ridicat etc.

Cardurile şi serviciile asociate acestora au cunoscut o dezvoltare foarte pronunţată în ultimii ani, iar gradul de utilizare al acestora ca instrument de plată (POS, ATM, internet) este din ce în ce mai mare. Cu toate acestea, rata de penetrare a cardurilor indică un potenţial crescut în continuare. România atinsese la sfârşitul lui 2006 un număr de aproximativ 419 carduri bancare la 1.000 locuitori, în timp ce media CEE 4 (Cehia, Slovacia, Polonia şi Ungaria) se situa în jurul valorii de 7.500 la 1.000 locuitori.

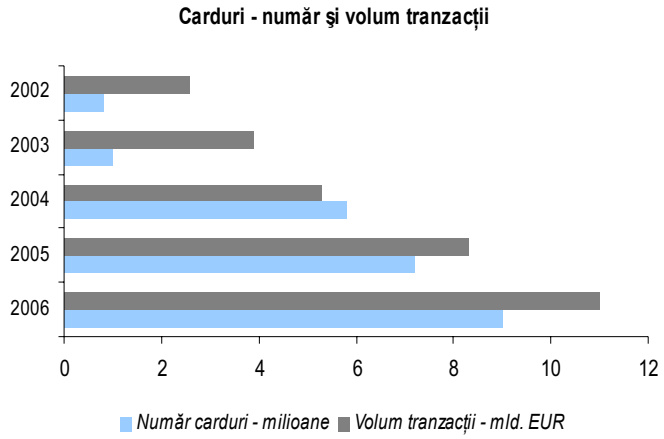

Sursa: BNR, mass-media , BCR Cercetare.

Figura 14

Băncile au adoptat o abordare proactivă în materie de carduri, dezvoltând, pe de o parte, infrastructura necesară (POS-uri, ATM-uri), iar, pe de altă parte, căutând să mărească gradul de atractivitate al acestora prin scutiri de comisioane la plăţi fără numerar şi promovând cardurile co-branded în parteneriat cu retaileri importanţi din diferite domenii pentru dinamizarea creditului de consum.

Cardurile sunt oferite din ce în ce mai mult în asociere cu alte servicii (spre exemplu Internet banking) şi sunt adresate unor categorii specifice de clienţi cum sunt studenţii sau clienţii bogaţi (carduri Gold/Platinum).

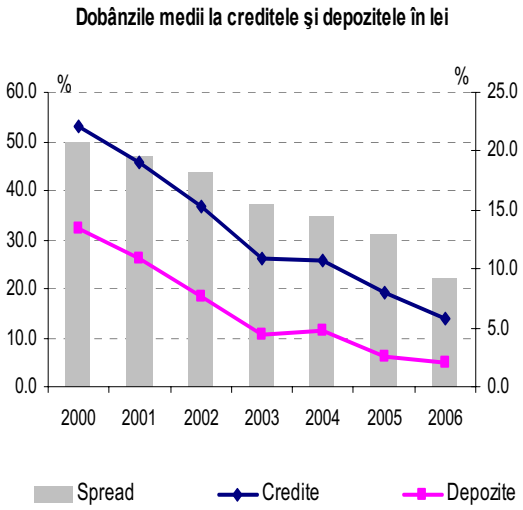

Sursa: BNR, BCR Cercetare
Figura 15

Scăderea dobânzilor din ultimii ani a deschis o nouă fereastră de oportunitate, şi anume aceea a creditelor de refinanţare oferite în prezent de aproape toate băncile pentru creditele contractate anterior (cazul creditelor ipotecare).

În acelaşi timp, acumularea de valoare la nivel individual a determinat unele bănci să abordeze şi să dezvolte activitatea de private banking, oferind clienţilor produse speciale şi, de asemenea, o relaţie dedicată cu banca.

Reforma din domeniul pensiilor creează şi ea oportunităţi pentru furnizorii de servicii financiare, în special pentru operatorii bancari care au adoptat structuri de tip supermarket financiar.

Cu toate că instituţiile financiare specializate în asigurări de viaţă şi care au o reputaţie la nivel internaţional par să aibă un avantaj competitiv, multe bănci pot să-şi utilizeze capitalul de încredere de care se bucură în rândul publicului.

Pentru entităţile care se definesc drept supermarketuri financiare, care reunesc sub o singură umbrelă activităţi de leasing, asigurări, management de active, consumer finance, sistemul de pensii private va spori oportunităţile de vânzările de tip cross-seling.

După cum arătam mai sus, pe segmentul corporate, băncile au extins şi diversificat gama de produse şi servicii adresate întreprinderilor mici şi mijlocii şi, de asemenea, au conceput pachete de servicii special structurate şi adaptate cerinţelor. Portofoliul de operaţiuni corporate se extinde în prezent şi prin instrumente derivate care încep să câştige în importanţă, pe măsură ce gradul de percepţie al clienţilor locali, în special al companiilor mici şi mijlocii, în legătură cu riscul valutar creşte.

Piaţa financiară din România este acum parte a unei pieţe lărgite în care dezvoltarea accelerată a tehnologiei informaţiei creează presiuni competiţionale majore. Eliminarea barierelor geografice într-o măsură din ce în ce mai mare şi creşterea gradului de integrare a pieţelor financiare au făcut ca băncile, instituţiile de asigurare, companiile de asset management să nu mai opereze ca altădată pe pieţe segmentate geografic şi chiar protejate. Ca răspuns la aceasta, instituţiile financiare au trebuit să îşi îmbunătăţească eficienţa operaţiunilor şi să se extindă pe noi pieţe în tentativa de a-şi construi un avantaj competitiv în noul mediu de operare.

Expansiunea înseamnă, de asemenea, şi fuziuni şi achiziţii, iar anul 2006 a fost un an deosebit de fructuos în acest sens la nivel internaţional. Europa a fost scena unora dintre cele mai mari procese de fuziuni şi achiziţii din punct de vedere al volumelor tranzacţionate (SUA situându-se pe locul al doilea), iar sectorul financiar a fost unul din principalii factori care au stabilit trendul din acest punct de vedere. Ne aşteptăm ca anul 2007 să fie, de asemenea, un an de excepţie în materie de fuziuni şi achiziţii, în special în Europa, unde unii din operatorii majori vor căuta să se extindă mai mult spre est în încercarea de câştiga în mărime pentru a evita preluările de către marii giganţi din Statele Unite.

Europa Centrală şi de Est a fost şi este o zonă în care procesele de consolidare sunt foarte vizibile. Privatizările fostelor bănci de stat, precum şi dezvoltarea economică rapidă a ţărilor din zonă au stimulat fuziunile şi achiziţiile. Capitalurile străine din Austria, Franţa sau Italia au penetrat sistemele bancare din această zonă a Europei, iar astăzi investitorii străini din aceste ţări doresc să se poziţioneze drept cele mai bune bănci din regiune. Inovaţia financiară, reducerile de costuri, sistemele performante de control al riscurilor, diversificarea mare a produselor financiare sunt principalele beneficii ale proceselor de fuziune şi achiziţii şi acestea sunt din ce în ce mai vizibile şi pe piaţa românească. Procesul de consolidare a pieţei bancare româneşti va continua în anii următori, iar mişcările care vor avea loc pe plan local vor fi în mare măsură generate de schimbările la nivel regional şi internaţional.

Sectorul bancar românesc este sănătos şi funcţionează pe o piaţă foarte bine reglementată. Gradul de capitalizare este bun, chiar dacă în scădere în ultimii ani, ca urmare a dinamicii ridicate a creditelor, iar rezultatele stress test-ului realizat de banca centrală care a simulat o depreciere puternică a monedei naţionale (-19%) şi scăderea dobânzii cu 6%, în condiţiile unei creşteri economice „0" menţinute pe o perioadă de doi ani, arată că sistemul bancar are capacitatea de a absorbi şocurile negative luate în considerare în scenariu.

Abordarea prudentă, precum şi tehnicile din ce în ce mai sofisticate de management al riscurilor au reprezentat elemente de bază în creşterea stabilităţii sectorului, iar ca exemplu în acest sens este semnificativă rata foarte scăzută a creanţelor neperformante, de sub 1%, aceasta în condiţiile dinamicii semnificative a creditului. De asemenea, turbulenţele recente de pe pieţele internaţionale care au generat o depreciere pe termen scurt a monedei naţionale de peste 9% nu au avut efecte negative, ceea ce demonstrează că sistemul reacţionează bine la şocurile externe. În acest sens, băncile trebuie să promoveze mult mai puternic instrumentele de *hedging,* aceasta mai ales în contextul existenţei unor volatilităţi ridicate pe piaţa valutară în anumite perioade. Sectorul real se protejează puţin la riscul valutar şi în general este vorba despre o protecţie naturală care însă nu acoperă întregul risc (mai ales pentru companiile care apelează la credite în valută şi nu au activitate de export). Anul 2008 va debuta sub auspiciile implementării Acordului Basel II la nivelul sistemului bancar românesc, iar aceasta va însemna un pas mare înainte în ceea ce priveşte modul de abordare, cuantificare şi gestionare a riscurilor prezente şi viitoare (de credit, de piaţă şi operaţional), precum şi în stabilirea nivelul minim al capitalului necesar.

Perspectivele pentru sistemul bancar românesc sunt favorabile şi ele arată continuarea creşterii. Nivelul comparativ mai redus al intermedierii financiare va reprezenta principalul element al creşterii, iar progresul în ceea ce priveşte procesul de convergenţă cu Uniunea Europeană, precum şi proiectele de dezvoltare din anii următori vor fi, de asemenea, un element important care va susţine expansiunea sectorului financiar în general.

Competiţia se va menţine la un nivel ridicat şi va crea în continuare presiuni asupra costurilor, iar băncile, în special cele care s-au concentrat pe expansiune şi câştigarea de cote de piaţă, vor urmări acorda o atenţie sporită indicatorilor de eficienţă şi profitabilitate (indicatorul cost/venit era la finele anului trecut în jur de 70%, în timp ce pe pieţele mature nivelul acestuia se situează undeva între 45-50%). În acelaşi timp, sectorul nebancar îşi va

intensifica prezența pe piața locală şi va reprezenta un competitor din ce în ce mai puternic pentru sistemul bancar (băncile cu o structură de grup financiar vor avea un avantaj competitiv din acest punct de vedere şi îşi vor utiliza din plin sinergiile intragrup).

Sistemul bancar din România a constituit şi va constitui în continuare pilonul principal în ceea ce priveşte procesul de integrare reală a țării noastre în Uniunea Europeană, deoarece, aşa cum am prezentat şi mai sus, acesta se află cu un pas înainte din punct de vedere al etapei de dezvoltare față de cea mai mare parte a economiei româneşti. Acest element este deosebit de important şi poate reprezenta un avantaj din punct de vedere al stabilității necesare unei dezvoltări economice sustenabile în anii care vor urma.

UNELE ASPECTE PRIVIND SENSIBILITATEA PIEȚEI DE CAPITAL

■

Gabriela ANGHELACHE
Profesor universitar doctor
Academia de Studii Economice, Bucureşti

Rezumat. *În acest articol se evidențiază o serie de aspecte privind riscul pe care îl presupune piața de capital, care conferă caracterul de sensibilitate al acesteia.*

Riscul are efect asupra rentabilității, context în care este analizată corelația risc – rentabilitate, cu specificarea aspectelor ce trebuie avute în vedere la luarea deciziilor.

Se subliniază faptul că pe piață evoluția aleatoare a cursurilor de schimb este mai mult decât un proces de intuiție şi, de aceea, se impune a utiliza metodele şi modelele statistico-econometrice de analiză şi interpretare.

Cuvinte-cheie: piață de capital; risc; rentabilitate; investitor; model de piață; indicator.

■

Fiecare decizie pe care o luăm presupune asumarea unui risc, mai mult sau mai puțin important, pe care în calitate de consumatori raționali avem tendința de a-l minimiza.

Pornind de la corelația risc – rentabilitate, principiul care stă la baza comportamentului rațional al investitorilor, ne-am propus în acest studiu o analiză a rentabilității şi a volatilității unor active financiare cotate la BVB şi a indicelui BET, pe care l-am considerat ca reprezentativ pentru portofoliul pieței.

Prin riscul sistematic înțelegem un complex de factori precum: rata medie a inflației, rata medie a cursului valutar, evoluția portofoliului pieței, PIB-ul, rata dobânzii de referință, comportamentul investitorilor,

factori care într-o măsură mai mare sau mai mica pot fi testați pe orice piață.

Pe o piață care este într-o continuă mişcare, tendința viitoare a evoluției activelor poate reprezenta un obiectiv greu de atins.

Evoluția aleatoare a cursurilor bursiere este mai mult decât un proces de intuiție, presupune în primă instanță o bună cunoaştere a pieței, a factorilor care au un impact asupra acesteia, deci o imagine complexă asupra pieței.

Dacă, la o primă analiză, evenimente de natura distinctă par a nu fi corelate, statistica şi econometria au demonstrat cu ajutorul indicatorilor de corelație legături neidentificabile prin prisma analizei grafice.

„Orice sistem care funcționează pentru a obține un rezultat în viitor operează prin definiție într-o situație de incertitudine, chiar dacă diferitele situații sunt caracterizate prin diferite grade de risc, de incertitudine sau chiar de indeterminare. Dar riscul şi incertitudinea nu constituie subiect de opțiune; ele fac parte pur si simplu din condiția umană" (Giarini, Stahel, 1996, p. 103)

Preocuparea cotidiană a investitorilor pe piața financiară este de determinare a evoluției indicilor bursieri, deoarece de această evoluție este legată tendința de creştere sau de scădere a valorii titlurilor dintr-un portofoliu.

Relația dintre rentabilitatea pieței, exprimată prin rentabilitatea indicilor bursieri, şi rentabilitatea unui titlu de valoare a fost explicată de „modelul de piață" prin următoarea relație matematică:

$$E_i = R_f + (E_m - R_f)\beta_{im}$$

Ipoteza modelului este că un titlu de valoare este influențat în general de modificările indicelui general al bursei de valori şi în particular de modificările în condițiile specifice ale societăților emitente ale titlurilor.

În categoria riscului sistemic (riscul de piață) au fost incluse de specialişti de-a lungul timpului elemente precum: PIB, rata inflației, rata medie a dobânzii, cursul valutar, indicii bursieri, cultura etc.

Conform cercetărilor lui William Sharpe, corelația între rentabilitatea individuală a unui titlu financiar şi variabilitatea rentabilității generale a pieței este reprezentată grafic printr-o dreaptă de regresie: $Ri = \alpha i + \beta i \times Rm + \varepsilon i$,

unde:

Ri = rata de rentabilitate estimată pentru titlul i;

αi = parametru al funcției;

βi = coeficient de volatilitate, care exprimă rentabilitatea marginală a titlului **i** în raport cu variația rentabilității generale pe piața bursieră.

Rm = rata rentabilității pe piață;

εi = parametru specific titlului i, care măsoară riscul individual.

Coeficientul β exprimă cantitatea de risc sistematic al titlurilor: de câte ori covariația rentabilității acestora este mai mare (mai mică) decât riscul de piață": $\beta i = \sigma iM /(\sigma M \times \sigma M)$

„Piața de capital reprezintă ansamblul relațiilor şi mecanismelor prin intermediul cărora capitalurile disponibile şi dispersate din economie sunt dirijate către orice entități publice şi private solicitatoare de fonduri" (Anghelache, 2004).

Premisele pieței de capital din România au fost create prin promulgarea Legii nr. 31/1991 privind societățile comerciale, la care se adaugă adoptarea Legii nr. 58/1991 a privatizării societăților comerciale, care a accentuat încă o dată nevoia existenței unei piețe secundare, pentru o bună satisfacere a nevoilor emitenților de titluri şi a investitorilor.

Anul 1992 a reprezentat anul emisiunii şi distribuirii de certificate de proprietate, precum şi anul în care s-a derulat prima ofertă publică de acțiuni contra numerar.

În 1993 se înființează Agenția Valorilor Mobiliare (AVM), entitate care a creat cadrul de reglementare minim necesar pentru debutul pieței de capital, prin elaborarea Regulamentului privind oferta publică de vânzare de valori mobiliare şi a Regulamentului privind autorizarea societăților de intermediere de valori mobiliare şi a agențiilor de valori mobiliare. În aceste condiții s-au creat premisele renaşterii Bursei de Valori Bucureşti şi mai târziu a pieței RASDAQ (Romanian Association of Securities Dealers Automadet Qoutations-Piața secundară de capital din România).

În anul 1994 apar noi instituții pe piață: CNVM, Bursa de Valori Bucureşti, societăți de depozitare, societăți de registru, asociații profesionale cu statut de organisme de autoreglementare.

Anul 1995 a fost un an de referință pentru reconstrucția pieței de capital prin reînființarea Bursei de Valori Mobiliare.

Pe piață acționează un număr semnificativ de participanți ale căror capitaluri sunt semnificativ mai mici decât capitalul total al pieței. Dispersia capitalurilor reduce semnificativ capacitatea vreunui investitor de a influența prin acțiunile sale evoluția prețurilor la activele

tranzacţionate pe pieţele de capital, pieţele de capital respectând astfel ipoteza concurenţei perfecte.

Decizia de investiţii vizează de cele mai multe ori un orizont de timp determinat, investitorii fiind marcaţi de un comportament „limitat" pe piaţă. Această situaţie este generată de faptul că investitorii ignoră frecvent evenimente care ar putea să apară după orizontul de timp fixat iniţial. Modelul CAPM se referă la o piaţă financiară ce funcţionează pe un orizont de timp determinat (Altăr, 2002).

Investiţiile sunt limitate la tipurile de active tranzacţionate pe piaţă: *instrumentele riscante* din care fac parte instrumente cu venit fix (obligaţiuni) şi instrumente cu venit variabil (acţiuni, obligaţiuni convertibile în acţiuni, obligaţiuni cu bon de subscriere în acţiuni) şi *instrumentele fără risc* (cum ar fi de exemplu titlurile de stat). Dobânda fără risc poate fi aplicată atât creditelor, cât şi investiţiilor şi are o valoare fixă unică. Aceste instrumente sunt accesibile fără nici o restricţie publicului larg. Modelul exclude din analiză acele instrumente care sunt emise, dar care nu se pot tranzacţiona pe pieţele de capital (titlurile emise de guverne, municipalităţi sau alte autorităţi locale).

Pentru profiturile încasate investitorii nu plătesc niciun impozit şi nu există costuri de tranzacţionare asociate plasamentelor pe pieţele financiare.

Operatorii au acelaşi tip de anticipări (anticipările sunt omogene). Toţi investitorii pe piaţă sunt raţionali şi îşi bazează deciziile de plasament pe medie (pentru estimarea profitului aşteptat) şi pe varianţă (pentru estimarea riscului). Practic modelul CAPM preia ipotezele modelului alocării capitalurilor al lui Markovitz.

Toţi investitorii analizează titlurile financiare în acelaşi mod. Omogenitatea aşteptărilor investitorilor cu privire la câştigurile viitoare aşteptate validează aplicabilitatea modelului Markovitz, existenţa frontierei eficiente şi a portofoliului optim unic.

Toţi operatorii de pe piaţă au aceleaşi anticipări cu privire la rentabilităţile şi riscul activelor financiare, precum şi cu privire la covarianţa dintre acestea.

Managementul portofoliului presupune în primă instanţă o analiză a rentabilităţii viitoare asociată titlurilor, dar şi a riscului asociat acestora (*http://www.finint.ase.ro*.) Pornind de la modelul lui Markovitz, de stabilire a unui portofoliu optim prin corelarea activelor două câte două, William Sharpe va simplifica acest model prin corelarea activelor cu factorii care le influenţează evoluţia. Acesta a propus o segmentare a riscului total în riscul sistematic(riscul de piaţă) şi riscul specific (caracteristic fiecărui titlu). Prin modelul CAPM a evidenţiat posibilitatea investitorilor de a reduce riscul

specific prin diversificarea portofoliilor "Don't put all your eggs in one basket", în timp ce riscul sistematic, depinzând de factori macroeconomici, nu se poate elimina. Tot William Sharpe a introdus noţiunea de volatilitate a unui titlu, care reprezintă sensibilitatea rentabilităţii titlului la evoluţiile pieţei, cunoscut sub denumirea de indicele BETA.

Teoria modernă a portofoliului a dezvoltat idee de imprevizibilitate a cursului acţiunilor, în primă instanţă prin apariţia „modelului de piaţă" (Todea, Cornea). Coeficientul β joacă un rol central în interpretarea legăturii rentabilitate - risc în modelul de piaţă.

Riscul de piaţă este imposibil de eliminat, astfel că fiecare investitor şi-l va asuma într-o oarecare măsură, efectul diversificării aplicându-se numai pentru riscul specific.

După cum se poate observa din relaţia următoare, fără a pierde din generalizare, „presupunând că toate titlurile individuale au acelaşi risc specific $\sigma(\varepsilon)$ ", riscul unui portofoliu echiponderat, compus din N titluri, va fi egal atunci cu:

$$\sigma^2(R_{pf}) = \beta_{pf}^2 \times \sigma^2(R_M) + \frac{\sigma^2(\varepsilon)}{N}$$

Când $N \to \infty$, varianţa portofoliului tinde spre $\beta_{pf}^2 \times \sigma^2(R_M)$, iar riscul specific tinde spre 0.

În estimarea şi cercetarea stabilităţii parametrilor modelului de piaţă studiul respectiv a folosit un eşantion de 49 de societăţi cotate la Bursa de Valori Bucureşti, precum şi un portofoliu echiponderat format din acestea, pentru perioada 2003-2007.

Studiul de caz a urmărit aplicarea şi testarea validităţii modelului CAPM la nivel individual, cât şi la nivel de portofoliu, iar rezultatele obţinute verifică ipoteza legăturii directe între rentabilitate şi riscul pieţei, însă legătura s-a dovedit a fi slabă, emiţându-se ipoteza existenţei şi a altor variabile care influenţează rentabilitatea unui titlu: efectul de talie, book to ratio etc.

Pe această temă, menţionez şi studiul privind volatilitatea scăzută a pieţelor financiare, ratelor dobânzii şi cursurilor valutare, între iunie 2004-august 2006, pentru Franţa, Germania, Italia, Japonia, Suedia, UK şi SUA[1].

Scăderea volatilităţii poate fi asociată creşterii indicatorilor stabilităţii financiare, fără ca evoluţia în sens invers a volatilităţii să fie asociată cu deteriorarea condiţiilor financiare. Potenţialii factori care au

[1] „The recent behaviour of finacial market volatility"- BIS papers, Nr. 29, August 2006

determinat scăderea volatilităţii pe aceste pieţe, care pot interveni pe orice piaţă de capital au fost clasificaţi de autori în următoarele categorii:

- Factori macroeconomici: expansiunea susţinută în ţările respective, asociată cu un nivel scăzut al inflaţiei, Marea Moderaţie;
- Factori ce ţin de specificul firmei: s-a demonstrat că există o relaţie negativă între volatilitate şi profitabilitate şi o relaţie pozitivă între volatilitate şi incertitudinea obţinerii de profit;
- Dezvoltarea pieţelor financiare.

La baza acestui nivel al volatilităţii sunt menţionaţi atât factori structurali precum îmbunătăţirea sistemului financiar, al politicilor monetare, precum şi întărirea balanţelor de plăţi a firmelor listate la bursă, dar şi factori conjuncturali, care justifică procesul numai pe scurtă durată: posibilitatea reducerii creşterii economice; nesiguranţa privind politicile monetare. Evoluţia bursieră este întotdeauna, într-o măsură mai mică sau mai mare, învăluită în incertitudine, iar studiile econometrice nu pot decât să cuantifice, pe o scurtă perioadă, un proces stocastic.

Analizând factorii determinanţi ai volatilităţii preţurilor acţiunilor autorii avansează concluzia că o creştere a volatilităţii poate fi asociată cu condiţii economice nefaste, cu o aversiune ridicată a investitorilor faţă de risc şi faţă de politica monetară.

În contextul internaţionalizării pieţei de capital s-a ridicat problema beneficiilor şi a dezavantajelor asociate. Analiza mobilităţii capitalurilor între pieţele internaţionale este corelată cu variabila care asigură accesul pe piaţa internaţională şi care stabileşte limitele puterii guvernamentale: tipul de regim al cursului de schimb (Obtsfeld, 1998).

Legătura dintre liberalizarea pieţei de capital, cursul de schimb şi politica monetară „trilema economiei deschise" determină imposibilitatea menţinerii acestui triunghi, fără a se înregistra consecinţe negative.

În situaţia unui curs de schimb fix, în ţările mai puţin dezvoltate, care nu au o piaţă financiară bine organizată, creditorii corporativi sau băncile pot ignora posibilitatea unei crize, bazându-se pe implicarea guvernului pentru menţinerea cursului stabilit (experienţa statului Chile-1980).

Renunţarea la regimul cursului fix a permis deschiderea pieţelor de capital şi folosirea resurselor financiare internaţionale, lucru care în primă instanţă pare purtător numai de efecte pozitive pentru o economie. Însă pot apărea probleme în materie de decizii fiscale şi monetare, capacitatea statului de a face faţa cererii străine, capacitatea monedei de a face faţă unor monede mai puternice, aşadar riscul de devalorizare etc.

Liberalizarea conturilor de capital a luat forma crizelor financiare, răspândite la nivel regional încă din anii 1990 în America Latină.

Liberalizarea circulației capitalului a contribuit la creşterea instabilității financiare în lume pe fundalul dezvoltării pieţelor financiare cu informații insuficiente, conducând a comportamentul arbitrar la speculații şi echilibre multiple.

Dacă suntem conştienți de riscurile asociate liberalizării contului de capital, consider necesar să abordăm această problemă şi pentru cazul României. În contextul liberalizării pieței de capital se impune luarea în considerare a regimului valutar, deoarece un curs de schimb flexibil poate duce la ineficiența regimului fiscal, în timp ce un regim rigid este corelat cu vulnerabilitatea statului la atacurile speculative.

Pentru țările membre UE sau OECD procesul de liberalizare a contului de capital a fost realizat treptat, iar în cazurile unde această condiție nu a fost îndeplinită crizele financiare au intervenit la scurt timp: Mexic (1994), apoi Thailanda, Filipine, Indonezia, Korea si Malaysia (1996-1997), Bulgaria (1997), Rusia (1998), Turcia (2000) şi Argentina (2001).

Crizele valutare şi financiare au demonstrat gradul înalt de iraționalitate asociat comportamentului investitorilor. Trecerea de la un optimism exagerat la cel mai sumbru pesimism s-a petrecut în numai câteva zile, fiind urmat de colapsul imediat al monedelor şi burselor locale şi de o recesiune de durată, însoțită de fuga capitalului (intrările nete de capital s-au transformat în ieşiri nete).

Conform studiilor economice s-a demonstrat ca boom-ul prețurilor activelor financiare, echilibrele multiple şi comportamentul arbitrar se pot dezvolta pe fundalul creat de informația imperfectă care reprezintă o trăsătură predominantă a pieţelor financiare contemporane[1].

Bibliografie

Altăr, M. – „Teoria portofoliului", ASE, ianuarie, 2002

Anghelache, Gabriela (2004). *Piața de capital: Caracteristici, Evoluții, Tranzacții,* Editura Economică, Bucureşti

[1] Asimetria informațională arată că informațiile deținute de investitori nu sunt aceleaşi şi că ele nu se procura gratuit. Asimetria informațională poate duce la apariția riscului de selecție adversă sau a riscului de hazard moral care se manifestă pe toate pieţele de capital, dar au caracteristici mai puternice pe pieţele caracterizate printr-o volatilitate mai mare.

Dăianu, D., Drăgulin, I., Voinea, L., Vrânceanu, R.: „Deschiderea contului de capital în România: Cat de mult şi cât de repede?"-, 30 septembrie, 2002

Gerlach, Ş., Ramaswamy, S., Scatigna, Michela „150 years of capital market volatility" , sept. 2006

Giarini, O., Stahel, W. (1996). *Limitele certitudinii,* Editura Edimpress Camro, Bucureşti

Lupu, R. „Aplicarea modelului GARCH la indicele BET". *Jurnalul Economic,* NR.17

Orlean, A.: „Les marches finaciers sont–ils rationnels?", *Le Problem Econonomique,* 2004

Obtsfeld M., (1998). *The Global capital market: Benefactor or Menace?*

Popescu Oana – „Investiții si comportamentul investițional", Lucrare de doctorat

Scheicher, M., „What drives investors risk aversion? Daily evidence from the German equity market"- BIS, Iunie 2003

Stancu, I. (2003). *Finanțe: Piețe financiare şi gestiunea portofoliului, Investiții reale şi finanțarea lor; Analiza şi gestiunea financiară a întreprinderii*, Editura Economică, Bucureşti;

Todea, A.; Cornea A. -„Testarea modelului de echilibru al activelor financiare la Bursa de Valori Bucureşti". www.hmarkct.ro

Monetary and Economic Department. „The recent behaviour of financial market volatility"- BIS papers, Nr. 29, August, 2006

www.bvb.ro

www.bnro.ro

www.estatistici.ro

www.eviews.com

www.finint.ase.ro

www.kmarket.ro

www.riskglossary.com

DE LA STABILIZARE MACROECONOMICĂ LA CREŞTERE SUSTENABILĂ

■

Coralia ANGELESCU
Profesor universitar doctor
Academia de Studii Economice, Bucureşti
Aura-Gabriela SOCOL
Doctorand
Ministerul Economiei şi Finanţelor

Rezumat. *Lucrarea de faţă evaluează compromisul dintre variabilitatea producţiei şi variabilitatea inflaţiei în jurul ţintei stabilite de o bancă centrală. În plus, studiul analizează calitatea creşterii economice din România, în concordanţă cu procesul de stabilitate macroeconomică. În opinia noastră, alegerea optimă pentru banca centrală este strategia de ţintire flexibilă a inflaţiei. În acest scop, banca centrală trebuie să expliciteze funcţia de pierdere şi regula de politică monetară. Mai argumentăm în lucrare faptul că banca centrală trebuie să-şi îmbunătăţească substanţial credibilitatea sub regimul de ţintire a inflaţiei, această strategie devenind astfel mult mai cuantificabilă şi mai transparentă. Este strategia de ţintire a inflaţiei cea mai bună alegere a regimului de politică monetară în cazul României? Poate România să obţină o creştere economică sustenabilă?*

Cuvinte-cheie: creştere economică; strategia de ţintire a inflaţiei; politică macroeconomică; politică monetară

Clasificarea REL: 3B, 8M, 10J

■

Toate strategiile guvernamentale au ca obiectiv creşterea bunăstării societăţii. Dezvoltarea economică şi, astfel, creşterea bunăstării la nivelul societăţii presupune obţinerea unei creşteri economice sustenabile. De aceea, mix-ul de politici economice utilizate pentru a atinge obiectivul de maximizare a bunăstării este conceput astfel încât să se obţină o creştere

economică rapidă. În România, obiectivul strategic este acela de a funcţionaliza economia astfel încât mecanismul de lucru al acesteia să fie compatibil cu principiile, normele şi mecanismele de funcţionare ale economiei europene. Încă o dată, pentru a îndeplini acest obiectiv, este nevoie de o creştere economică susţinută. Când vorbim de creştere economică ne gândim la tendinţa pozitivă de evoluţie pe termen lung a producţiei unei naţiuni.

Procesul de creştere economică reprezintă motorul fundamental de creştere a standardului de viaţă. Importanţa creşterii economice în economia de piaţă este relevată de asocierea acestui proces cu întărirea forţei economice a unui stat şi creşterea bogăţiei şi bunăstării acestuia (Angelescu, Stănescu, 2004).

Creşterea economică este un fenomen complex, pe termen lung, un fenomen supus unor constrângeri precum: creşterea excesivă a populaţiei; resursele limitate; infrastructură inadecvată; utilizarea ineficientă a resurselor, mai ales a celor legate de ineficienţa de tip X; intervenţia guvernamentală excesivă; modelele instituţionale şi culturale care îngreunează dezvoltarea etc.

De ce procesul de macrostabilizare a unei economii este important? De ce creşterea economică susţinută reprezintă obiectivul fundamental al oricărei economii în tranziţie (şi implicit al României)? Pentru că apariţia acestui proces – creşterea economică susţinută – reprezintă semnalul unei macrostabilizări reuşite a economiei respective – o rată redusă a inflaţiei, acoperirea serviciului datoriei externe de către sectorul public, stabilitatea sistemului bancar în a-şi onora obligaţiile faţă de deponenţi, abilitatea băncilor centrale de a păstra un curs de schimb stabil etc.

România s-a înscris într-un proces de reconstrucţie instituţională, legislativă, economică, socială, politică etc. care are drept ţintă modernizarea ţării şi ocuparea unei poziţii externe favorizante pentru aceasta. La realizarea acestora şi în perioada de postaderare la Uniunea Europeană un rol important îl are creşterea economică susţinută – caracteristică a modelului european de creştere. Principiul fundamental al acestui complex proces de transformări este acela că numai o convergenţă reală rapidă către modelul european va conduce la o integrare avantajoasă a economiei româneşti în acest model. În modelul european există o modificare de strategie privind procesul de creştere economică.

Se depăşeşte teoria neoclasică a creşterii economice, caracterizată prin ipoteze restrictive, nefuncţionale: economia este stabilă şi tinde spre deplină folosinţă; se porneşte cu analiza de la microeconomie, de la preferinţele gospodăriilor, funcţiile de producţie ale firmelor, structura

pieţelor etc.; investiţiile au un efect pe termen scurt asupra venitului naţional prin cererea agregată; efectele lor pe termen lung se manifestă prin creşterea venitului naţional potenţial; economisirile reduc consumul şi cererea agregată şi de aceea reduc venitul naţional pe termen scurt; însă, pe termen lung, economisirea finanţează investiţiile ce conduc la o creştere a venitului potenţial; există randamente descrescătoare ale factorilor de producţie; pe termen lung, modificările tehnologice reprezintă principala cauză a creşterii economice, împreună cu investiţiile în capital şi în noile tehnologii; creşterea economică, creşterea gradului de ocupare şi redistribuirea venitului în societate sunt obiective independente şi potenţial conflictuale. Se trece la teoria creşterii economice endogene, care tratează schimbarea tehnologică ca pe o variabilă endogenă care răspunde la semnale de piaţă. Difuzarea tehnologiei este, de asemenea, endogenă, investiţiile au randamente crescătoare şi conferă externalităţi, există randamente crescătoare ale factorilor de producţie, iar creşterea economică, creşterea gradului de ocupare şi redistribuirea venitului în societate sunt interconectate.

Relaţia dintre inflaţie şi creşterea economică este însă una contradictorie. Contează mai mult analiza noului compromis dintre stabilitatea inflaţiei şi decalajul PIB (de fapt, fluctuaţiile economice). Teoria economică defineşte creşterea economică ca un proces pe termen lung (câteva zeci de ani); dar cum politica monetară influenţează variabilele reale doar pe termen scurt, pe parcursul lucrării vom analiza relaţia dintre inflaţie şi decalajul PIB.

Dacă până acum câţiva ani economiştii erau preocupaţi doar de compromisul pe termen scurt dintre inflaţie şi şomaj, acum economiştii îşi concentrează atenţia asupra unui nou compromis. Taylor (1996) susţine că încercările de a stabiliza fluctuaţiile de producţie şi ocupării forţei de muncă vor duce la fluctuaţia ratei inflaţiei. Încercările de a stabiliza inflaţia vor conduce la fluctuaţii mai mari ale producţiei şi ocupării forţei de muncă. Taylor a sintetizat ideile referitoare la acest compromis sub forma a două propoziţii: prima propoziţie, în legătură cu care au existat puţine controverse, este aceea că nu există compromis pe termen lung între rata inflaţiei şi rata şomajului; cea de-a doua propoziţie, în legătură cu care există mai multe neînţelegeri, este aceea că pe termen scurt există un compromis între inflaţie şi şomaj. Aceasta poate fi cel mai bine descrisă în termenii compromisului între variabilitatea inflaţiei şi variabilitatea şomajului. Cu alte cuvinte, în termenii variaţiilor procentuale pe termen scurt ale variabilelor, decât sub forma nivelului lor absolut la un anumit moment dat (Taylor, 1996). Taylor sugerează că,

dacă factorii de decizie se concentrează într-o măsură prea mare asupra menţinerii inflaţiei la un nivel stabil, vor avea loc fluctuaţii nedorite ale producţiei. Dacă ei se concentrează într-o măsură prea mare asupra menţinerii şomajului la nivelul NAIRU, se manifestă fluctuaţii nedorite la nivelul inflaţiei. Un aspect important al acestui compromis este atenţia acordată politicilor de stabilizare, şi nu încercărilor de a atinge anumite ţinte ale variabilelor (cum ar fi o rată a şomajului situată sub nivelul NAIRU) care nu pot fi susţinute.

Evidenţele empirice arată că ţările în tranziţie care au avut o mai bună stabilitate a preţurilor au obţinut un ritm ridicat de creştere a PIB. Totuşi, numărul mic de observaţii, problemele substanţiale de măsurare şi golurile statistice fac dificilă identificare unei relaţii stabile între inflaţia scăzută şi creşterea puternică a PIB-ului. Ţările cu inflaţie ridicată au avut un ritm scăzut de creştere a PIB, efectul negativ asupra creşterii PIB (în principal cauzat de investiţii reduse şi o creştere mică a productivităţii) este sesizat la rate ale inflaţiei de peste 10% şi foarte pronunţat la rate ale inflaţiei de peste 40%.

Un studiu realizat de Fisher şi alţii (1996) arată că stabilizarea inflaţiei precede creşterea PIB (când doi ani consecutivi rata inflaţiei a scăzut sub 50%, se manifestă creşterea PIB.) Se consideră că există un efect de prag (threshold-effect) cu privire la relaţia dintre inflaţia şi creşterea PIB. Ghosh (1997) arată că pentru rate ele inflaţiei mai mici de 10% există un efect puţin sesizabil asupra creşterii PIB/locuitor; creşterea PIB/locuitor este în general mai ridicată la o rată a inflaţiei între 3% şi 10% decât în condiţiile unei inflaţii de până în 3%. După pragul de 10%, totuşi, relaţia negativă între inflaţie şi creşterea PIB devine mult mai pronunţată. În ultimii ani, mai multe guverne din ţări dezvoltate şi în curs de dezvoltare au decis să implementeze strategia inflation targeting (ţintirea inflaţiei). Putem folosi modelul ADI (cerere agregată-inflaţie), pentru a înţelege implicaţiile strategiei de ţintire a inflaţiei şi compromisurile în domeniul politicilor macroeconomice.

Considerăm că banca centrală ar avea la dispoziţie 2 reguli de politică monetară. Pentru ambele reguli, ţinta de inflaţie a băncii centrale este π_T şi nivelul de echilibru a ratei dobânzii este r^*. Dacă economia se află la nivelul ocupării depline, iar inflaţia este la nivelul ţintei stabilite, rata nominală a dobânzii (i^*) va fi de $i^* = r^* + \pi_T$. Regula de politică A este mai aproape de verticală decât regula de politică B. Conform reguli A, creşterea inflaţiei determină banca centrală să majoreze rata dobânzii într-o măsură mai mare decât în condiţia folosirii regulii B. Dacă inflaţia creşte de la π_T la π_1**,** rata nominală a dobânzii va fi majorată până la i^A conform regulii A şi $\mathbf{i^B}$ conform regulii B.

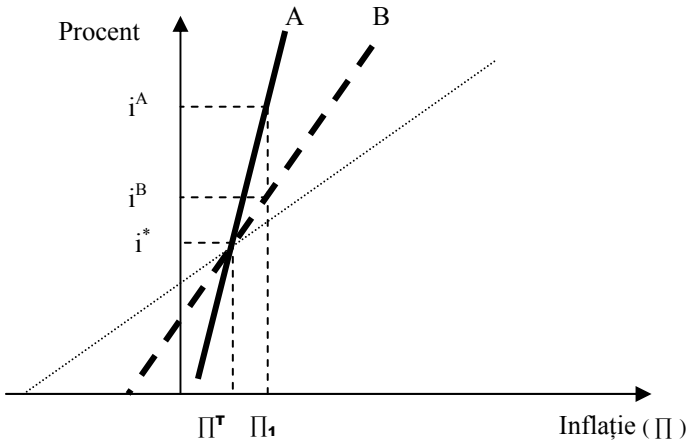

Figura 1. *Alegerea unei reguli de politică*

Deoarece rata reală a dobânzii se modifică într-o mai mare măsură în cadrul regulii de politică A, modificarea inflației va avea un efect mai mare asupra cheltuielilor agregate decât în cazul regulii B. Ca urmare, curba ADI în condițiile regulii A este mai aproape de orizontală decât ADI în condițiile regulii B.

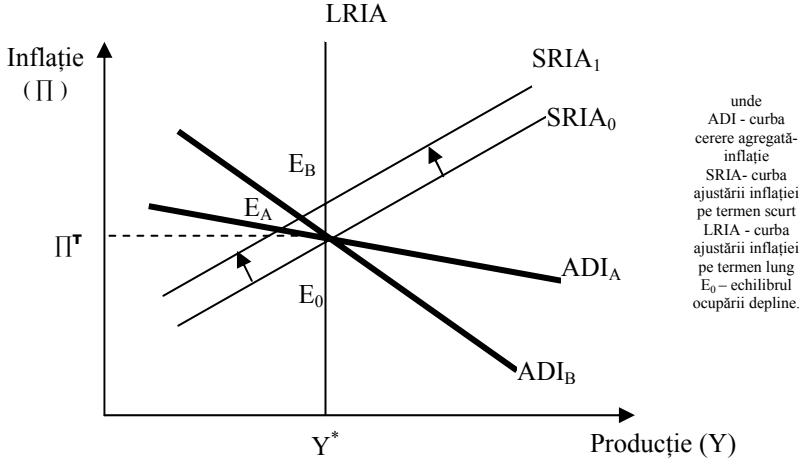

Figura 2. *Compromisul stabilitatea inflației- stabilitatea producției*

Să presupunem că economia românească va fi afectată de un şoc temporar de inflație care deplasează în sus curba SRIA (de exemplu, creşterea preţurilor la petrol sau creşterea anticipațiilor inflaționiste). Dacă politica băncii centrale este descrisă de regula A, noul echilibru pe termen scurt va fi atins în punctul E_A, iar dacă se aplică regula B, în E_B. În condițiile regulii de politică A, producția scade mai mult, iar inflația creşte mai puțin decât în condiția regulii de politică B. Ca urmare a deplasării curbei SRIA, economia se va confrunta cu un nivel mai stabil al inflației şi cu un nivel mai puțin stabil al producției şi ocupării forței de muncă în condițiile folosirii regulii A, decât în situația utilizării regulii B. Dacă banca centrală reacționează puțin agresiv la inflație (conform regulii B), se va manifesta o fluctuație mai mare a inflației, dar se va stabiliza nivelul producției şi ocupării forței de muncă.

Acesta este compromisul dintre stabilitatea inflației cu care se confruntă banca centrală şi stabilitatea producției. În practică, datorită decalajelor temporale dintre modificarea ratei dobânzii şi manifestarea efectelor asupra economiei, banca centrală trebuie să aibă în vedere evoluțiile viitoare, ajustând ratele inflației în raport cu anticipările privind inflația viitoare. În ultimele decenii, menținerea unei inflații scăzute (stabilitatea prețurilor) a devenit obiectivul fundamental al băncilor centrale din lume. În acest timp, ideea că politica monetară este mai eficientă decât politica fiscală în procesele de stabilizare pe termen scurt a fost unanim acceptată. Pe termen lung, însă, politica monetară poate influența numai variabilele nominale, precum inflația şi cursul nominal de schimb (ea nu poate creşte nivelul mediu sau rata de creştere a variabilelor reale, precum PIB sau gradul de ocupare, sau să influențeze nivelul mediu al cursului real de schimb). În cel mai bun caz, ea poate reduce gradul de fluctuație al variabilelor reale.

Pe termen scurt şi mediu, politica monetară are efecte atât asupra variabilelor nominale, cât şi asupra variabilelor reale. Totuşi, mecanismul complex de transmisie a politicii monetare, lag-urile variabile, şocurile aleatorii şi incertitudinile inerente fac necesară reglarea fină. Din ce în ce mai multe țări folosesc regimul de țintire flexibilă a inflației, strategie în care inflația e stabilizată în jurul unei ținte reduse pe termen mediu (mai degrabă decât regimul de țintire strictă a inflației, în care se încearcă stabilizarea inflației în cel mai scurt orizont de timp posibil).

Putem explica succesul sau eşecul unei țări în tranziție prin atingerea sau nu a creşterii economice susținute (şi mai înainte, a macrostabilizării economice)? Da. Chiar dacă rezultatele macroeconomice pe termen scurt sunt importante, ceea ce conferă credibilitate în funcționarea unei economii este

creşterea economică susţinută. Stabilitatea macroeconomică este puternic corelată cu creşterea economică susţinută. Performanţa la nivel macroeconomic poate fi explicată prin calitatea managementului bugetelor aparţinând sectorului public şi a finanţării lor (acţiunea politicilor monetară şi fiscală), politici orientate către dezvoltarea sectorului financiar intern şi politica de curs de schimb.

Preferinţele băncii centrale pot fi evidenţiate analizând acţiunile sale într-un anumit moment dat. Astfel, o strategie flexibilă de ţintire a inflaţiei care să fie credibilă şi performantă contribuie cu siguranţă la o fluctuaţie mai redusă a ratelor dobânzii şi a cursului de schimb. Concret, banca centrală ar trebui să folosească cu prioritate instrumentul cursului de schimb (în cazul adoptării unui regim strict, la început), după care, trecerea la un regim flexibil ar trebui să determine banca să se orienteze către folosirea cu preponderenţă a instrumentului ratei dobânzii (cu influenţă directă asupra cererii agregate şi, astfel, obţinerea unui compromis bun între stabilitatea inflaţiei şi cea a producţiei).

În concluzie, considerăm că banca centrală ar trebui să stabilească şi să anunţe o funcţie explicită de pierdere pentru politica monetară. Avantajul acestui proces ar fi că Banca Centrală ar avea stimulente mai puternice în realizarea compromisului amintit, ar exista o monitorizare externă şi o evaluare a politicii monetare mult mai eficiente, în timp ce obiectivele de politică monetară ar fi din ce în ce mai transparente. Lipsa transparenţei privind funcţia de pierdere poate da naştere unor interpretări continue şi unor întrebări de tipul: ce importanţă acordă banca centrală stabilizării economiei reale comparativ cu stabilizarea în jurul nivelului ţintă?

Bibliografie

Angelescu, C., Stănescu, I. (2004). *Politica de creştere economică*, Editura Economică, Bucureşti

Dinu, M., Socol, C., Niculescu, A. (2005). *Economia României. O viziune asupra tranziţiei postcomuniste*, Editura Economică, Bucureşti

Fischer, S., Sahay, Vegh, C., „Stabilisation and growth in transition economies: the early experience", *Journal of economic perspectives*, 1996

Gerlach, S., Svensson, L, „Money and inflation in the euro area: a case for monetary indicators?", *Journal of Monetary Economics*, nr. 50, 2003

Ghosh, A. „Inflation in transition economies: how much? and why?", *IMF Working Paper*, 1997

Mishkin, F. S, Schmidt-Hebbel, K, „One decade of inflation targeting in the world: what do we know and what do we need to know?", *NBER Working Paper* 8397, 2001

Svensson, L. „How should monetary policy be conducted in an era of price stability?", *CEPR Working Paper*, 2003, www.princeton.edu/svensson.

Svensson, L., „Monetary policy and real stabilization", *CEPR Working Paper*, 2003, www.princeton.edu/svensson

Taylor, J., „How should monetary policy respond to stocks while maintaining long-run price stability", *Federal Reserve Bank of Kansas City*, Working paper, 1996

Walsh, C., „Teaching inflation targeting an analysis for intermediate macro", *Journal of economic education*, 2002

EFECTUL DE INTEGRARE ŞI DISTRIBUȚIA CORUPȚIEI

■

Constantin POPESCU
Profesor universitar doctor
Alexandru TAŞNADI
Profesor universitar doctor
Academia de Studii Economice, Bucureşti

Rezumat. *Viața natural-umană şi neumană evoluează prin integrarea părților ei în sisteme organice funcționale care, la rândul lor, devin subsisteme ale altor sisteme dinamice complexe.*

Potrivit biologiei umane şi sociale, procesele de integrare la nivel de viață umană şi viață comunitară reprezintă forme de evoluție necesare asigurării homeostaziei supraviețuirii şi împlinirii indivizilor umani în timpul şi spațiul coexistenței şi succesiunii lor.

Efectul de integrare al acestor procese definitorii pentru evoluția vieții este puterea.

Puterea de a supraviețui, puterea de a domina, puterea de a controla riscurile evoluției şi de a ne împlini viața căutând ascensiunea reprezintă substanța efectului de integrare.

Întrucât numai puterea corupe, înseamnă că putem să asociem tuturor formelor de putere umană şi socială capacitatea de a se abate de la exigențele homeostaziei biologice şi sociale, de la funcționarea şi împlinirea ca parte a întregului.

Corupția este, aşadar, forma de abatere a diferitelor puteri omeneşti şi sociale de la evoluția de sens a întregului viu format din oameni, mediu, organizații, comunități, instituții şi familii care tulbură homeostazia naturală, biologică şi socială.

Distribuția corupției, ca formă de abatere care tulbură evoluția, se află atât în corpul uman, pe lângă fiecare dintre puteri, puterea minții, puterea inimii, puterea sufletului şi puterea credinței şi speranței, cât şi în corpul social, pe lângă diferitele puteri, cum sunt puterea legislativă, puterea executivă, puterea judecătorească, puterea comunicării etc.

Cuvinte-cheie: integrare; homeostazie biologică; homeostazie socială; efect de integrare; corupție.

Clasificare REL: 20E

■

1. De la homeostazia biologică la homeostazia socială

Cele două procese natural-umane şi sociale pe care le urmărim în studiul de față, efectul de integrare şi distribuția corupției, au la bază însuşirea concepției că „Omul, ca produs al acestei planete, în raporturile sale cosmice, a putut exista şi s-a putut dezvolta numai în cadrul societății, pe care a sprijinit-o material şi spiritual, prin diviziunea muncii şi hărnicie şi prin suficienta reproducere a speciei" (Adler, 1995, a).

În acelaşi timp, impulsurile care determină organismele, inclusiv pe cele umane, să acționeze sunt numeroase şi diferite. „Acțiunile omului, afirmă părintele stresului – sunt determinate deopotrivă de mobiluri ca satisfacerea instinctelor, nevoia de a se exprima, setea de putere şi avere, aspirația la activitate creatoare, intenția realizării propriilor sale scopuri şi multe altele," (Selye, 1984, a).

Produsul integrării din natură şi societate, individul uman „nu poate progresa în dezvoltarea autentică decât dacă trăieşte şi năzuieşte ca parte a întregului … toate funcțiile noastre sunt în aşa fel calculate încât să nu tulbure colectivitatea oamenilor, să-i lege pe indivizi de societate. A privi înseamnă a accepta, a fertiliza ceea ce cade pe retină. Văzul nu este pur şi simplu un proces fiziologic, el îl arată pe om ca parte a întregului, care primeşte şi dă. Prin văz, auz, vorbire noi ne asociem unii cu alții. Omul priveşte, ascultă, vorbeşte numai când interesul său este legat de lumea exterioară, de ceilalți. Rațiunea sa, bunul său simț se supun controlului semenilor, adevărului absolut şi țintesc la corectitudinea eternă. Sentimentele şi concepțiile noastre estetice, care poartă în sine poate cea mai mare forță motrice de creație, au o valoare eternă numai dacă se desfăşoară în torentul evoluției întru bunăstarea umanității. Toate funcțiile noastre corporale şi sufleteşti sunt dezvoltate corect, normal, sănătos în măsura în care poartă în ele suficient sentiment de comuniune socială şi sunt apte pentru colaborare" (Adler, 1995, b).

Din această perspectivă, avem în vedere că *virtutea integrării* umane se exprimă prin nevoia de a colabora, iar *viciul integrării*, ca externalitate negativă a acestui proces, se manifestă prin înclinația de a tulbura ordinea firească a colaborării. Ca urmare, tot ceea ce reprezintă

eşec, ca externalitate negativă a evoluției umane în societate, este eşec pentru că tulbură colectivitatea, prin toate abaterile de la sensul normal şi de dorit, lipsind contribuția la binele comunității în care individul uman este hărăzit să-şi împlinească imperativele vieții, născuind şi trăind ca parte a întregului viu (figura 1).

Dacă avem în vedere că omul ştie mult mai mult decât înțelege, putem să apreciem eşecurile integrării în viață ca pe o rătăcire, ocolind calea evoluției de sens, pe care însă dacă ar înțelege-o ar putea să părăsească acest drum greşit şi s-ar alătura împlinirii binelui comunității în care trăieşte, munceşte şi iubeşte. „Toate rătăcirile copiilor şi adulților, toate trăsăturile de caracter infecte – afirmă Adler – manifestate în familie, la şcoală, în viață, în relațiile cu ceilalți, în cadrul profesiunii şi în dragoste îşi arată proveniența din deficitul sentimentului de comuniune socială, fiind efemere sau durabile, şi unele şi celelalte în mii de variante" (Adler, 1995, c).

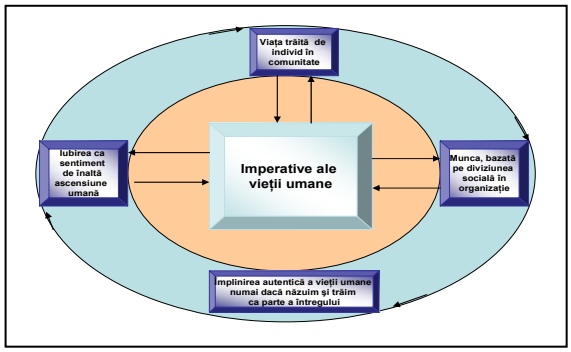

Figura 1. *Imperative ale vieții umane din perspectiva întregului viu*

Cu cât ne apropiem mai mult de înțelegerea faptului că individul uman nu poate progresa în dezvoltarea sa autentică, adevărată, sănătoasă decât dacă trăieşte, munceşte, iubeşte şi năzuieşte ca parte a umanității, a colectivității din care face parte, cu atât ne putem elibera de eşecurile vieții noastre publice şi private, căutând cauzele lucrurilor de contrasens în neajunsurile sociale ale educației, cele care produc un deficit mai mare sau mai mic al sentimentului de comuniune socială.

Cu cât conştientizăm mai profund faptul că fiecare organism viu, inclusiv cel uman, este o parte a unui întreg care, la rândul său, este o nouă parte a unui alt întreg mai complex, cu atât putem să ne apropiem de

înțelegerea că întregul nostru viu comun este un sistem, care, la rândul său, probabil face parte natura sistemică a galaxiilor şi a Universului însuşi. Această reală şi fascinantă interpretare a întregului nostru viu comun este redată de medicul M. Scott Peck, la nivelul microcosmosului homeostaziei biologice umane astfel. „Fiecare celulă nu era numai un sistem în sine, dar şi o parte minusculă a unui sistem mai mare şi mai complex… De vreme ce fiecare celulă făcea parte dintr-un sistem al corpului, iar fiecare sistem făcea parte din corpul ca întreg, nu era posibil ca şi corpul meu să facă parte dintr-un sistem mai mare? Cu alte cuvinte, e posibil ca, eu – sinele meu individual – să nu fie decât o celulă dintr-un organ al unui organism uriaş?" (M. Scott, 2007, a).

Dacă totul este un sistem viu, înseamnă că individul uman, ca parte a acestui sistem, trăieşte, munceşte şi iubeşte în Familii umane care împreună formează Familia Societății Omeneşti. Şi, cu cât conştientizăm mai puternic că Familia Societății Omeneşti este conectată la ape, pământ, păduri şi atmosferă, la ecosistemul nostru planetar, cu atât ne apropiem mai real de profunzimea efectului de integrare pe care îl trăieşte fiecare parte căutându-şi rostul de sens în această evoluție care se produce la nivelul întregului viu.

Neconştientizarea acestei realități este *efectul găurii în gândire***,** care ne îndepărtează de universul înțelegerii că numai animați de spiritul întregului viu, partea devine ceea ce este de fapt: un întreg mai mic care evoluează numai în interdependențe de rețea cu întregul mai mare.

Se creează în acest fel *efectul de rețea,* ca formă de manifestare a interdependențelor care există între părțile unui întreg şi între aceste părți şi sistem, ca întreg. Efectul de rețea şi interdependențele deschise se concentrează în efectul de integrare ce conturează puterea supraviețuirii prin luptă şi/sau adaptare.

Prin integrarea tot mai autentică a individului uman în comunitatea unde năzuieşte să-şi împlinească imperativele vieții se urmăreşte să se treacă de la o minus – situație la o plus – situație ce caracterizează atât evoluția individului, cât şi aceea a colectivității, proces cunoscut sub denumirea de „perpetuu sentiment de inferioritate, atât la individ cât şi la mase" (Adler, 1995, d). În virtutea acestui sentiment căutăm mereu ascensiunea, fixându-ne un țel în viață, aspirând la a ne pune în valoare, la dobândirea superiorității (Adler, 1996, a).

Apropierea argumentării noastre de înțelegerea legăturii dintre homeostazia biologică şi homeostazia socială, proces dezvoltat de Walter Cannon – creatorul expresiei de homeostazie – ne ajută să explicăm

relația dintre efectul de integrare şi corupție prin prisma modului în care este organizat şi funcționează corpul uman (figura 2).

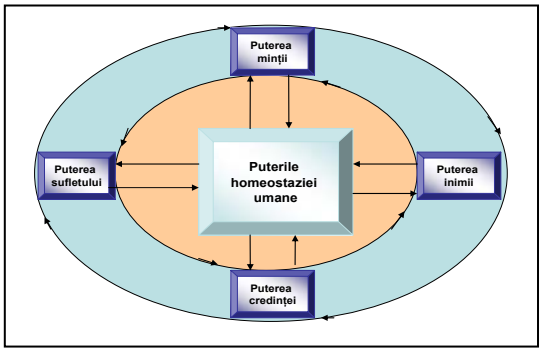

Figura 2. *Separarea, integrarea şi conlucrarea puterilor în homeostazia biologică*

Atâta vreme cât individul uman va trăi şi năzui ca parte a comunității, a întregului din care face parte, acest întreg, ca organism social viu, va produce prin intermediul sentimentului de comuniune socială elementele necesare asigurării echilibrului înaintării comune. Menținerea homeostaziei sociale prin dezvoltarea sentimentului de comuniune socială la nivelul tuturor membrilor societății sau la majoritatea dintre aceştia asigură premisele necesare ținerii sub control a externalităților negative pe care le degajă puterea ca formă de manifestare a efectului de integrare.

Prin consolidarea stării de homeostazie socială, sub influența mecanismelor declanşate de manifestarea sentimentelor de comuniune socială, se menține pe cale normală, fără un efort social suplimentar, starea de echilibru necesară, indivizii realizându-şi imperativele vieții, în strânsă legătură cu exigențele autoconservării, supraviețuirii şi fericirii, dar şi în respect pentru înțelegerea faptului că adevărata împlinire a acesteia se poate realiza doar dacă trăim şi năzuim animați de nevoia de a merita aprecierea şi bunăvoința celorlalți (figura 3).

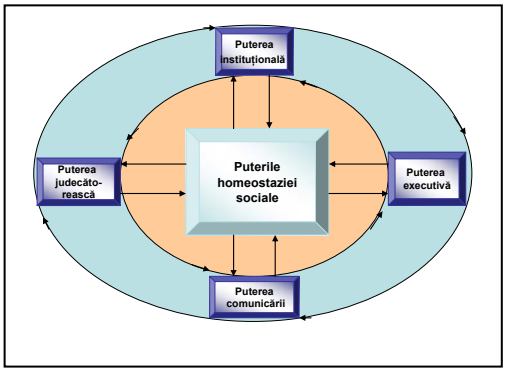

Figura 3. *Separarea, integrarea şi conlucrarea puterilor homeostaziei sociale*

Indiferent că ne referim la familia unde ne împlinim sentimentul iubirii, la familia organizației, unde ne împlinim imperativul muncii, sau la familia unde ne realizăm imperativul vieții trăite în societate – diferitele comunități umane – procesele de integrare sunt motivate de nevoia de a sigura o homeostazie superioară supraviețuirii, de a favoriza adaptarea şi de a căuta cu minimum de eroare umană calea cea mai potrivită în lupta cu complexul de inferioritate, căutând ascensiunea, şi nu circumferința evoluției noastre comune.

Prin fixarea unui țel în viață pe care ne luptăm să-l realizăm urmărim să ne punem în valoare, să dobândim superioritatea asupra mediului în care trăim, muncim şi iubim. „Fixarea scopului cu privire la dobândirea superiorității va fi făcută prin intermediul mărețului sentiment de comuniune socială" (Adler, 1996, b).

2. Caracterizarea efectului de integrare

Privind lucrurile din perspectiva întregului funcțional, cu caracter natural şi social-uman, apare inevitabil procesul de integrare.

Acesta reprezintă, în lumina condiționărilor din prima parte a studiului nostru, forma natural-umană de evoluție a biologiei umane şi sociale din perspectiva asigurării homeostaziei necesare supraviețuirii şi împlinirii vieții organismelor, în calitate de subsisteme ale unor sisteme ce se deschid în spațiul şi timpul coexistenței şi succesiunii noastre.

Ţinând seama de dialectica întregului viu comun, format din oameni, mediu, comunităţi, organizaţii, instituţii şi familii (Popescu, 2006, a) funcţionalitatea de sens a acestora se realizează prin procese specifice de integrare. Avem, aşadar, procese de integrare la nivelul individului uman, mediului natural, comunităţilor umane, organizaţiilor, instituţiilor şi familiilor care se închid şi se deschid prin bucle de conexiune inversă pozitive şi negative după regula fiecare parte aparţine ca funcţionalitate de sens unui sistem, care la rândul său este parte organică al altui sistem a cărui complexitate face regula jocului deschis şi neterminat al evoluţiei noastre comune.

Apropiindu-ne cu interpretarea noastră de individul uman – parte a întregului nostru viu comun –, putem să caracterizăm procesul de integrare umană din perspectiva imperativelor vieţii umane formulate de Alfred Adler. Întrucât individul uman pentru a se împlini autentic trebuie să năzuiască şi să trăiască ca parte a întregului, apare în mod firesc nevoia de a interpreta procesele de integrare în contextul *Familiilor umane* unde urmează să se realizeze imperativele vieţii. (Popescu, 2006, b) Aşa după cum am mai afirmat, năzuind şi trăind ca parte a întregului funcţional, de sens, procesele de integrare se individualizează şi se supun homeostaziei sociale în cadrul Familiei Iubirii, Familiei Muncii, Familiei Credinţei şi Familiei Speranţei, ca elemente spiritual-instituţionale care fac şi deschid regulile jocului în societate (figura 4).

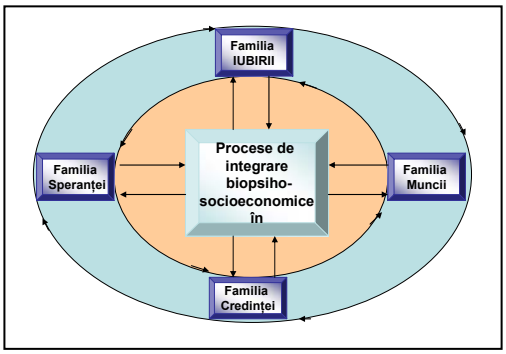

Figura 4. *Procese de integrare în Familii umane*

Orice proces de integrare, de natură umană, biologică, organizaţională, instituţională, familială şi comunitară are ca rezultat o nouă putere, o putere adiţională de a supravieţui, de a controla riscurile evoluţiei, de a ne

adapta la incertitudinile evoluției şi de a lupta cu înclinațiile naturale de depăşire a *complexului de parte***.**

În termeni psihologiei, un asemenea complex a fost definit drept *complexul de inferioritate***,** ca năzuință atavică de a căuta ascensiunea, prin perfecțiunea de sens, sau de contrasens, care generează externalități pozitive sau negative, favorabile sau nefavorabile homeostaziei biologiei umane şi/sau sociale. (Adler, 1996, c)

Efectul de integrare la nivelul individului uman al cărui destin este să năzuiască şi să trăiască din perspectiva întregului viu comun este puterea.

Din perspectiva realizării imperativelor vieții umane, efectul de integrare este puterea de a supraviețui, de a împlini viața umană în cât mai multe văzduhuri, de a comunica, de a domina de sens sau de contrasens (figura 5).

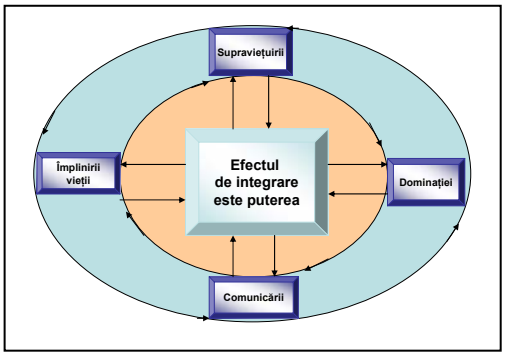

Figura 5. *Substanța efectului de integrare*

Efectul de integrare se concretizează în puterea de a genera externalități pozitive asupra participanților la procesele de biologie umană şi socială ce se desfăşoară în spațiul şi timpul de manifestare a imperativelor vieții.

Între procesele de integrare, efectul de integrare generat de acestea şi externalitățile pe care le suportă viața indivizilor umani se află relații de conexiune inversă, cu bucle pozitive şi negative (figura 6).

Înzestrat cu energie de tranziție moştenită (dată, limitată) la naştere, ca potențial de supraviețuire prin luptă şi/sau adaptare, individul uman îşi realizează imperativele vieții numai dacă năzuieşte şi trăieşte ca parte a întregului. Aceasta înseamnă că individul se află în permanență în diferite procese de integrare, din care rezultă nu numai externalități pozitive, ci şi externalități negative.

În acest context, efectul de integrare este puterea de a supraviețui, de a domina şi comunica, de a ne împlini viața trăită în societate, animați de sentimentul de comuniune socială.

Întrucât efectul de integrare este puterea, în toate formele ei de manifestare la nivel de individ uman şi comunitate, manifestarea acesteia antrenează şi externalități negative, corupția fiind una dintre cele mai semnificative.

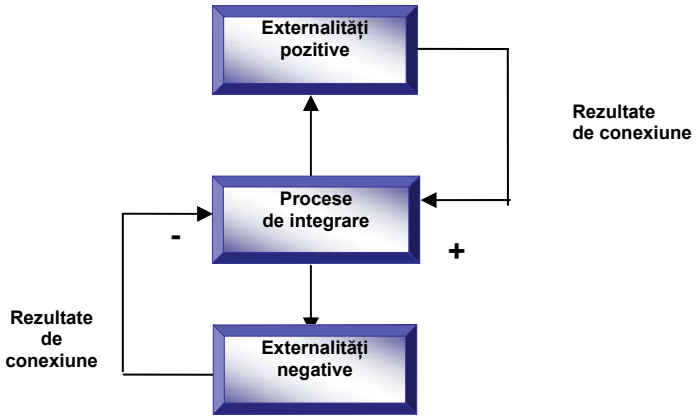

Figura 6. *Interacțiunea buclelor de conexiune inversă ale procesului de integrare*

Efectul de integrare rezultat al proceselor de integrare se află în permanență sub influența conjugată a imperativelor vieții umane, a exigențelor de sens ale evoluției acesteia în funcție de care interpretăm abaterile pe care le antrenează în timpul şi spațiul coexistenței şi succesiunii noastre comune puterile pe care le generează acest fenomen natural-uman. Din perspectivă umană, distribuția efectelor integrării se subordonează de sens imperativelor vieții umane în societate (figura 7).

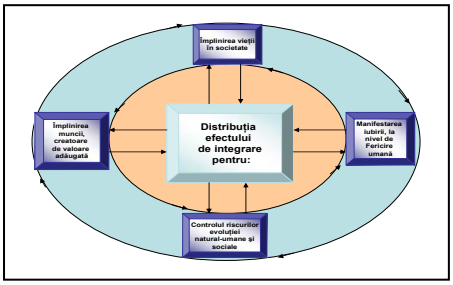

Figura 7. *Integrarea în slujba imperativelor vieții umane*

Întrucât procesele de integrare umană necesită energie, iar această energie, la nivel de individ uman este dată, limitată (Selye, 1984, b), distribuţia acestei resurse este organic legată de procesele vitale ale evoluţiei vieţii în societate, supravieţuire şi supremaţie. În strânsă legătură cu aceste procese, integrarea trebuie să genereze valoare adăugată pentru autocunoaştere şi autodepăşire, pentru adaptare şi schimbare (figura 8).

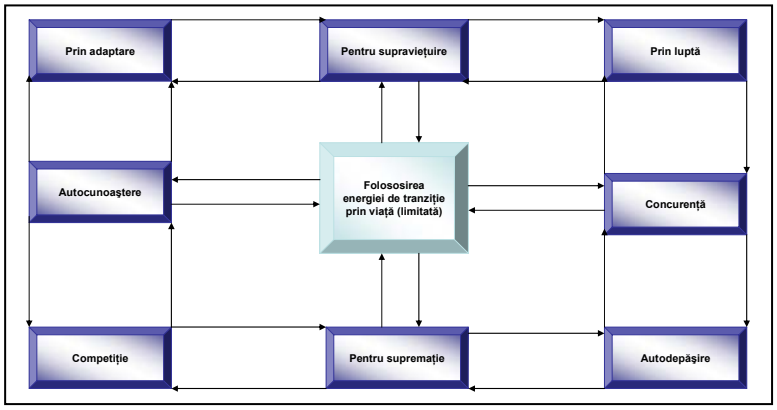

Figura 8. *Integrarea în slujba autodepăşirii*

Viabilitatea proceselor de integrare este rezultatul mediului în care interacţionează externalităţile pozitive şi negative pe care le antrenează asupra putătorilor de comportamente de integrare.

Pe de o parte, procesele de integrare se află sub influenţa conjugată a exetrnalităţilor pozitive, de sens, care alimentează evoluţia normală, naturală şi de dorit asupra acestora, atât la individ, cât şi la colectivitate umană (figura 9).

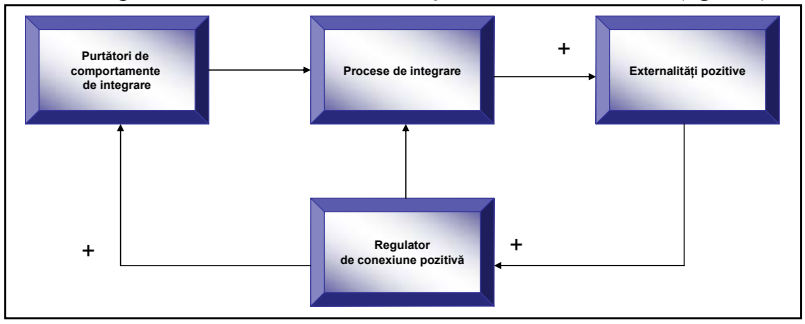

Figura 9. *Externalităţi ale integrării în conexiune inversă pozitivă*

Pe de altă parte, procesele de integrare se află sub influența conjugată a externalităților negative, acestea punându-şi amprenta de contrasens asupra comportamentelor de integrare, abătând atenția de la avantajele nete pozitive ale acestora, cu consecințe nefavorabile asupra evoluției de sens, normale, naturale şi de dorit (figura 10).

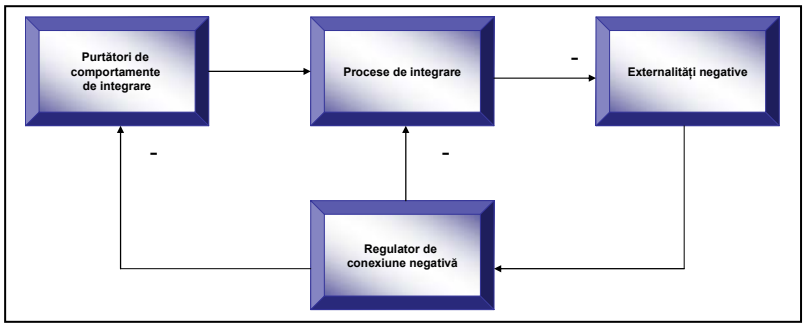

Figura 10. *Externalități ale integrării în conexiunea inversă negativă*

3. Corupția, abatere comportamentală care tulbură homeostazia biologică şi socială

În baza celor afirmate, putem să considerăm că fenomenul corupției are un caracter general, el exprimând o abatere comportamentală a puterilor omeneşti de la evoluția normală şi naturală care tulbură homeostazia biologică şi socială.

Dacă suntem consecvenți cu teza că *numai puterea corupe***,** că numai puterea, în diferitele ei forme de manifestare, ne abate de la evoluția de sens, de la împlinirea părții numai din perspectiva întregului, putem să apreciem că avem atâtea forme de corupție, câte forme de putere există.

Celebra maximă a Lordului Acton „Puterea tinde să corupă, iar puterea absolută corupe în mod absolut" (Scott, 2007, b) ne pune în evidență existența unei legături organice între diferitele forme de putere şi înclinația lor de a se abate temporar sau permanent de la misiunea pentru care au fost create în mecanismul de funcționare a biologiei vieții umane şi sociale.

Ca atare, în biologia umană, homeostazia acestora se află în mâinile celor patru puteri omeneşti, puterea fizică, puterea mentală, puterea psihică şi puterea sufletească, ele fiind separate şi, în acelaşi timp, aflate în procese de conlucrare şi colaborare pe care le dictează echilibrul înaintării vieții umane (figura 11).

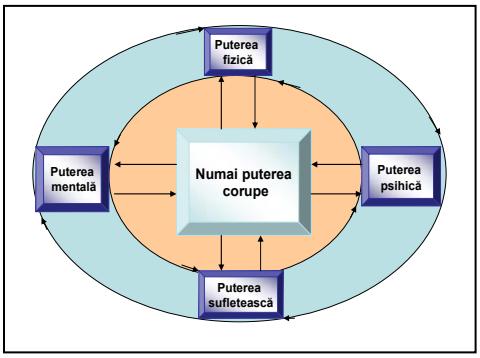

Figura 11. *Forme interioare de putere şi corupţie umane*

În zona organizării sociale a vieții trăite în comunitate, evoluția de până acum a descoperit cele patru puteri democratice, puterea legislativă, puterea executivă, puterea judecătorească şi puterea comunicării, exercitate prin instrumentele de comunicare umane. La nivelul fiecărei forme de putere vom avea, aşadar, tot atâtea forme de corupție, de abatere a evoluției instituționale de la sensul normal, natural şi de dorit din perspectiva homeostaziei sociale.

Un asemenea proces de abatere este rezultatul unor transformări, cu caracter instituțional-spiritual pe care laureatul Nobel în medicină Albert Szent-Győrgyi le explica în felul următor „Instituțiile îmbătrânesc ca şi oamenii. În epoca noastră de schimbări rapide şi îmbătrânirea lor este rapidă. Fiind alcătuită din oameni ale căror interese personale sunt identice cu ale instituțiilor pe care le servesc, cele mai multe instituții publice încearcă să dobândească mai multă putere şi sfârşesc prin a servi în principal propriile lor interese, în loc să rămână în slujba oamenilor, ele tind să devină stăpânii lor. Aceasta a dus la ipocrita lume de astăzi, respinsă total de tineretul nostru. Nu se schimbă numai instituțiile, ci şi societatea. Pe când nevoile şi concepțiile care au creat o instituție se schimbă, ea însăşi continuă să lupte pentru interesele sale arhaice legiferate. Această tendință a instituțiilor noastre de a ne domina este încurajată de faptul că avem ceva din atitudinea unui „biciclist", adică a omului care în sus are o poziție încovoiată de spate, iar în jos dă cu picioarele" (Szent-Győrgyi, 1981).

Prin urmare, în mod firesc vom avea abateri, ce forme de contrasens pentru fiecare din puterile comunitare ce rezultă din democraţie evoluţiei societăţii omeneşti (figura 12).

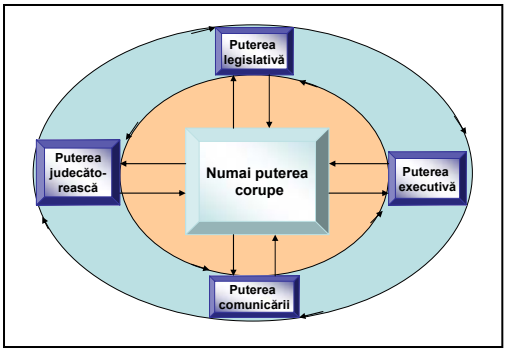

Figura 12. *Forme de contrasens pentru puterile comunitare*

Indiferent de formele şi nivelurile de manifestare ale proceselor de integrare, efectul acestuia se exprimă în termeni de împlinire umană din perspectiva vieţii trăite în comunitate, muncii în organizaţie, iubirii şi controlului riscurilor evoluţiei, în baza noii valori adăugate de tipul câştig-câştig pentru toţi participanţii.

Distribuţia efectului de integrare ca împlinire a vieţii este rezultatul modului în care biologia socială reuşeşte să ofere un răspuns instituţional adecvat la biologia umană.

Biologia vieţii sociale încearcă să copieze separarea şi conlucrarea celor patru puteri omeneşti – puterea minţii, puterea inimii, puterea sufletului şi puterea credinţei – sub forma puterii instituţionale (a regulilor democratice), puterii executive (de aplicare a regulilor), puterii judecătoreşti (ca, dreptate) şi puterii comunicării (pentru informarea transparentă).

Fiecare din aceste puteri pe care se bazează homeostazia biologiei umane şi/sau sociale privite în cadrul unor procese specifice de integrare generează corupţie.

Puterea este cea care corupe, indiferent de forme şi nivelul lor de manifestare. A corupe înseamnă a folosi puterea respectivă în alte scopuri decât cele pe care le-a conceput şi adoptat biologia vieţii umane şi/sau sociale.

Avem, aşadar, corupţie legată de puterea minţii, puterea inimii, puterea sufletului şi puterea credinţei, dar şi corupţie în legătură cu puterea legislativă, puterea guvernamentală, puterea judecătorească şi

puterea de comunicare spre informare, dar şi de puterea economică, puterea politică, puterea militară şi puterea socială (figura 13).

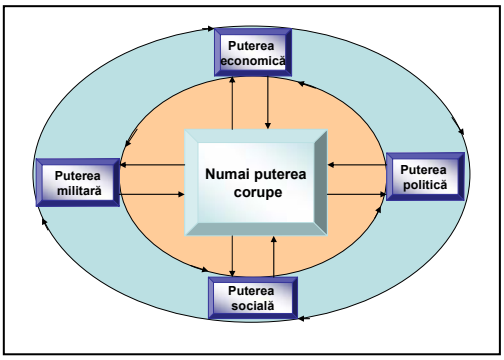

Figura 13. *Forme sociale de putere şi corupţie*

Distribuţia acestor forme de corupţie este rezultatul unor procese de dezvoltare inegală a puterilor omeneşti sau a puterilor vieţii sociale care afectează homeostazia biologiei umane sau biologiei sociale.

Inegalităţile în manifestările neadecvate, pe contrasens, a puterilor omeneşti sau a puterilor din viaţa comunitară şi socială sunt rezultatul unor procese complexe, contradictorii din perspectiva realizării imperativelor vieţii umane trăite individual în societate, care strică echilibrul înaintării comune, tulbură evoluţia împlinirii din perspectiva sănătăţii întregului viu comun.

Iată câteva din aceste procese: accentuarea fenomenelor de individualism patologic, de individ centrifug; ruperea educaţiei de împlinirea vieţii umane; formarea, consolidarea şi dezvoltarea comportamentului de dominaţie, la nivel de individ, sociogrup, de putere politică, economică, militară, socială, religioasă etc.; conducerea comunităţilor umane prin încălcarea regulilor democratice convenite, prin politici, mecanisme şi măsuri cu caracter dictatorial, discriminatorii; abaterea profundă şi de lungă durată a organizaţiilor naţionale şi internaţionale de la ţelurile iniţiale, convenite instituţional democratic şi moral; practicarea unor măsuri publice fiscale care induc psihologia de „furt public" din veniturile personale; vânzarea unor bunuri publice ce aparţin comunităţilor comunale, orăşeneşti, regionale şi naţionale în detrimentul interesului general, al proprietarilor de drept; practicarea unor drepturi salariale în dezacord cu contribuţia reală la valoarea adăugată a organizaţiei; promovarea unor măsuri anticoncurenţiale de acaparare a pieţelor, în beneficiul unor comportamente de monopol, agresive;

folosirea dreptului de veto, de către puteri economice, militare, sociale etc. în diferite organisme a căror funcţionalitate are, instituţional, caracter democratic; folosirea războiului drept comportament de soluţionare a unor probleme interne şi internaţionale de către marile puteri economice, militare, sociale; provocarea unor atacuri distructive, ca pretext pentru anticiparea unor inamici cu caracter terorist, în spatele căror se ascund de fapt interese de dominare; psihologia excesului de putere dominatoare care alimentează nevoia de acţiuni din interes, în nume false de identităţi; folosirea excesului de ideologie pentru a promova un anumit cult al puterii cu puterea de a domina; promovarea puterii religioase în dispreţ pentru libertatea de alegere a credinţei şi speranţei de mai bine (figura 14).

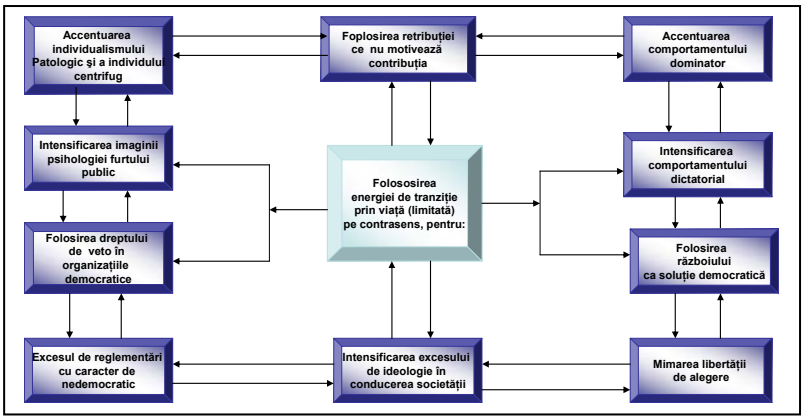

Figura 14. *Cauze ale corupţiei în societate*

În viziunea celor prezentate, apreciem că distribuţia corupţiei – ca abatere de la sensul normal şi de dorit al împlinirii vieţii, din perspectiva întregului viu comun, format din oameni, mediu, comunităţi, organizaţii, instituţii şi familii – îşi are în homeostazia biologică şi socială resorturile interne de declanşare şi funcţionare.

Aşadar, puterea minţii corupe la fel ca şi puterea militară sau puterea legislativă etc. Oriunde se constituie un nod de putere, în homeostazia biologică şi socială se creează şi bazele abaterilor de la evoluţia de sens, normală, naturală şi de dorit din perspectiva sănătăţii întregului viu comun.

Problema care se pune pentru organismele create de om, cum sunt cele economice, sociale, militare, politice sau de altă natură derivată, de

genul legislativului, executivului, comunicării sau judecării justiției sau injustiției instituționale sau morale, este de a găsi un echilibru a acestor forțe, de genul celor din organismul uman, care să asigure controlul riscurilor evoluției, externalităților negative, de genul abaterilor pe care azi le numim corupție. Esențialul este ca aceste abateri de tipul puterii care corupe să nu împieteze realizarea imperativelor vieții umane în colectivitate. Aceasta înseamnă că ele nu trebuie să tulbure evoluția homeostaziei sociale a acestora. Atâta vreme cât individul uman va năzui şi va trăi ca parte a întregului, comunitatea va putea să țină sub control externalitățile negative ale puterilor create de om în societate.

Bibliografie

Adler, A., (1995, a). *Sensul vieții*, Editura IRI, Bucureşti, p. 35
Selye, H., (1984, a). *Ştiință şi viață,* Editura Politică, Bucureşti, p. 327
Adler, A., (1995, b), *Op. cit.,* p.201
Ibidem, c) p. 203
Scott, P. (2007, a). *Drumul către tine însuți şi mai departe*, Editura Curtea Veche, Bucureşti
Adler, A., (1995, d),.*Op. cit* p. 35
Adler, A., (1996, a),. *Cunoaşterea omului,* Editura IRI, Bucureşti, p. 97
Popescu, C., (2006, a), *Raționalitate şi speranță*, Editura Renaissance, Bucureşti, pp.33-42
Ibidem, b) p.37-38
Adler, A., (1996, b). *Op. cit,* p. 95-113
Selye, H., (1984,b)., *Op. cit.,* p. 312
Scott, P. (2007, b). *Op. cit.,* p. 194
Szent-Győrgyi, (1981). *Pledoarie pentru viață,* Editura Politică, Bucureşti, p. 210

ROMÂNIA ÎN 2007. INSTABILITATEA MACROECONOMICĂ SE ÎNTOARCE?

■

Cristian SOCOL
Lector universitar doctor
Academia de Studii Economice, Bucureşti
Dorin Emil MĂNTESCU
Doctorand
Ministerul Economiei şi Finanţelor

Rezumat. *După câţiva ani de implementare puternică a reformelor în România, există o serie de rezultate semnificative. Economia românească continuă să performeze bine, chiar dacă se anticipează reducerea ritmului de creştere economică la 6% în 2007, mai ales pe fondul influenţei negative a secetei prelungite asupra producţiei agricole. Având în vedere că rata anualizată a inflaţiei a crescut la 6,03% în octombrie (datorită, în principal, creşterii preţurilor produselor agricole şi a impactului negativ exercitat de turbulenţele de pe pieţele financiare internaţionale asupra evoluţiei cursului de schimb), Banca Naţională a României şi-a revizuit în sus ţinta de inflaţie pentru acest an, de la 4 ± 1% la 5,7%. Bugetul public a înregistrat un mic excedent în primele nouă luni ale anului 2007 (0,19% din PIB), chiar dacă pe fondul unei execuţii reduse privind cheltuielile de capital. Privitor la situaţia externă a economiei, deficitul de cont curent, şi-aşa la un nivel nesustenabil, continuă să se adâncească. În 2007, este posibil ca deficitul de cont curent să atingă 14% din PIB, acelaşi nivel prognozat şi pentru anul 2008. Sunt rezultate mixte, care arată riscuri puternice ale reapariţiei instabilităţii macroeconomice în România, pe termen scurt şi mediu. Aceste riscuri reprezintă ameninţări ce sunt analizate în această lucrare.*

Cuvinte-cheie: risc macroeconomic; mix de politici macroeconomice; finanţe publice sustenabile; programare financiară.

Clasificare REL: 3B, 8M, 10J.

■

Before January 2007, the confluence of positive factors that have contributed to Romania's favorable growth and inflation outcomes cannot be counted on to continue, especially on negative influence of four risks.

Risc 1: Potenţiala contagiune a efectelor negative ale crizei financiare internaţionale în România, pe termen mediu.

O serie de semnale avertizează asupra posibilei contagiuni a efectelor negative ale unei crize financiare internaţionale în România, mai ales din cauza avansului rapid al creditului şi al nivelului mare al deficitului de cont curent. Nivelul record al deficitului de cont curent înregistrat de ţara noastră (14% din PIB prognoză pentru 2007), volatilitatea ridicată a Bursei de Valori Bucureşti, intrările masive de fonduri speculative, criza politică, sustenabilitatea redusă a finanţelor publice, ritmul ridicat de creştere a serviciului datoriei externe şi creşterea ratelor dobânzilor în ţările dezvoltate pot stimula apariţia unor turbulenţe financiare în România pe termen mediu. Chiar dacă, pe termen scurt (2-3 ani), analiştii interni consideră că ponderea redusă a datoriei publice, stabilitatea sistemului bancar şi rezervele valutare internaţionale mari reduc acest risc.

Manifestare. Turbulenţele financiare din România se pot declanşa prin acţiunea a trei efecte. *Efectul de contagiune* – propagarea dezechilibrelor de la o regiune la alta – devine din ce în ce mai acut într-o lume globalizată. Creşterea similitudinii ciclurilor de afaceri ale marilor puteri comerciale conferă substanţă ideii de economie globală. China, una dintre cele mai mari pieţe ce absoarbe materii prime, dar şi una dintre cele mai mari pieţe de desfacere pentru bunuri de capital şi bunuri de folosinţă îndelungată, este din ce în ce mai conexată cu SUA, poate cel mai mare consumator de bunuri la nivel mondial, Uniunea Europeană şi Japonia, alte două mari nişe importante de desfacere pentru bunuri şi materii prime.

Efectul de contagiune este aproape întotdeauna însoţit de *efectul de cauzalitate cumulativă* – situaţia în care dezechilibrul apărut într-o zonă se suprapune peste dezechilibrele din alte zone – creând un şoc cu impact major. Să ne gândim că acum trei luni, atunci când SUA au anunţat că îşi încetinesc ritmul de creştere economică şi bursa chineză a dat semne de oboseală, furnizorii de materii prime şi bunuri de consum din întreaga lume au intrat în panică. Aceasta se traducea pentru ei în profituri mai mici, comenzi mai reduse, pieţe de desfacere mai pretenţioase etc. Astfel, dacă una dintre bursele din SUA, China, UE şi Japonia dau semne de supraîncălzire, "celulele de reacţie" din întreaga lume caută soluţii de "insularizare" a economiilor faţă de şocul global. Investitorii în pieţele de

capital înțeleg această mişcare ca o scădere a cererii de produse şi materii prime din partea țărilor dezvoltate, deci o scădere a cererii pentru majoritatea companiilor lumii. Efectul se propagă în lanțul tehnologic specific fiecărei industrii, deoarece o scădere a cererii reprezintă o scădere a veniturilor companiei, deci dividende mai mici şi scăderi de preț al acțiunilor pe piață.

Efectul de „turmă" nu trebuie nici el neglijat în condițiile globalizării piețelor financiare. Managerii fondurilor de investiții speculative de capital cuceresc simultan teritoriile cele mai bune din punctul de vedere al oportunităților de profit, dar, în acelaşi timp, părăsesc simultan teritoriul atunci când posibilitățile de câştiguri se îngustează. Acționează ca o turmă.

Astăzi economia mondială este din ce în ce mai globalizată astfel încât volatilitatea la nivelul burselor internaționale este din ce în ce mai mare. Criza creditelor ipotecare şi potențiala intrare a economiei SUA în recesiune, teama privind apariția unei crize speculative mari, zvonurile privind adoptarea de către autoritățile de la Beijing a unor noi reguli pentru a taxa surplusul de valoare realizat pe piețele financiare, dar şi îngrijorarea crescută legată de programul nuclear al Iranului alimentează scăderea bruscă a optimismului investitorilor şi poate declanşa în orice moment o corecție pe piețele financiare internaționale, cu efecte negative şi pentru România.

Canalul prin care se va transmite unda de şoc pe piața de capital din România este legat de activitatea fondurilor de investiții străine. Care, în cazul înrăutățirii situației la nivel global, părăsesc în primul rând piețele emergente (precum România), mai imature, şi revin, doar în ultimă instanță, pe aceste piețe. Aceasta se întâmplă, spre deosebire de țările dezvoltate, unde reapar cu injecții de capital imediat după trecerea undei negative. Percepția marilor fonduri de investiții pe piețele de capital emergente poate descifra natura temporară sau recurentă a şocurilor produse pe piețele financiare emergente, aşa cum este cazul României.

Dobânzile înalte şi boomul economic au atras investitori de anvergură la bursa din România. Banii în exces alimentează creditele de consum. Criza economică se poate declanşa atunci când ratele dobânzilor cresc în țările dezvoltate – aşa cum se întâmplă şi în prezent – investitorii transferând banii acasă. Varianta negativă pentru România ar fi cea în care s-ar concretiza retragerile masive de fonduri ale investitorilor speculativi (de portofoliu), care ar conduce mai departe la deprecierea puternică a leului, inflație ridicată, dificultăți în ceea ce priveşte finanțarea serviciului datoriei externe etc. Modificarea structurii surselor

de finanțare ale deficitului contului curent ar trebui să îngrijoreze autoritățile române. Astfel, reducerea sumelor încasate din privatizări şi a investițiilor străine directe şi creşterea ponderii surselor de finanțare volatile, provenite mai ales din investițiile de portofoliu, creează incertitudini asupra acoperirii neinflaționiste a soldului negativ al contului curent. În plus, în conformitate cu analizele de stres privind impactul cursului de schimb asupra dinamicii principalilor indicatori macroeconomici, Programul de Convergență al României pentru perioada 2006-2009 arată că deprecierea cursului de schimb cu 5% va afecta negativ toți indicatorii macroeconomici ai României, conducând la o revenire la politicile structurale, de tipul stop-and-go.

Soluții de prevenire. Soluțiile structurale de creştere a competitivității exporturilor româneşti pe care autoritățile române trebuie să le adopte şi condiționalitățile stricte impuse de Uniunea Europeană țărilor membre nu vor „permite" izbucnirea unei crize la nivel financiar în România. Prin procedura de avertizare timpurie (early warning), Comisia Europeană va impune raționalizarea cheltuielilor publice, politici fiscale şi monetare restrictive pentru a stabiliza macroeconomia pe termen scurt.

Reglementarea riguroasă de către Comisia Națională a Valorilor Mobiliare (CNVM) a activității fondurilor de investiții care acționează la bursele din România va întări disciplina de pe piața financiară.

Creşterea rezervelor valutare ale Băncii Naționale a României pentru o posibilă intervenție în piață în cazul apariției unui dezechilibru major în piață este strict necesară.

BNR trebuie să promoveze o politică monetară restrictivă, mai ales în condițiile creşterii riscului de supraîncălzire a economiei româneşti. BNR trebuie să monitorizeze atent activitatea băncilor din sistem, prin implementarea strictă a normelor prudențiale, pentru a menține ridicată stabilitatea financiară.

Nu în ultimul rând, este necesar ca Ministerul Finanțelor să implementeze o politică fiscală anticiclică şi să consolideze sustenabilitatea finanțelor publice.

Risc 2: Creşterea vulnerabilității sistemului de pensii din România

Sistemul public de pensii din România poate intra în colaps într-o perioadă scurtă de timp. Criza demografică, migrația puternică şi ponderea redusă a veniturilor bugetare în PIB sunt semnale care arată vulnerabilitatea sistemului de pensii din România. Blocarea sistemului de pensii ar conduce la creşterea deficitului bugetar, reducerea alocațiilor din PIB pentru alte domenii (educație, cercetare-dezvoltare, infrastructură,

administrație publică etc.), cauzând probleme delicate privind respectarea angajamentelor României în fața NATO şi a Uniunii Europene.

Potrivit unui studiu elaborat de experții Băncii Mondiale (BM), „vor exista generații de pensionari care au plătit contribuții la stat mai mari decât pensia pe care o vor primi după încheierea perioadei de contribuție". Pensia de la stat va coborî la valoarea de aproximativ 30% din salariul mediu net în jurul anului 2030. Pe termen lung însă, în afară de tendința prognozată de scădere a ratei de înlocuire din sistemul public, majorările bruşte ale punctului de pensie şi întârzierea egalizării vârstelor de pensionare vor duce la pensii publice mai mici decât contribuția virată anual timp de 35 de ani. La aceşti factori se adaugă şi deficitul pe care pensiile private obligatorii îl vor crea la bugetul asigurărilor sociale, având în vedere că între 2,5 şi 6% din CAS vor ajunge în fonduri private. Aşa-numitul „cost al tranziției" este estimat de Banca Mondială la 0,7% din PIB între 2012 şi 2017.

Pe de altă parte, Fondul Monetar Internațional (FMI) a criticat vehement autoritățile române pentru măsura de dublare a pensiilor în următorii doi ani, pe motiv că aceasta ar reinflama inflația şi ar prezenta risc pentru supraîncălzirea economiei. Astfel, majorarea pensiilor ar putea alimenta presiunile inflaționiste din economie şi ar fi responsabile şi pentru accentuarea deficitului de cont curent. În viziunea FMI, una dintre condițiile necesare consolidării fiscale este ca veniturile suplimentare la buget să nu fie cheltuite imediat. În cazul în care veniturile obținute de fondurile de pensii, rezultate din creşterea ratei de angajare, ar fi cheltuite imediat pentru actualii pensionari, sustenabilitatea fiscală nu se va îmbunătăți, consideră specialiştii FMI.

Analog, experții agenției de rating Standard & Poor's consideră că planurile guvernului de a majora aproape de două ori pensiile în următorii doi ani sporesc riscurile legate de o deteriorare rapidă a stabilității economiei româneşti. Experții avertizează că sumele de bani cheltuite pentru pensii reprezintă de fapt „costuri de oportunitate", având în vedere că aceşti bani ar fi putut fi cheltuiți pentru investiții în alte sectoare, fiind şi un important stimul fiscal ce va duce la creşterea deficitului de cont curent, sporind riscurile legate de supraîncălzirea economiei.

Amânarea introducerii pilonilor II şi III în sistemul de pensii din România agravează riscul intrării în colaps al sistemului public de pensii. Avantajele sistemului privat de pensii pornesc de la un randament crescut al fondului de pensii şi ajung până la stimularea pieței de capital. Există însă şi riscuri legate de funcționarea noului sistem de pensii. Riscul financiar apare ca urmare a insuficientei dezvoltări a pieței de capital din

România, rezultând astfel un randament potențial scăzut, poate mai mic decât inflația plus comisioanele percepute de administratorii fondurilor de pensii. Riscuri apar şi prin opoziția sindicatelor, care vor să aibă putere de decizie în managementul fondului de pensii. Mai există riscul perioadei de tranziție, astfel încât în perioada scursă de la introducerea pilonului II până la maturitatea lui, contribuția va fi capitalizată, neputând fi folosită pentru a plăti generației actuale de pensionari. În final, să nu uităm riscul supravegherii, cauzat de existența dilemelor privind instituția care să asigure supravegherea managementului fondurilor de pensii şi riscul societății informaționale, legat de faptul că tinerii intră târziu pe piața muncii şi alternează perioadele de activitate cu cele de inactivitate (sunt mai mari şi pauzele pentru formarea profesională).

Soluții de prevenire. Consolidarea sistemului public de pensii ar trebui să pornească de la includerea printre contributorii la fondul de pensii a celor ce lucrează în agricultură, până la scăderea nivelului contribuțiilor la sistemul de pensii.

Descurajarea pensionării anticipate, prin stabilirea de cuantumuri mici ale pensiilor, egalizarea vârstei de pensionare între bărbați şi femei, creşterea limitelor de vechime cerute pentru pensionarea cu drepturi depline şi introducerea pensiei minime reprezintă alte soluții fezabile pentru reforma sistemului public de pensii.

În ceea ce priveşte implementarea sistemului privat de pensii, sunt fundamentale procesele de informare a contribuabililor, funcționalizarea structurii informatice şi supravegherea adecvată a fondurilor de pensii cu administrare privată.

Risc 3: Lipsa consolidării sustenabilității în domeniul finanțelor publice

Creşterea abruptă a pensiilor, politica salarială imprudentă, avalanşa de inițiative legislative populiste din parlament şi inconsecvența politicii bugetare constituie elemente ce favorizează consolidarea unui dezechilibru major în sistemul finanțelor publice.

Este nevoie ca Ministerul Economiei şi Finanțelor să implementeze procedura UE privind programarea bugetară multianuală, pentru a asigura sustenabilitatea finanțelor publice româneşti pe termen mediu.

Respectarea țintelor prevăzute în Programul de Convergență (2007-2009) trebuie monitorizată permanent, pentru ca eventualele derapaje din sistemul finanțelor publice să nu afecteze consolidarea procesului dezinflaționist.

În cadrul Ministerului Economiei şi Finanțelor, este nevoie de crearea unui departament de Politici Fiscale, care, prin intermediul

modelării econometrice, să simuleze efectele macroeconomice ale modificărilor bugetare şi fiscale promovate.

Specialiştii Ministerului Finanţelor trebuie să se afle într-un dialog permanent cu decidenţii de politică monetară din BNR, asigurându-se astfel implementarea unui mix coerent de politici economice în România, într-o manieră strategică, integrată.

Risc 4: România are un grad redus de absorbţie a fondurilor europene.

De capacitatea de accesare şi absorbţie a fondurilor structurale şi de coeziune depinde succesul sau eşecul integrării României în Uniunea Europeană. Rezolvarea trade-off-ului între planul macroeconomic şi modernizarea la nivel microeconomic îşi poate găsi substanţa în finanţările consistente alocate României în perioada 2007-2013 de Uniunea Europeană. Absorbţia a cel mult 20% din fondurile structurale şi de coeziune acordate României de către Uniunea Europeană în 2007 face ca matricea costuri beneficii a primului an postaderare să fie defavorabilă ţării noastre.

Din cei peste 30 miliarde de euro nerambursabili, de care va beneficia România de la UE, în mod potenţial, în perioada 2007-2013, aproximativ 19,66 miliarde de euro vor intra în România sub forma fondurilor structurale şi de coeziune (12,66 miliarde reprezintă fonduri structurale în cadrul obiectivului „Convergenţă", 6,55 miliarde euro sunt alocate prin Fondul de Coeziune, iar 0,45 miliarde sunt alocate Obiectivului „Cooperare Teritorială Europeană"). Banii proveniţi de la Uniunea Europeană vor fi destinaţi proiectelor din domeniul infrastructurii (42% din suma totală), protecţiei mediului (24%), creşterii competitivităţii economice (13%), dezvoltării capitalului uman (18%) şi întăririi capacităţii administrative (3%).

Deşi gradul de absorbţie în ţările care au aderat la Uniunea Europeană în 2004 a fost destul de scăzut, România trebuie să evite recordurile negative în materie de accesare a fondurilor europene. Dacă Ungaria şi Slovacia au cheltuit doar 23% din fondurile structurale alocate în perioada 2004-2006, mai ales ca urmare a slabei funcţionalizări a parteneriatelor public-privat, Polonia şi Cehia au întâmpinat probleme în derularea proiectelor cu finanţare europeană, mai ales datorită sistemului greoi de achiziţii publice, nereuşind să absoarbă mai mult de 20% (Polonia a avut un grad de absorbţie de 20% în primii doi ani de postaderare, iar Cehia de numai 18% din total fonduri alocate).

Am putea învăţa din experienţa Irlandei, Austriei, Spaniei şi Germaniei, ţări care au reuşit să absoarbă peste 60% din totalul fondurilor alocate de la bugetul UE în perioada 2000-2006 (Irlanda 74%, Austria 68%, Spania 67%, Germania 64%), dezvoltându-şi puternic infrastruc-

tura, mediul, agricultura, industria şi obţinând, în acelaşi timp, şi o convergenţă ridicată a veniturilor cu ţările cele mai dezvoltate din UE.

Oricum, experienţa ţărilor noi membre ale UE din 2004 arată că cel mai dificil de accesat este Fondul Social European (FSE), la care Cehia a absorbit doar 16,51% (în perioada 2004-2006), Ungaria 20,85%, Slovacia 22,30%, iar Polonia doar 19,56%. Dificultăţi există şi în ceea ce priveşte accesarea Fondului European de Dezvoltare Regională (FEDR). Astfel, Cehia a absorbit doar 18% din totalul alocat din acest fond, Ungaria 22%, Slovacia 20,33%, iar Polonia 18,52%.

Experienţa accesării fondurilor europene de către România nu ne este favorabilă. Astfel, în perioada 2001-2005, România a reuşit să absoarbă doar 11,6% din cele peste două miliarde de euro, fonduri ISPA nerambursabile pentru transporturi şi mediu. În plus, o mare parte dintre proiectele de mediu şi de transporturi au fost demarate după ani de întârziere şi nici acum nu au fost finalizate. Conform Raportului Public al Curţii de Conturi pe 2005, din cele peste 2,25 miliarde de euro, ministerele transporturilor şi mediului au reuşit să absoarbă doar 262 de milioane de euro.

Manifestare. În situaţia în care România nu va reuşi să atingă un grad de absorbţie a fondurilor europene de cel puţin 20% în perioada 2007-2008, obiectivele programelor guvernamentale de creştere a convergenţei economice şi sociale cu ţările din UE (Programul Naţional de Convergenţă 2006-2009, Programul Naţional de Reforme, Planul Naţional de Dezvoltare etc.) sunt aproape imposibil de atins.

Nu se va putea atinge convergenţa reală cu Uniunea Europeană, iar creşterea economică sustenabilă va rămâne un simplu deziderat. Cercetarea tehnologică, inovarea, antreprenoriatul, dezvoltarea infrastructurii de comunicaţii, mediu şi investiţiile în transport, energie, educaţie şi infrastructură de sănătate şi socială vor fi domenii subfinanţate, nereuşindu-se astfel corecţia dezechilibrelor regionale în interiorul României sau faţă de regiunile dezvoltate din UE (convergenţa beta).

Nu se vor putea atinge ţintele propuse în Programul Naţional de Reforme în domeniile formării, reconversiei profesionale şi creării de noi locuri de muncă, dar şi în cele legate de incluziunea socială. Astfel, lipsa de finanţare din Fondul Social European va antrena blocaje în ceea ce priveşte creşterea ocupării, prevenirea şomajului, reforma sistemului de educaţie, crearea de parteneriate între universităţi, institute de cercetare-dezvoltare şi întreprinderi şi îmbunătăţirea dialogului cu partenerii sociali.

Altfel, capacitatea redusă de absorbție a fondurilor europene va face imposibilă misiunea României de a atinge țintele fixate în cadrul Agendei Lisabona. Trei sferturi dintre obiectivele stabilite în cadrul Summit-ului de la Lisabona sunt direct legate de finanțarea din fondurile structurale şi de coeziune.

Concomitent, motoarele care ar asigura un ritm de creştere economică susținută – dezvoltarea infrastructurii fizice şi dezvoltarea capitalului uman (cuplate cu o creştere a investițiilor în cercetare-dezvoltare şi în tehnologia informației şi comunicării) – ar putea fi „gripate" în situația în care România nu ar valorifica şansa absorbției fondurilor europene.

Soluții de prevenire. Autoritățile de Management privind fondurile europene ar trebui să-şi însuşească documentele Uniunii Europene privind accesarea şi absorbția fondurilor europene, mai ales în ceea ce priveşte crearea de parteneriate public-privat şi efectuarea de activități de training pentru pregătirea resurselor umane implicate în conceperea şi implementarea proiectelor.

Adoptarea unui Pact Strategic la nivel politic, în care să se prevadă ca obiectiv fundamental al României în perioada 2007-2013 creşterea capacității de absorbție a fondurilor europene, reclamă acțiune urgentă. Atingerea acestui obiectiv strategic va asigura vehiculul necesar atingerii țintelor intermediare legate de stabilitatea macroeconomică, dezvoltarea infrastructurii şi a capitalului uman, creşterea coeziunii economice şi sociale cu modelul european şi convergența productivității şi a veniturilor cu țările UE-27.

De asemenea, este nevoie de conceperea unor programe operaționale clare, care să prevadă obiective, instrumente, resurse de finanțare, instituții responsabile şi termene de finanțare concrete. Stabilirea unor planuri de acțiune concrete şi funcționalizarea instituțiilor (Autoritățile de Management) care să coordoneze informațiile legate de absorbția fondurilor europene, să monitorizeze stadiul accesării fondurilor europene şi să propună acțiuni concrete pentru creşterea gradului de absorbție a acestora ar conferi eficacitate crescută sistemului de accesare.

Fără informarea continuă a tuturor beneficiarilor despre posibilitatea accesării fondurilor europene, riscul concentrării asimetrice a efectelor pozitive dinspre periferie spre centru este unul ridicat. De aceea, Ghidul Solicitantului trebuie să fie cât mai concis, astfel încât aplicanții şi

firmele de consultanță în domeniu să poată întocmi uşor propunerile de proiecte aferente fiecărui program. Altfel, în această etapă este necesar ca instituțiile coordonatoare să elaboreze Ghidul privind Parteneriatul Public Privat, să asigure pregătirea specialiştilor pentru aceste operațiuni şi să faciliteze accesul beneficiarilor la contractarea de credite bancare pentru cofinanțarea proiectelor. Un rol important îl joacă aici şi pregătirea funcționarilor publici în a propune proiecte de finanțare UE.

COEZIUNEA ECONOMICĂ ŞI SOCIALĂ ÎN UE – DE LA AQUIS LA CONCEPT

■

Dorel AILENEI,
Profesor universitar doctor
Academia de Studii Economice, Bucureşti

Rezumat. *Succesul proiectului UE depinde de coeziunea sa economică şi socială. Din păcate, există o întârziere importantă şi multă ezitare în abordarea oficială a conceptului de coeziune economică şi socială. O tratare teoretică sistematică este foarte utilă pentru a clarifica esența coeziunii economice şi sociale.*

Conexiunea acestei abordări cu modelul Krugman al aglomerării spațiale permite introducerea forțelor centripete şi centrifuge pentru a defini un concept de coeziune complet.

Cuvinte-cheie: integrare economică regională; coeziune economică şi socială; sistem dinamic; forțe centripete şi centrifuge.

Clasificare JEL: F12, , F43, O18, , R11, R13.

■

Coeziunea unui sistem supranațional a fost susținută adesea de forța militară, imperiile fiind cel mai relevant exemplu. Durabilitatea imperiilor necesita pe lângă forță militară şi o importantă capacitate administrativă (ca o extensie a capacității logisticii militare). Odată cucerit, un teritoriu nou (regat, ducat, principat etc.) necesita o nouă organizare administrativă. Însăşi extensia spațială a imperiilor era limitată de capacitatea forței militare şi administrative de a acoperi un anumit spațiu. Totuşi, manifestarea factorilor economici în prim-planul scenei istorice duce la eşecul ideii de sistem supranațional bazat pe forța armelor. Destrămarea imperiilor europene (britanic, austroungar, al treilea Reich german, URSS) după cele două războaie modiale dovedeşte pe deplin acest adevăr. Cu toate acestea nu putem

să nu observăm că bazele constituirii Comunității Economice Europene au avut un important substrat militar:

- Implozia militară şi economică a vestului european după cel de-al Doilea Război Mondial;
- Ciocnirea a două mari puteri militare de orientări politice opuse: SUA şi URSS care creează o importantă presiune pe direcția est-vest asupra Europei Occidentale;
- Interese privind asigurarea resurselor energetice şi de materii prime de interes strategic (cărbune, oțel, energie atomică);
- Refacerea capacității economice de producție ca garanție a forței militare a Europei Occidentale;
- Conştientizarea în mediul politic a faptului că o pace vest-europeană stabilă are la bază reconcilierea franco-germană (idee susținută şi de britanici).

Poate că tocmai implozia factorului militar vest-european şi teama față de forțele militare externe (americane şi sovietice) au permis dezvoltarea centrului de interese economice ca nou miez gravitațional al continentului european.

Obiectivele Tratatului de la Roma (articolul 2) relevă prelevanța elementelor economice:

- Promovarea unei dezvvoltări sustenabile, continue, armonioase şi echilibrate în Europa Unită;
- Un înalt nivel al ocupării forței de mucă şi protecției sociale;
- Egalitate între bărbați şi femei;
- Creştere economică sustenabilă şi neinflaționistă;
- Protecție şi îmbunătățire a calității mediului natural;
- Coeziune economică şi socială şi solidaritate între statele membre.

Mijloacele atingerii acestor obiective (articolul 3) relevă şi mai bine importanța factorilor de natură economică:

- Realizarea unei piețe comune şi a unei uniuni economice şi monetare prin implementarea unor politici comune;
- Eliminarea taxelor vamale şi a restricțiilor cantitative în schimburile economice interne;
- Mobilitatea liberă a bunurilor, persoanelor, serviciilor şi capitalurilor în interiorul pieței comune;
- Asigurarea unei concurențe nedistorsionate în interiorul pieței comunc;
- Stabilirea unei politici comerciale comune față de terți;

- Adoptarea unor politici comune pentru agricultură, transporturi, mediu natural, competitivitate industrială, ocupare şi cercetare ştiinţifică şi dezvoltare tehnologică;
- Coordonarea politicilor sociale şi susţinerea acestora prin Fondul Social European.

Prin modul de stabilire a obiectivelor şi mijloacelor necesare se eliminau câteva obstacole importante în funcţionarea unei pieţe comune. Astfel, principiul liberal al predominanţei pieţei libere căpăta importanţa cuvenită în definirea noului spaţiu economic european. Contraponderea elementelor de politici economice şi sociale în proiectul de Uniune Europeană are mai multe motivaţii:

a) coordonarea politicilor economice era absolut necesară din moment ce acestea influenţau pieţele naţionale care aveau să formeze viitoarea piaţă comună;
b) redistribuirea beneficiilor integrării trebuia să fie şi în interesul populaţiei din ţările membre şi nu doar al companiilor mari care puteau să fructifice rapid avantajele economiilor de scară;
c) influenţa partidelor socialiste care aveau în vedere constituirea unui „spaţiu social european";
d) diminuarea influenţei ideilor radicale de stânga din interiorul şi din exteriorul CEE.
e) asigurarea coeziunii CEE prin întărirea coeziunii sociale din statele membre.

Totuşi ideea de coeziune economică şi socială nu apare în prima linie a obiectivelor consitutive ale C.E.E., cele două laturi fiind abordate separat. Astfel, în preambulul Tratatului de la Roma se menţionează că: s*tatele membre ale Comunităţii Europene sunt îngrijorate în privinţa asigurării dezvoltării lor armonioase prin reducerea diferenţelor existente între diferite regiuni şi în privinţa rămânerii în urmă a regiunilor mai puţin favorizate"*. Cu toate acestea, abia în anul 1975 a fost pus la punct Fondul European pentru Dezvoltare Regională, iar despre o viziune aproximativ unitară privind politica regională se poate vorbi abia din 1983, odată cu adoptarea Cartei de la Terremolinos[1]. În mod similar, obiectivele sociale sunt prea pe larg abordate în Tratatul de la Roma. Articolul 117 al Tratatului conţine referinţe din care rezultă că statele membre recunosc importaţa imbunătăţirii condiţiilor de trai şi de muncă ale lucrătorilor. Cea mai mare realizare în domeniu este

[1] Act adoptat la Conferinţa Europeană a miniştrilor responsabili cu amenajarea teritoriului, 20 mai 1983, Torremolinos, Spania..

consituirea Fondului Social European (articolul 3 al Tratatului), ca suport al politicii sociale comunitare. Cu toate acestea se încearcă găsirea unor exprimări cât mai delicate astfel încât statele membre să nu se simtă uzurpate în privința politicilor interne de asigurare a bunăstării pupulației. S-a convenit pentru cooperarea între statele membre în privința legislației muncii, securității sociale, reglementării organizațiilor sindicale, negocierilor colective etc.

Abordarea mai puțin fermă a celor două domenii poate fi explicabilă în ceea ce priveşte Tratatul de la Roma, dată fiind noutatea demersului comun. Măsurile ulterioare privind reglementarea juridică a plăților egale pentru bărbați şi femei, libera mişcare a forței de muncă, tratamet egal al imigranților în raport cu forța de muncă autohtonă etc. reprezintă paşi importanți în armonizarea politicilor sociale ale statelor membre. Separarea celor două dimensiuni ale coeziunii europene are la bază o dilemă de substrat al proiectului Uniunii Europene: din moment ce principalul mijloc de atingerea a obiectivelor era consituirea unei pieţe unice funcționale, trebuia să se recunoască tendința pieţelor competitive de a genera inechitate considerabilă. În aceste condiții diminuarea inegalităților economice şi sociale este abordată ca o corecție necesară la funcționarea pieței unice libere, şi nu ca element de coeziune. Acest aspect se reflectă şi în modul de definire a conceptului de coeziune în unele lucrări teoretice privitoare la integrarea europeană: *Coeziunea nu are o definiție clară. Aceasta este cel mai bine înțeleasă ca gradul în care disparitățile privind bunăstarea economică şi socială dintre diferitele regiuni şi grupuri din cadrul Comunității (Europene) sunt tolerabile din punct de vedere politic şi social* (Mole, 2001, p. 395).

Impulsul hotărîtor în privința creşterii gradului de coeziune economică şi socială în CEE a venit dinspre mediul de afaceri, odată cu lansarea propunerii de program pentru realizarea unei singure pieţe în CEE, de către directorii executivi de la Philips (Wisse Decker) şi de la Volvo (Per Gyllenhammer) în 1983. Ca urmare a acestei propuneri este lansat Programul de Completare a Pieței Interne din iulie 1985. Acest program este foarte important pentru îmbunătățirea stării de coeziune a CEE întrucât va pregăti terenul insituțional pentru Single European Act. Importanța acestor documente constă în următoarele elemente:

- Desființarea barierelor netarifare interne;
- Creşterea cocurenței în cadrul CEE;
- Promovarea cooperării între firmele europene în domeniul Cercetării şi Dezvoltării;

- Unificarea pieţelor factorilor de producţie prin deplina liberalizare a mobilităţii factorilor de producţie;
- Stabilirea principiilor unificării monetare;
- Charta Socială (a Drepturilor Sociale Fundamentale ale Lucrătorilor).[1]

Odată cu Single European Act (intrat în vigoare la data de 1 iulie 1987) conceptul de coeziune economică şi socială a fost introdus oficial în documentele Comnităţii Economice Europene. Importanţa acestui concet creşte pe măsura adâncirii procesului de integrare europeană. Astfel, Tratatul de la Maastricht (de constituire a U.E.) îşi propune să întărească coeziunea economică şi socială[2]: *politica de coeziune economică şi socială vizează reducerea ecartului dintre nivelurile de dezvoltare a diferitelor regiuni şi a decalajului regiunilor mai puţin favorizate.* Totodată sunt definite *Mecanismele Europei Sociale,* iar prin introducerea conceptului de *cetăţean al Uniunii Europene* sunt definite *drepturile civice ale fiecărui cetăţean al U.E.* Mai mult, este introdus un nou fond structural, *Fondul de Coeziune.*

Agenda 2000 pentru o Uniune mai Puternică şi mai Mare (1997) şi Consiliul European de la Lisabona aduc în prim-planul obitivelor UE, coeziunea economică şi socială. O comparaţiei între obiectivele prevăzute în Single European Act şi cele de la Lisabona este concludentă în acest sens:

Strategiile SEA şi Lisabona

Tabelul 1

	SEA	Lisabona
Obiectiv final	Integrare şi creştere economică	Creştere Economică Coeziune Socială Utilizarea forţei de muncă
Obiective intermediare	Reducerea drastică a costurilor tranzacţiilor transfrontaliere pt. bunuri şi servicii	Progrese în educaţie şi inovare Creşterea cheltuielilor pt. C&D Creşterea participării forţei de muncă şi a ratelor de ocupare

[1] Charter on Fundamental Social Rights for Workers a fost adoptată de statele membre, mai puţin Marea Britanie, în decembrie 1989.

[2] Primul paragraf al articolului 1 – *Extensia câmpului de acţiune al Comuniltăţii, din capitolul Lărgirea competenţelor,* se numeşte *întărirea coeziunii economice şi sociale.*

Mijloace	Eliminarea controalelor la frontiere Armonizarea şi aproximarea legilor	Definirea ţintelor comune Raportări privind performanţa şi încadrarea în limitele stabilite Monitorizare comună
Instrumente	Directivele U.E. Întărirea prin legi ale instituţiilor U.E.	Cu precădere naţionale (impozitare, cheltuire de fonduri, reglementare)

Sursa: Sapir şi alţii (2003) după Miroslav Jovanovic, *The Economics of European Integration,* Edward Elgar Publishing Inc., 2005.

Totuşi, documentele meţionate aduc o importantă provocare pentru coeziunea economică şi socială – lărgirea UE spre est. Cu performanţe economice cu mult sub media UE, cu regimuri democratice încă în consolidare, cu probleme etnice şi sociale, ţările Central şi Est Europene vor afecta serios performaţele UE în domeniul coeziunii economice şi sociale. Constituirea unor importante fonduri de preaderare (PHARE, ISPA, SAPARD) pentru pregătirea integrării noilor state, mărirea considerabilă a bugetului UE (de la 213 miliarde euro în perioada 2000-2006, la 862 miliarde euro pentru 2007-2013), întocmirea Agendelor Regionale şi Sociale[1] nu au reuşit să readucă nivelul de coeziune economică şi socială al UE la parametrii de la începutul anilor 2000.

Complexitatea reală a acestei stări de lucru necesită o nouă abordare a problemei coeziunii economice şi sociale.

Redefinirea conceptului.

Definirea conceptului de coeziune trimite în mod necesar la Teoria Generală a Sistemelor.

Coeziune se referă la cauza care asigură stabilitatea dinamică şi implicit existenţa unui sistem sau subsitem. Această stabilitate derivă din restricţiile pe care interacţiunile dinamice dintr-un sistem le impun asupra dinamicilor elementelor componente.

Un sistem dinamic este o mulţime de elemente interacţionând care este caracterizată şi individualizată de alte sistem prin coeziunea lor (Collier, 2006).

Utilizând o astfel de definiţie rezultă că aspectele legate de coeziunea economică şi socială a UE sunt cele mai importante pentru asigurarea funcţionării performante a acestei entităţi supranaţionale.

[1] *Overview of European Union activities. Regional Policy*/2006 şi *The Social Policy Agenda (2006 – 2010)*

Important este faptul că prin coeziune UE se defineşte intrinsec, prin relaţiile dintre statele membre, dar se delimitează şi de restul lumii, căpătând o identitate distinctă pe plan internaţional.

Principalele proprietăţi ale coeziunii sunt:

1. Coeziunea se manifestă gradual, fiind susţinută de forţe şi fluxuri care se manifetă în diferite moduri, dimensiuni şi intensităţi.
2. Coeziunea implică un echilibru între intensităţile forţelor centrifuge şi centripete şi fluxurile care favorizează tendinţele spre interior sau spre exterior. Acest echilibru este condiţionat de fluctuaţiile şi distribuţia în timp şi spaţiu a acestor forţe şi fluxuri.
3. Coeziune necesită un echilibru între orientarările forţelor şi fluxurilor spre interiorul sau exteriorul sistemului.

Proprietăţile coeziunii derivate din proprietăţile de bază sunt de asemenea utile în demersul nostru:

D1: Un sistem dinamic apare ca un mix de proprietăţi coezive şi non-coezive;

D2: Coeziunea nu reprezintă doar prezenţa interacţiunii;

D3: O proprietate a unui sistem este coezivă dacă există o interacţiune corespunzătoare şi suficient de capabilă de refacere care să o stabilizeze;

D4: Coezivitatea este dependentă de contextul perturbatorbator în raport cu modul de variaţie al proprietăţilor sistemului;

D5: Suportul coeziunii interactive al proprietăţilor unui sistem poate să se extindă în intregul sistem, în mediul sistemului şi în interacţiunile din mediul sistemului;

D6: Coeziunea caracterizează toate proprietăţile sistemului, inclusiv proprietăţile preceselor de ordin înalt care sunt stabilizate prin interacţiune.

Din perspectiva acestor proprietăţi, analiza coeziunii prin prisma disparităţilor economice, sociale şi regionale este neproductivă atât timp cât nu se analizează forţele şi fluxurile care determină diferenţierile. Astfel de forţe au fost identificate de P. R. Krugman:

- Forţe de concentrare (centipete): legăturile în structurile de integrare pe veriticală; pieţe slabe ale muncii; economii de scară şi de aglomerare; avantaje de apartenenţă la un cluster; difuzatori locali de cunoştinţe; costuri de transport de nivel intermediar etc.

- Forţe de dispersie (centrifuge): factori de producţie imobili; rente funciare; navetism; costuri de congestie; diferenţieri salariale în spaţiu; difuzatori globali de cunoştinţe; dezeconomii de scară externe; costuri de transport ridicate sau scăzute etc.

Din perspectivă socială disparităţile trebuie să fie corelate cu existenţa unor forţe de concentrare de genul: limbă maternă; legăturile de rudenie; apartenenţă la un grup etnic; naţionalitate; tradiţii culturale; sentimente patriotice; apartenenţă la o grupare politică etc. În mod similar forţele de dispersie vor fi: sentimentul universalităţii; nonconformismul; atitudini moderniste; apartenenţa la un grup etnic izolat şi în declin demografic; individualism; anarhism; împărtăşirea altor valori culturale şi religioase faţă de cele ale majorităţii etc.

Analiza distribuţiei şi orientărilor spaţiotemporale ale forţelor şi fluxurilor centripete şi centrifuge poate fi mult mai utilă decât simpla măsurare unor disparităţi şi identificare a unor dezechilibre. Din această perspectivă abordarea economică a intereselor de grup este foarte productivă. Conform acestei abordări indivizii acceptă să fie membrii unui grup atunci când beneficiile scontate de pe urma apartenţei depăşesc costurile apartenenţiei (Dows, 1957). Din această perspectivă poate fi înţeles mai bine lungul şir de ezitări şi controverse din procesul construcţiei UE, respectiv relativa înârziere în promovarea obiectivului coeziunii economice şi sociale în prim-planul politicilor comunitare. Abordate ca distribuţie de interese dinamice, repartizările de forţe politice, economice şi militare care au determinat structurile UE, oferă un cadru de lucru foarte util în analiza coeziunii economice şi sociale europene. Un argument puternic în acest sens este oferit de Miroslav Jovanovic (2005): *Prietenie trainică, alianţe durabile, înţelegere pe termen lung, gratitudine nu există în relaţiile internaţionale. Acestea nu există niciodată pe termen lung. Ceea ce există şi rămân sunt numai politicile interesului naţional propriu.*

Disparităţile economice şi sociale ca distanţe.

Din moment ce politica de coeziune economică şi socială a UE îşi propune *reducera ecartului dintre niverlurile de dezvoltare ale diferitelor regiuni, respectiv a decalajului regiunilor mai puţin favorizate*[1], rezultă că măsurarea gradului de coeziune se bazează pe un sistem de măsuri (metrici) ce identifică diferenţele de dezvoltare. Aceasta presupune

[1] Commission des Communautes Europeenes, *Le Traité de Maastricht, p.21*

gruparea sistemului analizat pe diferite clase în raport cu anumite criterii şi măsurarea diferenţelor dintre caracterisicile acestor clase. Un exemplul edificator în acest sens este cel al măsurării distribuţiei veniturilor prin curba Lorenz şi indici Gini.

Definirea unei distanţe (metrice) într-un spaţiu se realizează astfel:

Fie E o mulţime de obiecte. Pe această mulţime se defineşte o distanţă sau o metrică, orice aplicaţie d(.,.) definită pe ExE cu valori în R_+, cu următoarele proprietăţi:

1. $\forall x \in E, \forall y \in E, d(x,y) = 0 \Leftrightarrow x = y$
2. $\forall x \in E, \forall y \in E, d(x,y) = d(y,x)$
3. $\forall x \in E, \forall y \in E, \forall z \in E, d(x,y) \leq d(x,z) + d(y,z)$.

Numărul d(x,y) este numit „distanţa de la x la y" şi reflectă „proximitatea" lui x faţă de y: cu cât d(x,y) este mai mic, cu atât „x este mai apropiat de y".

Diminuarea disparităţilor ca mijloc de menţinere a coeziunii economice şi sociale înseamnă menţinerea distanţelor în limite accaptabile pentru funcţionarea eficientă a sistemului. Depăşirea limitelor superioare reduce forţa relaţei funcţionale dintre elementele sistemului, pe când micşorarea sub anumite limite a distanţelor înseamnă legături prea strânse (apropiate) între elementele sistemului şi implicit reducerea flexibilităţii acestuia. Devine evident faptul că diminuarea inegalităţilor economice şi sociale nu înseamnă nici egalitate, nici diferenţe foarte mari, ci limite tolerabile pentru a asigurarea flexibilităţii şi eficienţei funcţionale a sistemului. Problema estimării unor limite este cu adevărat complicată şi din acest motiv instituţiile comunitare evită să fixeze astfel de limite. Totuşi, există un exemplu notabil privind astfel de limite de distanţe în privinţa parametrilor convergenţei nominale în sistemul ERM II.

Dat fiind diversitatea evaluărilor privind disparităţile economice şi sociale care condiţionează coeziunea europeană este nevoie de o definire mai variată a conceptului de distanţă. Din perspectiva proprietăţilor coeziunii apare ca foarte interesant modul de definire a distanţei propus de Jaque Levy[1].

Fiind date două elemente a şi b ale unui spaţiu oarecare, putem avea următoare structurarea a relaţiei distanţă dintre ele:

[1] Vezi *Espaces, Jeux et Enjeux*; coord. Franck Auriac et Roger Brunet; Foyard/ Fondation Diderot; 1986.

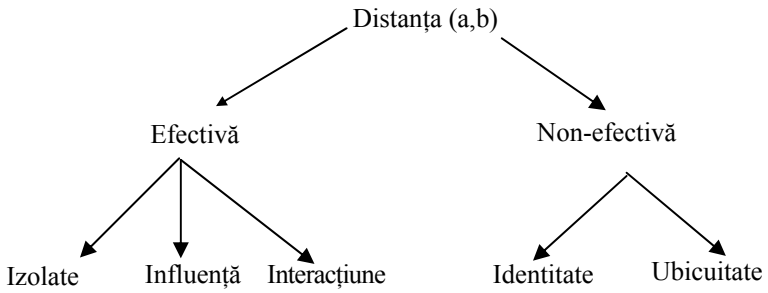

De exemplu, o depăşire a disparităților regionale ale unei zone în raport cu spațiul de apartenență poate conduce la o distanță de tip R1, de izolare.

Din moment ce coeziuniea presupune analiza unor forţe centripete şi centrifuge, menținerea distanței în limite acceptabile înseamnă asigurarea unui anumit nivel funcțional al forței de atracție dintre elementele componente ale sistemului, conform modelelor regionale gravitaționale:

De exemplu, fluxurile de persoane (cupărători) dintre două oraşe pot fi estimate astfel:

$$F = A \frac{P_1 \times P_2}{D^2}$$

unde:

$P_{1, 2}$ – populația fiecărui centru urban,

D – distanța

A – constantă de proporționalitate

Este evident faptul că o creştere a distanței slăbeşte interacțiunea dintre cele două localități. Diminuarea sub anumite limite a distanței poate duce la destructurarea uneia dintre localități, respectiv reorganizarea administrativă a localității satelit.

Rămânând la prespectiva modelelor gravitaționale problema limitelor distanțelor (diferențe) înseamnă asigurarea unui echilibru între forțele şi fluxurile centripete şi cele centrifuge, astfel încât să se asigure funcționalitatea

optimă a sistemului. Dacă distanţele rămân în limite acceptabile se asigură stabilitatea pe un anumite orbite optime de dezvoltare economică a elementelor sistemului şi prin aceasta a întregului sistem. Dimensiunile acestor limite depind de tipurile de atractori care există în spaţiul economic şi social al UE şi nu de nişte limite stabilite administrativ.

Pot fi definite mai multe tipuri de coeziune: funcţională, procedurală, secvenţială, logică, temporală, comunicaţională, coincedentală în raport cu care vom avea diferite forme de distanţe (metrici), atractori, forţe şi fluxuri centrifuge şi centripete.

O astel de bază conceptuală ne permite să observăm că problematica asigurării coeziunii economice şi sociale este de maximă importanţă pentru succesul proiectului de Uniune Europeană.

Bibliografie

Ailenei, D., (1999), *Piaţa ca spaţiu economic,* Editura Didactică şi Pedagogică Bucureşti

Ailenei, D., (2002), *Economia Sectorului Public*, Editura Bren, Bucureşti

Armstrong, H., Taylor, J., (1993), *Regional Economics and Policy,* Harvester-Wheatsheaf

Auriac, F., Brunet, G., (1986), *Espaces, Jeux et Enjeux*; Foyard/ Fondation Diderot

Bohm, D., *Plenitudinea lumii şi ordinea ei,* Editura Humanitas, 1995

Collier, John, (2006), *Hierarchical Dynamical Information Systems With a Focus on Biology* , University of Natal, South Africa,

De Growe, J., *Economics of Monetary Union,* Oxford Univesity Press, 2003

Eisenberg, Avigail, *Pluralism, Consociationalism, Group Differentiated Citizenship and the Problem of Social Cohesion,* University of Victoria, 2006

El-Agraa, A,M., (1998), *The Economics of European Comunity,* Harvester-Wheatsheaf Editura All, Bucureşti

Jovanovic, M. N., (2005) *The Ecoomics of European Integration,* Edward Elgar Publishing Inc.

Marcus, A. (2005), *The Conceptual Cohesion of Classes, Wayne State University Detroit Michigan,*

Molle, W., (2001), *The Ecoomics of European Integration,* Ashgate

Pop, I., (1990) *Topologie Algebrică,* Editura Ştiințifică, Bucureşti,

Li, Shuyan, Li Xiumin, The Positive Research on the Tendency of Industrial Agglomeration and Forecasting**,** *China-USA Business Review,* Volume 4, No. 8 Aug. , 2005

ESTIMAREA FUNCȚIEI DE PRODUCȚIE ÎN CAZUL ROMÂNIEI

■

Marius-Corneliu MARINAŞ
Asistent universitar doctorand
Academia de Studii Economice, Bucureşti

Rezumat. *În acest studiu, am analizat relevanța investițiilor şi a exporturilor în caracterizarea procesului de creştere economică a României, în perioada 1999-2006. În acest scop, am utilizat o funcție de producție tradițională de tip Cobb-Douglass. Rezultatele estimării acesteia arată că rata de creştere economică a fost influențată pozitiv de acumularea de capital şi de exporturi şi negativ de gradul de ocupare a forței de muncă. Elasticitatea PIB-ului real la variațiile stocului de capital a fost de 1,02 în cazul funcției de producție standard şi de 0,72 pentru o funcție de producție care include ca variabilă exogenă şi exporturile.*

Cuvinte-cheie: Cobb-Douglass; creştere economică; elasticitatea PIB-ului real; stocul de capital; populația ocupată.

Clasificare REL: 8C; 8E; 10D.

■

Teoria economică sugerează că expansiunea exporturilor generează o îmbunătățire a eficienței alocării resurselor productive şi o creştere a volumului producției prin acumularea de capital (Romer, 1989, Edwards, 1992). Conform Edwards (1997), creşterea exporturilor determină majorarea gradului de deschidere a economiei, astfel că respectivele economii vor fi capabile să absoarbă mai rapid (prin imitare) tehnologiile țărilor mai avansate. Va rezulta astfel o creştere a productivității totale a factorilor, ceea ce va influența pozitiv rata de creştere economică pe termen lung.

În conformitate cu teoria neoclasică a comerțului internațional, procesul de integrare comercială va induce în cazul țărilor Europei Centrale şi de Est (caracterizate printr-un stoc redus de capital şi de o forță de muncă ieftină) o reducere a prețurilor relative ale bunurilor

intensive în utilizarea lucrătorilor şi o creştere a ponderii în export a bunurilor intensive în capital. Această abordare este completată de noile teorii ale creşterii economice, conform cărora schimburile comerciale influenţează economia prin intermediul economiilor de scară şi al alocării mai eficiente a resurselor. Comerţul permite difuzarea mai rapidă a tehnologiilor, ceea ce constituie un important factor al unei creşteri economice sustenabile. Ben-David şi Loewy (1998) au demonstrat impactul pozitiv al modificării structurii de export a unei economii asupra convergenţei reale a acesteia.

O serie de studii empirice au testat atât corelaţia dintre dinamica exporturilor şi procesul de creştere economică, cât şi modalităţile de transmisie ale efectelor dintre cele două variabile. Pentru a detecta relaţia cauzală dintre acestea, Pereira şi Xu (2000) au folosit conceptul de cauzalitate în sens Granger. Conform acestuia, exporturile susţin creşterea economică, estimarea variabilei creştere fiind îmbunătăţită prin includerea variabilei export decalate temporal. Similar, variabila creştere constituie o cauză a variabilei exporturi, dacă estimarea acesteia din urmă înregistrează o reducere a erorii de previziune, prin includerea variabilei creştere decalate. Subasat (2002) a arătat că exporturile constituie o sursă a convergenţei economice, ţările cu un nivel mediu de dezvoltare şi cu o expansiune a exporturilor crescând mai repede decât acelea puţin orientate către export. Pentru economiile aflate la un nivel redus/ridicat de dezvoltare, nu există o legătură semnificativă între majorarea exporturilor şi creşterea economică. De asemenea, Sarkar (2002) a arătat că numai pentru ţările cu un nivel mediu de dezvoltare există o corelaţie semnificativă statistic între gradul de deschidere a economiei şi creşterea economică. Dritsakis (2004) a analizat relaţia dintre creştere, investiţii şi exporturi în cazul României şi Bulgariei. Rezultatele sugerează atât existenţa unei relaţii de cointegrare între cele trei variabile, precum şi impactul pozitiv al exporturilor şi investiţiilor asupra PIB-ului real.

În ceea ce priveşte investiţiile, teoria neoclasică sugerează importanţa creşterii stocului de capital pentru ţările aflate la un nivel redus de dezvoltare economică. Influenţa asupra creşterii economice va fi numai pe termen mediu, adică până în momentul în care se va atinge nivelul de echilibru staţionar al venitului. Sursele investiţiilor se referă atât la creşterea ratei economisirii, cât şi la fluxurile de investiţii străine directe. În măsura în care acestea din urmă presupun şi transferuri de tehnologie, atunci procesul de convergenţă reală va fi unul sustenabil. Pentru noile ţări membre ale UE, ISD au sprijinit procesul de creştere economică, două dintre canalele de transmisie fiind reprezentate chiar de investiţii şi exporturi. Aceasta pentru că ţările beneficiare de ISD au

înregistrat atât o creştere a gradului de deschidere a economiei, cât şi majorarea stocului de capital.

Pentru a evidenția sursele creşterii economice, am utilizat o funcție de producție de tip Cobb-Douglass. Ca variabile explicative am reținut factorii tradiționali – muncă şi stocul de capital, la care am adăugat exportul, respectiv gradul de deschidere a economiei. Includerea acestora îşi are justificarea în influența favorabilă asupra reziduului Solow (adică a productivității totale a factorilor). Astfel, sporirea exporturilor presupune o creştere a eficienței firmelor interne, în timp ce majorarea gradului de deschidere a economiei (GDE) poate genera o îmbunătățire a tehnologiilor utilizate, ca urmare a importurilor de capital.

Datele statistice folosite în estimarea funcției de producție naționale sunt trimestriale, vizând perioada cuprinsă între 1999:2 şi 2006:4 (cea pentru care există date disponibile). Sursa datelor este Eurostat, iar numărul de observații este de 31 pentru fiecare variabilă. Factorul muncă se referă la populația ocupată (între 15 şi 64 de ani). Stocul de capital productiv este estimat pentru nivelul inițial al capitalului ajustat cu modificările în formarea netă de capital fix şi cu nivelul deprecierii, astfel:

$K_1 = K_0 + I$ netă $= K_0 + (I$ brută-Depreciere).

Eurostat oferă informații trimestriale referitoare la formarea brută de capital fix şi la variația stocurilor, astfel că am putut determina investiția brută ca sumă a celor două. Am presupus o rată constantă de depreciere a capitalului – de 6%, apropiată de cea luată în considerare în cadrul Programului de Convergență al României, pentru 2006-2009 (de 5%). Pentru a afla stocul inițial al capitalului (K_0), am presupus că acesta reprezintă 66% din nivelul PIB corespunzător trimestrului I al anului 1999 (această valoare este cea calculată de alte studii empirice, ea reflectând contribuția factorului capital la obținerea producției interne de bunuri finale). Stocul de capital, exportul şi gradul de deschidere a economiei (calculat ca raport al sumei dintre exporturi şi importuri şi PIB) sunt exprimate în milioane euro, la prețuri constante 1995. Cele patru serii de date au fost desezonalizate şi logaritmate, pentru a le surprinde dinamica.

Inițial, am estimat funcția de producție cu stocul de capital şi populația ocupată, după care am adăugat o altă variabilă explicativă a creşterii economice – exportul, respectiv GDE.

$PIB = A \times K^{\alpha} \times L^{\beta}$, unde:

A – reprezintă partea din creştere determinată de progresul tehnic, reziduul Solow sau productivitatea totală a factorilor de producție;

K – stocul de capital;

L – populația ocupată;

α, β – contribuțiile K, L la obținerea PIB.

Logaritmând funcţia de producţie, se obţine:

$$LogPIB = LogA + \alpha \times LogK + \beta \times LogL. \quad (1)$$

Coeficienţii α şi β capătă semnificaţia elasticităţii PIB în raport de factorii K şi L.

$$PIB = 4{,}74 \times K^{1{,}02} \times L^{-0{,}5}; \quad (2)$$

$$LogPIB = 0{,}675 + 1{,}02 \times LogK - 0{,}5 \times LogL.$$

Elasticitatea PIB-ului în raport cu stocul de capital este de 1,02, iar cea faţă de populaţia ocupată de -0,5. Se validează astfel rezultatele altor studii empirice, care au subliniat contribuţia negativă a factorului muncă la obţinerea producţiei interne. α şi β sunt semnificativ diferiţi de zero, gradul de semnificaţie R^2 (ajustat) este de 0,94, iar testul Durbin-Watson indică o autocorelare pozitivă a erorilor (valoarea acestuia fiind de 0,67).

Pentru a elimina autocorelarea erorilor, am utilizat metoda Cochrane-Orcutt, care presupune estimarea coeficientului ρ (rho) şi realizarea unei regresii prin cvasidiferenţă a unui model de forma următoare:

$$y_t = a_0 + a_{1x}x_{1t} + a_2x_{2t} + \varepsilon_t.$$

$$y_{t-1} = a_0 + a_{1x}x_{1t-1} + a_2x_{2t-1} + \varepsilon_{t-1}.$$

Coeficientul ρ se află prin regresia directă a reziduului asupra valorii decalate (t-1) a acestuia. Regresia prin cvasidiferenţă se scrie astfel: $y_t - \rho\, y_{t-1} = a_0(1- \rho) + a_1(x_{1t} - \rho\, x_{1t-1}) + a_2(x_{2t} - \rho\, x_{2t-1})$. (3)

Se vor reestima ρ şi regresia anterioară până la stabilitatea coeficienţilor a_0, a_1 şi a_2.

Scriind ecuaţia (1) în conformitate cu relaţia (3) se obţine:

$$LogPIB_t - \rho x LogPIB_{t-1} = LogA(1- \rho) + \alpha \times (LogK_t - \rho\, LogK_{t-1}) + \beta \times (LogL_t - \rho\, LogL_{t-1})$$

Utilizând programul statistic NCSS2007, am aflat coeficientul ρ = 0,6924, asociat ecuaţiei (1). Testul D-W indică absenţa autocorelării erorilor, valoarea acestuia fiind de 1,91. Procedura de eliminare a autocorelării erorilor nu modifică structura funcţiei de producţie.

Regresia PIB se caracterizează prin randamente marginale crescătoare ale stocului de capital ($\alpha > 1$) şi descrescânde ale muncii ($\beta < 1$). Populaţia ocupată a înregistrat un trend descendent începând cu anul 2001 şi până în 2005, perioadă care a coincis cu un proces susţinut de creştere economică. În cadrul populaţiei ocupate (9,15 milioane în trimestrul 3 al anului 2006), se includ şi aproximativ 3,5 milioane persoane din mediul rural. În condiţiile în care acestea produc în mare măsură pentru autoconsum, atunci variaţia numărului acestora nu va influenţa decât într-o mică măsură rata de creştere economică. Tendinţa de reducere a ponderii populaţiei ocupate în agricultură şi orientarea lor către ramura cea mai dinamică a economiei – sectorul serviciilor, va genera în viitor o elasticitate pozitivă a PIB-ului real în raport populaţia ocupată. Suma

coeficienţilor α şi β este subunitară (egală cu 0,52), ceea ce corespunde unor randamente de scară descrescătoare ale funcţiei de producţie.

Pentru a explica forma acesteia, am realizat o descompunere a PIB-ului/lucrător în raport de gradul de înzestrare cu capital a populaţiei ocupate (egal cu raportul K/L). Obiectivul acestei transformări îl constituie verificarea uneia dintre ipotezele modelului Solow – existenţa unor randamente marginale descrescânde.

$PIB = A \times K^{\alpha} \times L^{\beta}$;

$$\frac{PIB}{L} = A \times (\frac{K}{L})^{\mu},$$

unde μ reprezintă elasticitatea productivităţii muncii la nivel macroeconomic, în funcţie de stocul de capital care revine fiecărui lucrător (gradul de înzestrare cu capital).

Estimând regresia variabilei PIB/lucrător şi eliminând tendinţa de autocorelare a erorilor, am obţinut următorul rezultat: $\frac{PIB}{L} = 9{,}40 \times (\frac{K}{L})^{0{,}65}$,

care prin logaritmare devine: $\text{Log}\frac{PIB}{L} = 0{,}97 + 0{,}65 \times \text{Log}(\frac{K}{L})$ (4)

Coeficienţii sunt semnificativ diferiţi de zero, iar valoarea lui R^2 ajustat este de 0,95. Valoarea iniţială a testului D-W a fost de 0,50, iar după aplicarea metodei Cochrane-Orcutt (ρ = 0,9596) aceasta a devenit 1,68, indicând lipsa autocorelării erorilor. Valoarea subunitară a coeficientului μ indică prezenţa unor randamente marginale descrescătoare ale variabilei PIB/lucrător (aspect evidenţiat şi de figura 1, în care C2 reprezintă gradul de înzestrare cu capital).

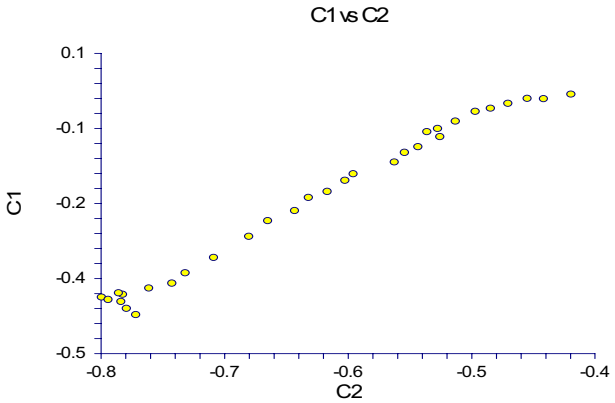

Figura 1. *Funcţia de producţie naţională (1999-2006)*

Funcţia de producţie naţională are o tendinţă de aplatizare începută în ultimele patru trimestre incluse în analiză. În consecinţă, majorarea variabilei K/L va genera un impact din ce în ce mai redus asupra creşterii economice în următoarea perioadă. În aceste condiţii, trendul ascendent al PIB/lucrător ar trebui să fie susţinut de îmbunătăţirea eficienţei la nivel macroeconomic, a calităţii mediului de afaceri şi a educaţiei, aspecte surprinse de reziduul regresiei PIB/lucrător (care se referă de fapt la productivitatea totală a factorilor). Evoluţia acestuia a fost una pozitivă între 2001 şi 2005 şi negativă pe tot parcursul anului 2006 (figura 2). În consecinţă, evoluţiile stocului de capital/lucrător şi ale eficienţei macroeconomice sugerează o probabilitate ridicată de reducere a ratei de creştere a productivităţii muncii în perioada următoare.

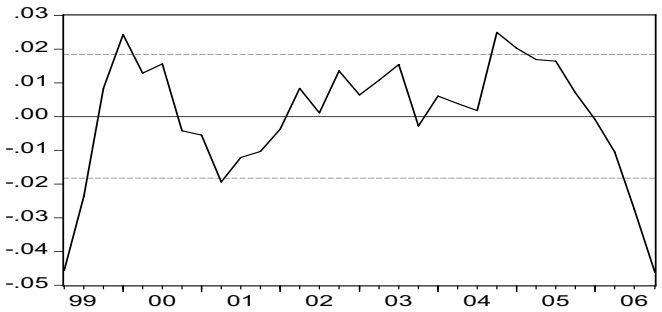

Figura 2. *Reziduul funcţiei de producţie naţionale (1999-2006)*

Adăugând variabila export în funcţia Cobb-Douglass, se obţine:

$$PIB = A \times K^{\alpha} \times L^{\beta} \times Exp^{\gamma}, \quad (5)$$

unde γ reprezintă elasticitatea PIB-ului în funcţie de evoluţia exporturilor.

Logaritmând noua funcţie de producţie, rezultă:

$$LogPIB = LogA + \alpha \times LogK + \beta \times LogL + \gamma \times LogExp \quad (6)$$

Estimarea iniţială a ecuaţiei (5) se caracterizează prin existenţa unei autocorelări pozitive a erorilor (D-W=0,6948). Eliminarea acesteia presupune utilizarea aceleiaşi metode Cochrane-Orcutt, care generează un coeficient ρ (rho) de 0,7051. Valoarea testului D-W devine 2,32, indicând astfel absenţa autocorelării. $PIB = 3{,}45 \times K^{0{,}72} \times L^{-0{,}23} \times Exp^{0{,}17}$. (7)

Coeficienţii α şi γ sunt diferiţi de zero (t-student = 5,79, respectiv 2,55), în timp ce coeficientul β nu este semnificativ diferit de zero (t-student = -1,55, cu o probabilitate de 13%). Gradul de semnificaţie a regresiei se menţine la un nivel ridicat (0,95), ceea ce sugerează validitatea modelului care cuprinde şi variabila export.

Elasticitatea PIB-ului în funcție de evoluția populației ocupate este mai redusă față de funcția de producție inițială, astfel că o scădere a populației ocupate cu 10% a generat o creştere a PIB de 2,3% (prin creşterea productivității muncii). Prin includerea exporturilor, valoarea termenului A din funcția de producție s-a redus de la 4,74 la 3,45. Astfel, majorarea exporturilor a generat o îmbunătățire a eficienței muncii şi a stocului de capital în sectoarele exportatoare ale economiei. În funcție de coeficientul elasticității PIB, se poate stabili că o sporire a exporturilor cu 10% a indus o rată medie de creştere economică de 1,7% în perioada 1999-2006 (*caeteris paribus*).

Stocul de capital al economiei a avut cea mai ridicată contribuție la creşterea PIB, aspect care este specific evoluției economiilor aflate într-un proces de recuperare a decalajelor. Valoarea coeficientului de elasticitate a producției interne a fost de 0,72, ceea ce corespunde unor randamente marginale descrescânde ale factorului capital. Această funcție de producție se caracterizează prin randamente de scară descrescătoare, suma coeficienților α, β şi γ fiind de 0,66.

Înlocuind în funcția de producție (5) variabila export cu gradul de deschidere a economiei (GDE), am obținut următoarea regresie:

$$PIB = A \times K^{\alpha} \times L^{\beta} \times GDE^{\lambda}, \quad (8)$$

unde λ reprezintă elasticitatea PIB-ului în funcție de evoluția GDE.

$$PIB = 4{,}97 \times K^{0{,}84} \times L^{-0{,}35} \times GDE^{0{,}03}. \quad (9)$$

Elasticitatea PIB în raport de GDE este nesemnificativ diferită de zero, valoarea t-student fiind de 0,34. Rezultă că includerea acestei variabile afectează gradul de semnificație a modelului, fapt reflectat de reducerea R^2 ajustat de la o valoare de 0,94 (în cazul modelelor reprezentate prin ecuațiile 2 şi 7) la 0,78. Elasticitatea PIB în funcție de populația ocupată este de -0,35, coeficient care este diferit de zero pentru o probabilitate de 94,4%. Testul D-W inițial este de 0,74, indicând prezența unei autocorelări pozitive a erorilor. Am realizat eliminarea acesteia cu ajutorul aceleiaşi metode Cochrane-Orcutt, pentru un coeficient $\rho = 0{,}8629$; valoarea testului D-W devine 2,11.

Realizând o sinteză a celor trei modele de funcții de producție estimate anterior, se poate concluziona că procesul de creştere economică a fost influențat pozitiv de stocul de capital şi de exporturi, în timp ce contribuția factorului muncă a fost una negativă (tabelul 1).

Rezultatele estimării funcțiilor de producție

Tabelul 1

	Elasticitatea PIB în funcție de K	Elasticitatea PIB în funcție de L	Elasticitatea PIB în funcție de Exp	Elasticitatea PIB în funcție de GDE
$PIB = A \times K^{\alpha} \times L^{\beta}$.	$\alpha = 1,02$	$\beta = -0,50$	–	–
$PIB = A \times K^{\alpha} \times L^{\beta} \times Exp^{\gamma}$.	$\alpha = 0,72$	$\beta = -0,23^{*}$	$\gamma = 0,17$	–
$PIB = A \times K^{\alpha} \times L^{\beta} \times GDE^{\lambda}$.	$\alpha = 0,84$	$\beta = -0,35^{**}$	–	$\lambda = 0,03^{*}$

Notă:*) coeficienți nesemnificativi la 5%, 10%; **) coeficient nesemnificativ la 5%.

Bibliografie

Ben-David, D. (1996), "Technological convergence and international trade", *CEPR Discussion Paper*, nr. 1359

Bourbonnais, R. (2004), "Econometrie", 5e edition, Dunod, Paris

Dritsakis, N. (2004), "Exports, investments and economic development of pre-accession countries of the European Union: an empirical investigation of Bulgaria and Romania", *Applied Economics,* Taylor and Francis Journals, vol. 36(16)

Edwards, S., "Trade orientation, distortions and growth in developing countries", *Journal of Development Economics*, nr. 39, 1992

Edwards, S., "Openness, productivity and growth: What do we really know?", *Economic Journal*, nr. 108, 1997

Engle R. F.; Granger C. W. J., "Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing", *Econometrica Revue*, nr. 55, 1987

Granger, C. W. J., "Developments in the Study of Cointegrated Economic Variables", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, nr. 48, 1986

Pereira, A.M.; Xu, Z (2000), "Export Growth and Domestic Performance, Review of International Economics", *Blackwell Publishing*, vol. 8

Sarkar, A., "A Model of Brokers' Trading, with Applications to Order Flow Internalization", *Review of Financial Economics* 11, nr. 1, 2002

Subasat, T., "Does Export Promotion Increase Economic Growth? Some Cross- Section Evidence", *Development Policy Review,* vol. 20, 2002

CONDIŢIA POLITICII DE INVESTIŢII ŞI CONVERGENŢA EUROPEANĂ

■

Dragoş HURU
Conferenţiar universitar doctor
Academia de Studii Economice, Bucureşti

Rezumat. *România parcurge astăzi, nu pentru prima dată în istorie, un proces de recuperare, cel puţin economică, către Europa Occidentală. Noutatea constă în determinarea ţintei, Uniunea Europeană, şi a modului în care se desfăşoară recuperarea, din interiorul politic al Europei nu doar din cel geografic. Politica de recuperare este definită ca fiind de convergenţă şi se identifică cu aceea de dezvoltare. Indiferent de denumire calea către progresul economic se realizează ca întotdeauna prin constituirea unor investiţii reale viabile. Lucrarea de faţă îşi propune să analizeze modul în care politica de investiţii din ultimii ani defineşte atingerea obiectivului de convergenţă/dezvoltare.*

Cuvinte-cheie: politici de investiţii; avantaje competitive; convergenţă europeană.

Clasificare REL: 8I; 8D; 13C; 18C.

■

Investiţiile reprezintă, conceptual şi funcţional, o categorie ştiinţifică cu valenţe largi de interpretare. Abordarea spre care mă orientez în această lucrare decurge din nevoia de capital real pe care orice economie, deci şi economia românească, o resimte astăzi. Îmi permit să fac această afirmaţie fără a relaţiona statistic cu situaţia economică actuală a României în contextul în care sporurile de capital real sunt considerate un câştig de potenţial de creştere pentru orice sistem de economie naţională. Interpretarea investiţiilor merge către capitalul real fiinţiat pentru suportul de funcţionare şi de dezvoltare al unor variate

afaceri determinat pe baza eficienței economice ca rate de rentabilitate reale nu printr-o viziune inginerească sau cel mult contabilă. Se consideră aici ca fiind prevalentă în importanţă crerea de avantaj comparativ, de atuuri concurențiale pe care investiția le poate determina.

Procesul integrării europene a României a început după schimbarea sistemului de dinainte de 1990 şi, astfel, analiza politicilor de investiții parcurge două etape. Prima a început chiar în anul menționat. Atunci, din punct de vedere politic, a fost abandonată viziunea dezvoltării economice socialiste, mersul economiei a încercat să fie orientat către țările occidentale. Setul de valori economice considerate ca fiind criterii de alegere în alocarea resurselor a determinat pentru România şi orientarea geopolitică. Până în 1990, datorită priorității activităților productive (Postolache (coord.), 1991), procesul investițional a condus la crearea unei structuri de capital real mult amplificate față de disponibilul de resurse sau peste capacitatea de absorție a nişei de piață posibil de cucerit de către firmele româneşti (este inutil să vorbim despre firme cu o altă naționalitate atunci în România, chiar şi când luăm în considerare diversele participări în investiții comune ale mai multor țări din pactul de la Varşovia). Alocarea sistematică a resurselor disponibile pentru investire pe principii decizionale de natură politică, justificate tehnic chiar, a condus la o risipă consistentă a unor resurse importante. Ingineria a justificat de multe ori ceea ce economic era imposibil de realizat. Dacă o investiție era posibil de realizat tehnic, obiectivul de capital apărut în urma ei era în concordanţă cu dezideratele de ordin politic, atunci decizia de cheltuire a banilor era luată. Ignorarea raționalității economice, voluntariatul ideologic au condus la acumularea unor tensiuni în alocare care, după dispariția mecanismului de comandă şi control, au condus la echilibre ale pieței extrem de fluctuante în primii ani ai ultimului deceniu al secolului trecut. Distorsiunile de alocare a resurselor apărute în situațiile diverse de neconcordanţă competitivă şi alocativă pe piață au blocat întregul sistem de alocare a resurselor. Politicile publice s-au orientat către ameliorarea costurilor sociale consistente generate implicit, şi deci imposibil de blocat, de către noncompetitivitatea economică, echilibrele pe piață se stabileau în afara ariei de potențial de creştere. Nivelul de trai se stabilea la nivelul dictat de către nivelul de competitivitate europeană al afacerilor din România al afacerilor statului. Proprietatea privată abia descoperea profitul din activitățile de circulație.

Negarea tendinței declarate politic şi dorită social de integrare dinspre estul continentului euro-asiatic către Europa vestică (mai curând occidentală) s-a manifestat prin orientarea cu predilecție a cheltuielii publice pe calea exonerării anumitor costuri sociale. Statul s-a transformat într-un părinte extrem de iubitor, dar supraamplificat ca prezență, ca intervenționism, ca incluziune forțată în economie, în societate şi astfel distructiv pentru ceea ce în mod aberant continua să considere ca fiind copilul său – economia de pe teritoriul național al României.

Alocarea unor fonduri importante către suportarea consumului, alături de rate înalte ale inflației au constituit o barieră importantă în calea intrărilor capitaluli acumulat în sistemul pieței. Este acelaşi efect pe care îl produce expectația plății unor taxe suplimentare (Auerbach, 1989). Valoarea prezentă a capitalului scade şi costul prezent de exploatare scade. Astfel costul oportun al investiției sau al transferului de proprietate către sistemul privat creşte foarte mult.

Rezultatul cel mai evident a fost alterarea profundă a costurilor şi prețurilor resurselor. Amploare externalităților de alocare şi consum a resurselor a transformat sistemul economic românesc într-un spațiu de economie cvasineperformant. Este greu de spus acum care din investițiile de dinainte de primul val de integrare europeană ar fi făcut față noului sistem de avantaje competitiive specifice Europei Occidentale. Avantajele economice nu sunt diferite în sistemul centralizat față de cele ale pieței, valoarea şi gradul lor de pertinență diferă. Uitând că într-un cuib de vrăbii cucul este cel mai gălăgios, statul, mai degrabă în lipsa unei politici de investiții, a distrus considerabil capitalul acumulat în economie înainte de 1990. Este greu de spus cât din capitalul creat atunci mai este activ sau mai există astăzi, chiar şi pentru afacerile care continuă pe piață, sub o altă imagine şi cu un alt sistem al proprietății, dar şi ele au depăşit perioda scurtă din economie, prin investiții au ajuns în termenul lung, avantajele lor concurențiale au fost modificate. Performanța economică atinsă în sistem centralizat nu are cum să difere atât de mult de cea atinsă atunci când apare brusc sistemul pieței (concluzia este valabilă pentru schimbările bruşte de sistem, nu pentru transformările naturale de ciclu istoric). Scăderea importantă a PIB-ului real, ratele imense ale inflației arată între altele şi alterarea sistemului de valoare din economie. Performanța slabă a economiei româneşti din anii ’90 se explică în acest context printr-o politică slabă a investițiilor într-un sistem de alocare a

resurselor în afara regulilor pieței, în caz contrar experiența europeană (Eichengreen, 1996) arată că rezultatul ar fi fost altul.

Singurele momente de inconsecvență cu această orientare au fost perioadele în care epuizarea financiară a suportării externalităților la nivel macroeconomic prin bugetul central a dictat restricționarea bruscă, nemotivată rațional a sistemului economic. Tendința de prăbuşire în criză generalizată, la nivelul în care nicio activitate economică nu ar mai fi fost posibil de realizat, a fost stopată prin însăşi stoparea activității economice în sine. Stoparea dezechilibrelor din alocare s-a realizat prin restricționarea mecanismului, adică prin decizia de a se înceta activitatea anumitor obiective investiționale. În mod concret, anumite obiective investiționale erau închise. Rezultatul a fost acelaşi: distrugerea stocului de capital.

În cadrul primei atitudini investiția era decapitalizată, sursele de avantaj competitiv se obstrucționau şi dispăreau treptat printre surse de neperformanță. În cazul al doilea avantajele existente la nivel de firmă dispăreau în mod natural. În lipsa unor procese de restructurare în baza reconsiderării avantajelor şi obiectivelor ca elemente ale pieţelor concurențiale investiții mari din România au dispărut iremediabil. Dinamica economică nu permite conservarea avantajelor concurențiale pe termen lung. Efectele au fost de-a dreptul dezastruoase în condițiile în care sistemul economic românesc fusese conceput ca unul puternic intercondiționat cu o puternică integrare pe verticală (ignorarea integrării pe orizontală era o caracteristică larg răspândită în anii '90). Astfel costurile ridicate peste nivelul pieței, externalitățile din impunerile sub acelaşi nivel pe un palier al activității s-au resfrânt peste întregul sistem economic. Nu au rezistat decât acele investiții care au reuşit să evadeze din sistem şi să funcționeze ca investiții private autonome.

Treptat viziunea aceasta a început să devină suficient de evident eronată. Astfel ea însăşi a început să forțeze către schimbare alături de necesarul dictat de rațiunea eficienței economice. Momentul petrecut la orizontul anilor 1998/2001 a însemnat finanțarea investițiilor prin creşterea performanțelor la nivel de firmă, trecerea către investiții în sistem privat. Momentul coincide cu declanşarea celui de-al doilea val de integrare către Uniunea Europeană de această dată. Politica de investiții începe să se numească „politică de integrare europeană"- totul astăzi în România poartă acest nume sau măcar amprenta puternică a acestei denumiri. Dar totuşi, prin complexitatea actelor de investire, prin

specificul proceselor decizionale, prin importanţa deosebită, investiţiile le privim în mod distinct, specific determinat. În România începe să se rezolve criza sistemului antreprenorial şi criza sistemului de competitivitate (Huru, 2007).

Principalele caracteristici ale noului sistem de integrare de care politica de investiţii trebuie să ţină cont sunt:

1) Definirea sistemului de avantaje competitive determinate prin investiţii se modifică. Firmele din România funcţionează pe o piaţă cât mai largă şi mai liberă. Omogenitatea alegerilor se schimbă într-o diversitate din ce în ce mai largă. Elasticitatea substituirii atât în cazul resurselor, cât şi în cazul produsului final se schimbă foarte mult (Eisner, 1970). Astfel deciziile de alocare a fondurilor către investire trebuie să ţină cont de piaţa cât mai largă a resurselor, care se traduce într-o plajă mult mai largă a alegerilor tehnice alternative. Astfel decizia asupra eficienţei economice se reconturează având o mult mai mare importanţă din ea putând decurge avantaje ale volumului costurilor şi argumente ale calităţii şi structurii produsului final. În plus, specializarea în creştere ale firmelor europene performante, nivelul şi calitatea competiţiei implică determinarea atentă a alocării pentru a se putea realiza o concordanţă cât mai atentă către produsele firmei.

2) Apare necesarul unor investiţii consistente orientate către consolidarea elementelor ce asigură funcţionarea economiei europene. Pe de o parte, reconsolidarea infrastructurii care să permită funcţionarea economiei ca parte integrantă a sistemului european de economie creşte în importanţă. Pe de altă parte, la nivel de firmă, este nevoie de acele investiţii care să facă posibilă tranzacţionarea produselor realizate în România pe întreaga piaţă europeană, adică realizarea acelor standarde şi condiţii de comercializare covenite şi validate de toţi participanţii la Europa unită, indifirent că fac obiectul unor convenţii speciale sau sunt dictate de organismele europene specializate.

Firmele româneşti încep să se bucure din ce în ce mai puţin de poziţia de principal şi ca nişte noi actori intraţi pe piaţa europeană trebuie să cunoască poziţia de agentură. Chiar dacă realizarea Uniunii Europene presupune un acord de comunitarism politic, acceptarea candidaturii României trebuie privită ca o intrare pe piaţă. În aceste condiţii antreprenorii vor fi tentaţi să investească mai mult (Hubbard, 1998), în încercarea de a căpăta dimensiunea de principal actor pe piaţă. În plus

fondurile principale de investiţii încep să vină din sistem privat, ele încep să se obţină de pe pieţele financiare. Astfel stabilitatea, soliditatea şi fluiditatea pieţei financiare, ca o componentă a politicii monetare, încep să crească în importanţă pentru stabilirea termenilor poliţii de investiţii, publice sau private. Obiectivul stabilităţii cotaţiilor monetare trebuie cenzurat cu cel al fluidizării pieţei monetare, mult mai important în anumite limite ale inflaţiei, pentru dezvoltare.

Fluxul principal de investiţii a parcurs pe toată perioada la care facem referinţă şi o tendinţă de recuperare faţă de structura normală de dezvoltare economică. Astfel orientarea cu predilecţie a fondurilor disponibile pentru investiţii către sectoarele specializate în producţia şi vânzarea de servicii nu constituie decât o recuperare vizavi de situaţia economiilor dezvoltate. În plus, producţia de bunuri materiale a putut în această perioadă să recupereze tehnologic şi din punctul de vedere al tehnicilor de producţie. Căderea producţiei industriale nu a survenit neapărat din lipsa unor avantaje competitive consistente. Ea poate fi pusă şi pe baza lipsei generale de capital disponibil pentru investiţii din economie. Costurile iniţiale foarte mari pentru obiectivele de investiţie foarte mari au condus la redimensionarea acestora. Capitalul de dimensiuni mari nu a mai putut fi susţinut în piaţă prin investiţii de înlocuire la volumul de alocare necesar. Perioadele de timp necesare reorientării sistemului de vindere a produselor dinspre un mecanism de distribuţie automat specific sistemului centralizat către cel de alocare prin sistemul pieţei a generat costuri şi sincope în fluxurile de revenire. Rezultatul este unul raţional aşteptat – afacerile – se redimensionează la nivelul la care ele pot fi susţinute.

În plus necesarul de inovare cerut de condiţiile pieţei în segmentul strategiilor de vânzare şi metodelor de implementare a acestora schimbă elasticitatea substituţiei între muncă şi capital (Kalt, 1978). Posibilitatea creşterii rezultatelor funcţiei de producţiei ar fi însemnat să existe o forţă de muncă capabilă de acoperirea capitalului productiv pentru vânzarea produselor. Dar aceasta nu era neapărat pregătită pentru situaţia nouă a pieţei în care produsele nu se mai vând singure datorită situaţiilor de monopol.

Întâlnim şi manifetsări ce pot părea curioase în ceea ce priveşte direcţiile de manifestare în domeniul policilor de investiţii. Astfel, în cadrul convergenţei către Uniunea Europeană, migraţia forţei de muncă poate fi privită ca o investiţie, ca un element al convergenţei reale. Ocuparea forţei de

muncă din România în cadrul economiilor dezvoltate reprezintă un factor activ al reducerii asimetriilor informaționale în Europa. Procesul nu solicită costuri explicite, dar inerent fenomenului se dezvoltă abilități, se câştigă metode de lucru, se dezvoltă comportamente, se merge către multicularismul integrat procesului economic (Eriksson, 1991). Chiar dacă forța de muncă ce a migrat nu ocupă neapărat poziții ierarhice înalte acest fapt nu se transformă în deprecierea calităților indivizilor.

Ei sunt practic nou-intrați pe o piață a muncii. Orice nou angajat începe de jos, pentru multe afaceri ocuparea unor poziții ierarhice înalte începe de la cele mai de jos. Practic oamenii investesc în ei înşişi. În plus câştigurile realizate pe pieţele europei occidentale le permit acumularea şi a unui patrimoniu personal important care poate transforma mediul social şi micile afaceri din România.

Prin activarea în piața unică investițiile constituite în România pot miza pe puterea de cumpărare a tuturor pieţelor europene. Până la acest val al integrării limitarea veniturilor din spațiul pieței interne sub nivel european scădeau foarte mult ratele de revenire aşteptate. Însă evidenta creştere economică din ultimul timp ce nu poate fi ruptă de fenomenul de convergență înbunătăţeşte foarte mult situația. Spațiul economic românesc devine mai atractiv pentru investiții prin creşterea dimensiunilor pieței (Davidson, 1980). Firmele specific dezvoltate într-un cadru național trebuie să învețe să producă astfel încât produsele să poată tranzacționate pe piețe cu elemente culturale diferite. Costurile de adaptare în unele obiceiuri culturale şi de consum sunt mult mai mici decât creşterile de rentabilitate. În plus principiile de dezvoltare unională de a dezvolta similarități culturale în spațiul unional conduc la creşteri ale dimensiunii pieţelor cu costuri adaptare a produselor din ce în ce mai mici.

Prin manifestarea actualului val de integrare, politica de investiții se transformă dintr-o componentă esențială a politicii de dezvoltare într-o componentă de recuperare şi convergență către un model social şi economic dezirabil politic şi social. Barierele de distorsionare a alocării resurselor, elemetele din afara pieței se pot constitui în costuri reale suportate aleatoriu (privat/public; firme/societate etc.) în România şi fundamente ale înepărtării țintei de convergență, a modelului european de economie.

Bibliografie

Auerbach, J. A. „Tax Reform and Adjustment Costs: The Impact on Investment and Market Value" *International Economic Rewiew,* Vol. 30, No.4 (1989), pp. 39-962

Davidson, H. W. „The Location of Foreign Direct Investment Activity Country Characteristics and experience", *Effects Journal of International Business Studies,* Vol. 11, No.2, Autumn, 1980, pp. 9-22

Eisner, R. „Tax Policy and Investment Behavior: Furter Coment", *The American Economic Rewiew,* Vol. 60, No. 4, Sept. 1970, pp. 746-752

Eichengreen, B. (1996), *Institution and Economic Growth: Euorope After World War II` in Crafts* in Economic Growth in Europe since 1945, Cambridge, pp. 38-72

Eriksson, G. „Human capital investments and labor mobility" *Journal of Labor Economics,* Vol. 9, No 3, (July 1991), pp. 236-254

Hubbard, R. G. „Capital market imperfection and investment", *Journal of Economic Literature* vol. 36, No.1, march 1998, pp 193-225

Huru, D. (2007) *Investiții. Capital şi Dezvoltare*, Editura Economică, Bucureşti, pp. 159-173

Kalt, P. J. „Technological Change and Factor Substituțion in the United States: 1929-1967", *International Economic Review,* Vol.19, No. 3, (Oct.1978) pp. 761-775

Postolache, T. – (Coordonator) (1991), *Economia României-secolul XX*, p. 434 , Institutul Național de Cercetări Economice, Editura Academiei Române, Bucureşti

PRODUSUL INTERN BRUT ŞI INVESTIŢIILE STRĂINE DIRECTE

■

Constantin Anghelache
Profesor universitar doctor
Academia de Studii Economice, Bucureşti

Rezumat. *În acest articol, m-am preocupat de analiza PIB-ului în anul 2006 şi atragerea de investiţii străine directe.*

Am subliniat o serie de elemente esenţiale, cum ar fi factorii de sporire a PIB, structura acestuia după utilizări şi forme de proprietate etc.

De asemenea, m-am oprit şi asupra evoluţiei investiţiilor directe de capital străin, aceasta şi în perspectiva integrării în Uniunea Europeană.

Analiza este însoţită de unele evoluţii comparative ale PIB, aspecte reliefate prin grafice şi tabele semnificative.

Cuvinte-cheie: produs intern brut; proprietate; structură; utilizare; investiţie străină directă.

■

1. Evoluţia produsului intern brut

În anul 2006, PIB estimat este de 342,418 miliarde lei, ceea ce înseamnă o creştere cu 7,7% înregistrată faţă de rezultatele anului 2005.

Subliniem faptul că această creştere a fost afectată de contribuţia redusă a agriculturii, care a fost de doar 0,3%.

Nivelul de creştere a PIB în 2004, respectiv 8,4%, a fost oarecum egalizat, fiind dificil de prognozat în perioada imediat următoare, mai ales în primii ani postaderare la Uniunea Europeană, când se vor impune o serie de ajustări care nu vor mai depinde numai de dorinţa sau situaţia concretă din ţara noastră, ci şi de politica armonizată a Uniunii Europene.

Produsul intern brut pe locuitor a înregistrat o creştere cu 14,8% faţă de 2005, semnificativ pentru nivelul României.

Comparând nivelul de creştere a PIB al României cu unele ţări din Uniunea Europeană, vom vedea că fără excepţie a fost cea mai înaltă rată de creştere din acest grup de state (în cadrul UE-25 a fost de 2,9%).

Astfel, Olanda înregistrează o creştere de doar 2,9%, Belgia 3,1%, Germania 2,7%, Italia înregistrează o creştere de 1,9%, Finlanda 4,4%, Regatul Unit al Marii Britanii şi Irlandei de Nord 2,7%, Danemarca 3,2%, iar pe totalul Uniunii Europene (cele 25 de ţări), indicele mediu de creştere a PIB a fost de 2,9%.

Aşezată în această serie de date, vedem că România s-a situat pe primul loc cu nivelul de creştere al PIB.

Creşterea PIB 2006/2005 în România şi în unele ţări UE

\- în % -

Tabelul 1

ROMÂNIA	7,7
UE (25)	2,9
Austria	3,1
Belgia	3,1
Danemarca	3,2
Finlanda	4,4
Regatul Unit	2,7
Germania	2,7
Italia	1,9
Lituania	7,5
Olanda	2,9
Spania	3,9
Suedia	4,4
Ungaria	3,9

Notă:

- PIB estimat 2006 = 340,418 mld. lei
- Creşterea PIB în 2006 (7,7%);
- PIB / locuitor a crescut cu 14,8%.

- **Factorii de creştere a produsului intern brut pe categorii de resurse**

În anul 2006 PIB s-a realizat pe seama activităţii desfăşurate în principalele ramuri ale economiei naţionale.

Contribuţia a fost diferită din punctul de vedere al valorii adăugate brute ce s-a realizat la nivelul fiecărei ramuri. Impozitele nete pe produs şi-au adus o contribuţie de creştere de 0,9%, activitatea serviciilor a contribuit cu 3,6% la PIB, construcţiile cu 1,2% şi industria cu 1,7%.

Agricultura, silvicultura şi piscicultura au avut o contribuţie mai redusă, de doar 0,3%.

Produsul intern brut a fost realizat pe categorii de resurse prin contribuţia evoluţiei din următoarele ramuri: agricultura a înregistrat o creştere de 3,3%; industria a avut o creştere de 6,9%; construcţiile –19,4%; serviciile –7,3%, valoarea adăugată brută în totalitate a înregistrat o creştere de 7,7%, iar impozitele nete pe produs au crescut cu 7,9%. Putem aprecia că au avut o influenţă pozitivă asupra realizării PIB-ului toate ramurile economiei naţionale.

Contribuţia ramurilor la formarea PIB-lui în 2006
% faţă de anul 2005

Tabelul 2

Produs intern brut	107,7
Agricultură	103,3
Industrie	106,9
Construcţii	119,4
Servicii	107,3
VAB – total	**107,7**
Impozite nete pe produs	107,5

Activităţile din servicii, industrie şi construcţii, împreună, au avut o contribuţie de 80,5% la formarea PIB, ceea ce înseamnă un fapt pozitiv pentru economia României care s-a restructurat, a renunţat la o serie de subramuri ale industriei, angajându-se pe făgaşul dezvoltării producţiei serviciilor, al construcţiilor ş.a.m.d., element care trebuie interpretat ca atare.

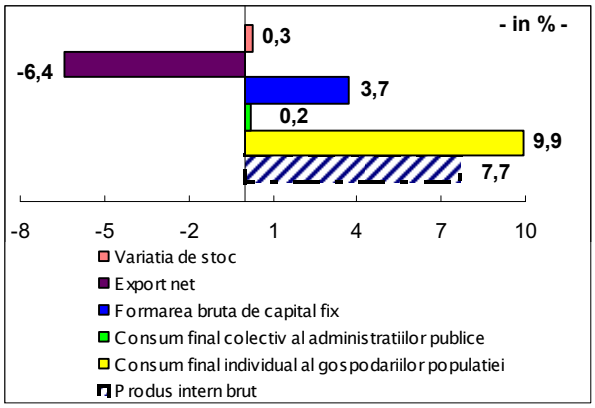

Figura 1. - *Factori de influenţă ai creşterii PIB-ului în 2006 pe categorii de resurse*

- **Realizarea produsului intern brut pe categorii de utilizări**

Din punct de vedere al „utilizărilor", la realizarea PIB în anul 2006 şi-au adus contribuţia: variaţia stocurilor, exportul net, formarea brută de capital fix, consumul final colectiv al administraţiei publice, consumul final individual al gospodăriilor populaţiei.

În analiza datelor pe anul 2006 trebuie să pornim de la situaţia concretă pe care a înregistrat-o ţara noastră în acest an.

Aşa, de pildă, variaţia stocurilor a avut o contribuţie de 0,3%, iar exportul net, adică diferenţa dintre exporturi şi importuri, a avut un efect negativ, de – 6,4%.

În aceste condiţii constatăm că la realizarea PIB, din punct de vedere al utilizărilor, au contribuit formarea brută de capital fix, cu 3,7%, consumul final colectiv al administraţiei publice, cu o creştere de 0,2%, consumul final individual al gospodăriilor populaţiei, cu o creştere de 9,9%, ceea ce conduce la următoarele concluzii:

- influenţele pozitive la realizarea PIB din punct de vedere al utilizărilor au avut-o consumul final individual al gospodăriilor populaţiei, consumul final colectiv al administraţiei publice şi formarea brută de capital fix;
- au avut o influenţă negativă la formarea PIB exportul net şi variaţia stocurilor, care a determinat o depreciere de –6,4%.

Evoluția structurală a PIB în 2006

% față de anul 2005 –

Tabelul 3

Produsul intern brut	**107,7**
Consumul final efectiv	**111,5**
Consumul final individual efectiv al gospodăriilor populației	**112,6**
Consumul final colectiv efectiv al administrațiilor publice	**102,7**
Formarea brută de capital fix	**116,1**
Exportul de bunuri şi servicii	**110,6**
Importul de bunuri şi servicii	**123,0**
Cererea internă	**112,8**

Analiza la acest capitol a factorilor de influență ai creşterii PIB pe categorii de utilizări poate fi reliefată şi prin analiza ritmului în care au crescut în 2006, față de 2005, categoriile de utilizări luate în calcul la realizarea PIB.

Astfel, produsul final efectiv, adică consumul final individual al gospodăriilor populației şi consumul final colectiv al administrației publice, împreună, au crescut cu 11,5%.

O creştere mai accentuată, de 12,6%, s-a înregistrat în consumul final individual efectiv al gospodăriilor populației, în timp ce consumul final colectiv efectiv al administrației publice a crescut cu 2,7%.

Un efect pozitiv l-a avut ritmul în care a crescut formarea brută de capital fix, respectiv 16,1%.

În domeniul schimburilor economice externe, exportul de bunuri şi servicii a avut un ritm ascendent, crescând cu 10,6% față de anul precedent, dar importurile de bunuri şi servicii au crescut mult mai vertiginos, cu 23,0%, ceea ce a condus la debalansarea, prin înregistrarea unui deficit, a balanței comerciale externe, cu efect imediat de consum de 6,4% din PIB, compensat pe seama celorlalți factori (utilizări).

Din analiza datelor globale, rezultă că cererea internă de bunuri şi servicii a crescut în anul analizat cu 12,8%.

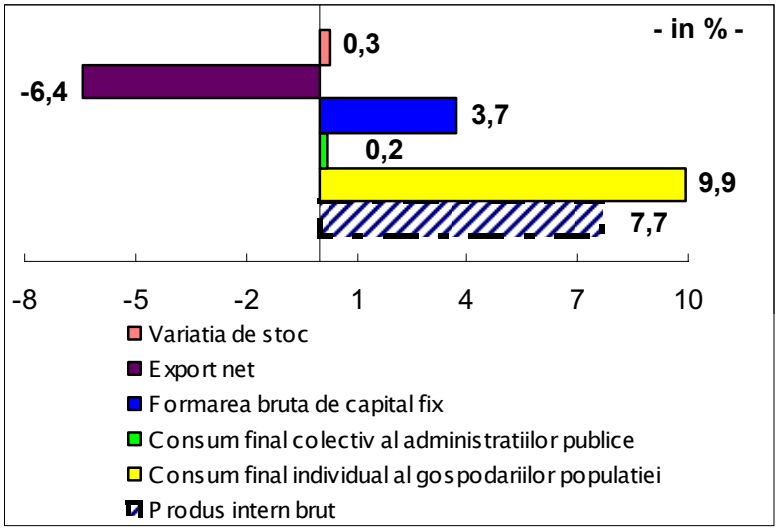

Figura 2. *Factori de influenţă ai creşterii PIB în 2006 pe categorii de utilizări*

- **Realizarea produsului intern brut pe forme de proprietate**

Din analiza efectuată rezultă că în anul 2006, pentru care datele sunt provizorii, sectorul privat a contribuit cu 69,8% la formarea PIB Reducerea ponderii sectorului privat a fost determinantă, în special, prin valoarea adăugată brută din agricultură. Este normală această influenţă deoarece şi în 2006 agricultura s-a confruntat cu condiţii naturale negative.

Într-o comparaţie cu perioadele anterioare se constată că această pondere a sectorului privat la realizarea PIB este mai mică decât în anul 2005 (71,5%), dar superioară tuturor celorlalte perioade anualizate din 2000, şi chiar din 1990 până la zi.

În anul 2006, pe care îl analizăm, s-a constatat creşterea ponderii sectorului public în valoarea adăugată brută din construcţii, ca urmare a refacerii infrastructurii şi a caselor distruse de inundaţii, activităţi finanţate de la bugetul de stat. Pe acest fond, sectorul privat, fiind mai puţin prezent în acest domeniu, a avut o influenţă mai mică la formarea PIB.

Important este că ritmul ascendent de creştere a ponderii sectorului privat la realizarea valorii adăugate brute pe ramuri ale economiei naţionale şi, în final, la formarea PIB s-a menţinut şi s-a accentuat. Există încă o

pondere de 30,2% care trebuie să constituie un element de valorificat în perioadele următoare. În acest sens, este evident că privatizarea altor ramuri de activitate ori extinderea privatizării în ramurile deja privatizate va avea efectul scontat.

Trebuie făcută remarca referitoare la faptul că nu întotdeauna o astfel de analiză este pertinentă deoarece vor fi, şi vor rămâne, sectoare de activitate absolut importante pentru economia națională la care statul trebuie să își mențină atributul de proprietar.

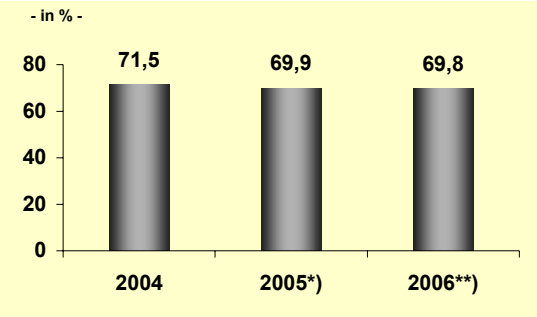

[1)] Date semidefinitive. [2)] Date provizorii.

Figura 3. *Produsul intern brut - ponderea sectorului privat în 2003 - 2006*

2. Investiții străine directe

Anul 2006 a fost unul în care o serie de sectoare de activitate au continuat să se privatizeze, cele deja privatizate au continuat să-şi sporească patrimoniul (capitalurile), prin atragerea de noi investiții autohtone şi străine, aspect demn de luat în considerare din punct de vedere al efectelor asupra structurii economiei naționale.

Investiția străină directă a crescut vertiginos în anul 2006, pe seama înființării de noi societăți comerciale cu participare străină, a sporirii capitalurilor sociale sau altele la societățile deja existente ori prin privatizarea, cu participare străină, a unor importante sectoare de activitate.

În aceste condiții, conform datelor furnizate de BNR, rezultă că în 2006 valoarea totală a investiției străine directe în România a ajuns la 30,8911 miliarde euro. Aceasta reprezintă o creştere de peste 9 miliarde de euro, comparativ cu anul precedent, ceea ce înseamnă un fapt important. Din această sumă 3,75 miliarde de euro provin din procesul de privatizare a Băncii Comerciale Române.

Investiția străină directă în România a crescut astfel în 2006 cu 41,2% față de 2005.

În anul 2006, 76,2% din investițiile străine directe s-au localizat în sectorul „participații la capital" şi numai 23,8% în sectorul „alte capitaluri".

De asemenea, la sfârşitul anului 2006, investiția directă a rezidenților români în străinătate a fost de 210,9 milioane de euro, aceasta fiind o contribuție ce a putut fi măsurată prin sistemul de documentare existent în țară.

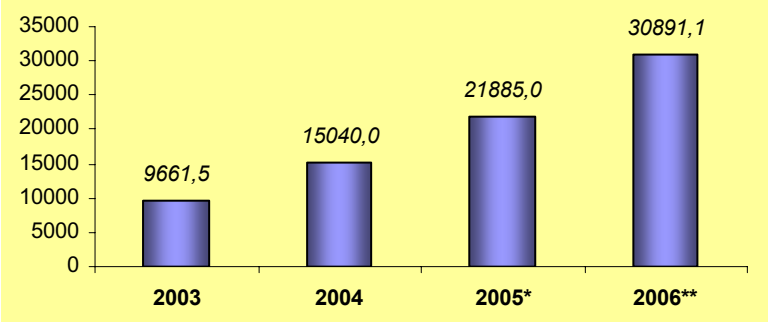

*) Date rectificate.
**) Date provizorii.
Sursa: BNR.

Figura 4. *Investiții străine directe (ISD) în 2003-2006*

CICLURILE TRANZIȚIEI
– O PERSPECTIVĂ EPISTEMOLOGICĂ ASUPRA GLOBALIZĂRII –

■

Marin DINU
Profesor universitar doctor
Academia de Studii Economice, Bucureşti

Rezumat. *Particularitatea emergenței economiilor din Europa Centrală şi de Est stă sub semnul unei duble ținte: ruperea de modelul economiilor planificate de tip comunist şi declanşarea proceselor transformaționale spre modelul economiilor de piață de tip capitalist, pe de o parte, şi angajarea în proiectul integrării în Uniunea Europeană, pe de altă parte. Ambele ținte presupun gradări ale schimbării nu doar sub impactul opțiunilor strategice pentru diferite formule de tranziție, ci şi pe axa timpului, marcând adevărate cicluri ale emergenței. Distingem principial două cicluri, unul specific atingerii parametrilor de economie funcțională de piață şi celălalt al începerii convergenței spre standardele modelului european de economie. Substanțial diferite ca agregare de aliniamente transformaționale, cele două cicluri sunt în continuitate, ca proces de emergență, pe traseul efectivizării rupturii de mecanismele de reglare birocratice şi funcționalizării mecanismelor de reglare ale pieței coordonate. În fapt, ciclurile pot fi denumite: tranziția interioară (tranziția postcomunistă) şi tranziția exterioară (integrarea în UE).*

Ce factori trebuie luați în calcul la finalizarea tranziției? Există o intercondiționare a traseelor urmate în cele două cicluri? Sunt priorități pentru strategi în privința asigurării finalitățile emergenței pe cele două cicluri? În ce măsură eşecurile primului ciclu reverberează în celălalt ciclu? Există un spațiu al creativității naționale în procesele integrative? Sunt câteva dintre reperele pe care încearcă să le pună în lumină studiul de față.

Cuvinte-cheie: tranziția interioară; tranziția exterioară; principiul ordonator; Era preglobală; Era globală.

■

Referenţialele

Emergenţa economiilor din ţările postcomuniste europene urmează un traseu cu două ancore succesive: prima, corespondentă tranziţiei interioare, de natură abstractă, şi a doua, specifică tranziţiei exterioare, de natură contingentă (Dinu et al., 2007). În cazul destructurării economiei planificate de tip comunist şi al structurării economiei de piaţă de tip capitalist s-a urmat logica de conformare la o matrice teoretică dedusă dintr-un proces istoric de câteva secole, în care dezvoltarea s-a centrat pe piaţă. În cazul compatibilizării cu parametrii funcţionali şi de performanţă ai modelului european de economie evoluţia urmează o traiectorie a experienţei comunitare asumate concret, ca parte activă şi reactivă, în timp ce se aproximează finalitatea proiectului integrativ.

Dincolo de credinţa în consistenţă întemeiată pe valorile ideale conţinute de matricea abstractă a schimbării în ciclul tranziţiei interioare, emergenţa economiilor postcomuniste constituie un proces în care efectele nu sunt neapărat spontane, iar cauzele nu sunt de fiecare dată supradeterminate. Schimbarea mecanismului reglator – de la plan la piaţă – nu este nici liniară şi nici radicală, după cum nu este nici imediată şi nici completă. Concordant cu referenţialele proiectelor adaptative la modernitate, schimbarea în sistemele sociale ia forma unui proces de învăţare, ale cărui trăsături derivă din adevărul că natura nu face salturi. Schimbarea, ca să fie radicală, trebuie să fie supradeterminată. În absenţa proiecţiei internalizate, a actorilor raţionali ai schimbării, ca şi a viziunii împărtăşite de o masă critică de oameni nu poate fi vorba de aşa ceva. Dacă natura refuză ordonarea prin şoc, societatea, ca ordine a naturii umane, relativizează rupturile şi aproximează continuitatea.

Aceste limitări amprentează şi tranziţia exterioară, deşi în acest ciclu al emergenţei obiectivele rezonează explicit cu aşteptările oamenilor, existând impulsuri suplimentare mai ales pe suportul coeziunii sociale, economice şi teritoriale.

Imaginea ideală a primei opţiuni şi imaginea reală a celei de-a doua opţiuni generează nu doar probleme de complementaritate ce trebuie soluţionate, ci şi de redefinire a dependenţelor care întreţes viziunile. Experienţa generată de tranziţia gândită pe o schemă ideală nu lasă loc iniţiativei, adeseori nici în privinţa soluţiilor alternative. Aceasta se legitimează prin asumpţii, într-o fază de început chiar sub forma resurecţională a imperativului „crede şi nu cerceta”.

Generarea tranziției exterioare, în varianta istorică a integrării în Uniunea Europeană, care se susține pe condiționalități de intrare, pare să elimine libertatea de alegere, în fapt propunând prin intrare un câmp nelimitat pentru libertatea de raționalizare, atât a gândirii modelului, cât şi a implementării ideilor validate de experiență şi acceptate prin negociere.

Supraetajarea emergenței are probleme de coerență pentru că matricile referențiale, deşi sunt din aceeaşi clasă, au constituenți diferiți, care se mişcă într-o ordine de prevalențe diferite. Ideile testate pe o experiență contextuală ar trebui să extindă această experiență dincolo de contextul primar, în cazul tranziției interioare, iar transformarea contextului rezultat din prima etapă a emergenței ar trebui să se adapteze pe calea preluării bunelor practici – deci operând cu principiul experienței, prin încercări şi erori, văzând şi făcând – la un model care este, la rândul lui, în configurare.

Măsura consistenței celor două cicluri ale emergenței se face cu instrumente diferite ce țin de principii fondatoare diferite. Proiecția teoretică, pe temeiurile asumpțiilor Consensului de la Washington, a tranziției postcomuniste se judecă în termenii unei ordini naturale, cu raționalitate spontană şi autoreglare infailibilă. Viziunea tranziției exterioare descoperă opțiunea pentru o construcție din mers, cu schițe arhitecturale mereu corectate, cu proceduri negociate pentru testarea bunelor practici, cu sterilizarea empirică a lumii ideilor şi cu vaccinarea antiutopie a lumii globale.

Consistența diferită a celor două etape ale emergenței din Europa Centrală şi de Est are natură aporetică şi trimite la confruntarea tot mai vizibilă a paradigmelor în lumea de azi. Coliziunea este între principiile fondatoare:

a) al unicității explicației (Verlet, 2007) asigurate de acceptarea ordinii ierarhice – Creatorul, Ideea, Suveranul (Hegemonul) – în cazul Consensului de la Washington;

b) al relativității explicației asigurate de reperele empirice ale contextului comunitar, ca ordine funcțională în plan orizontal a competențelor cu tranzacții verticale – Actorul, Expertiza, Întregul (Comunitatea) – în cazul modelului european de integrare.

Poziționarea principială în viziunea tranziției interioare denotă opțiunea pentru o paradigmă ce susține ordinea centrifugală în care performanța este un produs al permanentizării dependențelor dintre centru şi periferie pe aliniamentul gestionării puterilor. Pe traseul tranziției interioare se întâmplă alinierea unei țări la tendința tutelară a organizării unei lumi compuse din părți; întregul este suma părților care-l compun.

Este ordinea rezultată din părţi care aleg independenţa pentru a-şi fructifica dependenţele. Tensiunea dintre ideal – independenţa – şi real – dependenţa – face ordinea de tip ierarhic. Limita evoluţiei acestei tensiuni sublimează ierarhia şi selectează centrul. O parte tranşează în cele din urmă ierarhia prin controlul discreţionar al dependenţelor, îşi asumă rolul de centru al sistemului sub raport funcţional, deşi în realitate este ierarhul absolut. Coerenţa explicaţiei se realizează prin raportare la o teorie unică reprezentând viziunea-cadru, fondatoare a ordinii globale, ce aparţine hegemonismului.

Prin tranziţia interioară – mai ales ca reflex al modelului terapiei de şoc, în varianta sa ortodoxă, noninstituţională, o ţară alege să intre într-o ordine clădită pe dependenţe ierarhice. Este globalizarea subîntinsă pe principiul unicităţii explicaţiei. Noi am constatat că această globalizare este o eroare logică (Dinu, 2006). Principiul ordonator pe care se autolegitimează această globalizare este cel al adversităţii, singurul coagulant al sistemelor ierarhice de tip top down.

Poziţionarea principială în viziunea tranziţiei exterioare scoate în evidenţă opţiunea pentru dependenţe funcţionale dintre părţi care tranzacţionează permanent raţionalizarea întregului. Modelul conţine trasee de pertinenţă a omogenizării performanţelor construite pe principiul relativizării explicaţiei pentru definirea spaţiului opţional comun. Legăturile funcţionale sunt testate din aproape în aproape pe planul orizontal al dependenţelor, iar legăturile de competenţă transversală se legitimează în spaţiul coeziv, de tip integrativ, al punerii în comun a suveranităţilor.

Gradele de performanţă apărute prin extindere, mai ales spre centrul şi estul continentului european, care deschide Cutia Pandorei, reprezentată de relaţia centru-periferie, au valoare temporală limitată prin mecanismele convergenţei, ca funcţie a modelului de integrare. Părţile îşi gestionează dependenţele tinzând să imite comportamentul întregului, iar întregul se aproximează permanent cu performanţele părţilor în efortul lor de a acţiona în spaţiul de negociere a comunitarului. Coerenţa explicaţiei se întemeiază pe teoria-cadru generată de principiul relativităţii viziunilor asupra realităţii pe care o au actorii publici ca părţi care îşi negociază interdependenţele pornind de la ceea ce se aproximează a fi întregul comun. Părţile cooperează pentru competitivitatea spaţiului comun, tranzacţionează lărgirea şi adâncirea lui, propun acţiunea convergentă în aproximarea ordinii globale.

Integrarea europeană, ca formulă a tranziţiei exterioare şi parte a emergenţei ţărilor postcomuniste europene, configurează experienţa sistemelor deschise de tip botton up. Schimbarea ca proces de învăţare stă

la baza principiului ordonator al competiției armonice de natură cooperativă, ce deschide traseul fondator al globalizării, ca paradigmă întemeietoare a altei idei de ordine globală decât cea ierarhică.

Traversarea ciclurilor emergenței postcomuniste, tranziția interioară şi tranziția exterioară, reprezintă, pe de o parte, închiderea experienței preglobale şi, pe de altă parte, intrarea în experiența globală propriu-zisă. Înseamnă ieşirea din modelul care a premers şi a desăvârşit prima modernitate şi deschiderea pentru modelul celei de-a doua modernități (Beck, 2003). Prin tranziția interioară țările emergente postcomuniste au trăit la scară redusă şi într-un interval de timp limitat un proces istoric care altfel ar fi durat secole pentru a se situa de partea tendinței în evoluția structurării ordinii în lume. Iar prin tranziția externă au făcut un salt direct pe creasta valului schimbării de paradigmă fondatoare a ordinii. Adică au ieşit din Era Preglobală şi au intrat în Era Globală.

Există o formulă a reprezentării aliniamentelor de continuitate procesuală între cele două cicluri ale emergenței. Ceea ce se consideră îndeobşte ca finalitate a tranziției interioare este eminamente o expresie vagă, fără repere riguros măsurabile, pretabilă la deturnarea politică a constituenților ei. Aprecierea împlinirii tranziției interioare în funcție de aşa-numitul statut de țară cu economie de piață funcțională este la discreția conjuncturilor subiective. În realitate nici nu se pot măcar enumera calitățile necesare şi suficiente pentru a se consemna o funcționalizare a economiei de piață pe traseul transformațional ce porneşte cu destructurarea economiei coordonate birocratic. Un astfel de exercițiu, dacă nu ar fi considerat gratuit, s-ar dovedi oricum inutil pentru că datorită lipsei de consistență şi rigoare epistemică a instrumentelor de evaluare nu se lasă abordat rațional.

Cumva paradoxal, tranziția interioară nu se lasă închisă după reguli evaluative incontestabile. Faptul în sine are o explicație, chiar una ce ține de specificul emergenței economiilor postplanificate. Cele două cicluri ale emergenței au o închidere comună pe care, însă, o regăsim nu măsurând finalitatea tranziției postcomuniste, ci şi finalitatea unui pandant al ei, mai puțin evidențiat autonom pentru că este ascuns în paradigma tranziției exterioare ca tranziție postcapitalistă (Drucker, 1999), de care vom vorbi ceva mai jos. Încheierea tranziției în general se consemnează printr-un parametru al traseului de compatibilizare cu modelul celui de-al doilea ciclu: atingerea standardelor de nivel ce țin de convergența reală, în primul rând, pentru că este mai sensibilă percepția publică, a indicatorilor de venit. Tranziția postcomunistă se încheie odată cu realizarea convergenței reale cu modelul tranziției postcapitaliste.

Provocările

Reuşita emergenţei este dependentă de coagularea viziunii asupra ciclurilor ei. Dacă intrarea în emergenţă este supradeterminată, cu alte cuvinte este o problemă a propagării forţei contextului global, finalitatea emergenţei apare ca posibilă în condiţiile unei rupturi epistemologice; dacă se efectivizează opţiunea pentru o schimbare de paradigmă fondatoare a ordinii în lume. Alegerea raţională ţinteşte nu doar alternativa coexistentă în configurarea lumii, ci şi paradigma care va întemeia experienţa după ruptură, adică pe aceea care să-şi etaleze potenţialul de a subîntinde evoluţia pe o traiectorie pe care problemele-limită ale vechii paradigme au rezolvare prin soluţionarea problemelor specifice noii paradigme. Coexistenţa viziunilor creează o aporie care nu poate fi depăşită de la sine fără să se modifice radical principiul întemeietor de legitimitate a unicităţii explicaţiei cu principiul întemeietor de legitimitate a relativităţii explicaţiei (Verlet, 2007).

Ciclicizarea emergenţei în ţările europene postcomuniste fiind rezultatul aderenţei la o altă teorie fondatoare a ordinii în lume conţine un paradox: ca să fie sigură reuşita transformărilor din primul ciclu trebuie să se declanşeze transformările specifice celui de-al doilea ciclu. S-a optat pentru o schimbare ce nu poate fi finalizată decât dacă se trece la o altă schimbare ce o presupune pe prima doar pentru a o depăşi. Cele două cicluri de tranziţie sunt aparent continue, căci în realitate ciclul tranziţiei exterioare vine cu o paradigmă ce o transformă pe prima într-un caz particular pus într-un context remodelat în care îşi pierde definitiv potenţialul de universalizare prin unicitate. Verdictul dat deja (Brzezinski, 2000) că varianta hegemonică a ordinii globale este ultima, anunţându-se sfârşitul Erei Preglobale, are legătură cu ruptura paradigmatică dintre cele două cicluri ale emergenţei ţărilor postcomuniste şi cu opţiunea pentru modelul european de aproximare a ordini globale, ce vesteşte zorii Erei Globale.

Aşa se explică de ce modelele urmate în cele două etape ale tranziţiei sunt şi continuă să fie percepute drept conflictuale. Ele aduc concurenţa în zona viziunilor asupra ordinii în lume nu pentru că reprezintă interese diferit instrumentalizate, ci pentru că au, în ciuda tăcerii corect politice, amprente ideologice diferite. Disputa tot mai vizibilă între cele două viziuni asupra ordinii globale tinde să se acutizeze pe măsură ce relevanţa opţională se schimbă în favoarea modelului european de aproximare a globalizării. La drept vorbind, suntem protagoniştii amurgului viziunii centrate pe unicitatea explicaţiei destinată să se legitimeze ca atare doar în sisteme ierarhice de gestionare a puterilor

şi – totodată – ai naşterii viziunii coagulate în jurul principiului relativității explicației care se testează empiric în sisteme deschise, cu autoorganizare (Prigogine, Stengers, 1997). În acestea, părțile îşi asumă competențe negociate cu vecinătăți tranzitive, gestiunea puterilor fiind expresia orizontalității participative într-un proces integrativ ce se corectează din mers.

Poziția istorică a țărilor europene postcomuniste conferă un privilegiu de a fi martore şi înfăptuitoare ale unei fracturi epistemologice la nivelul teoriilor-cadru privind ordinea în lume. Pe un interval de timp extrem de scurt pentru a face veridică schimbarea de paradigmă, țările postcomuniste falsifică (Popper, 2001) teoria ordinii capitaliste după ruptura cu teoria ordinii comuniste, aproximând structurarea teoriei fondatoare a altei paradigme, eminamente de consistență postcapitalistă. Dubla ruptură nu are precedent în istorie. Ea deschide o breşă în evoluția lumii care va opera ca o bornă ce marchează sfârşitul Erei Preglobale şi naşterea Erei Globale. În interludiul dintre aceste falii se consumă precipitat atât evadarea din bucla totalitară comunistă, cât şi parcurgerea traseului întrerupt de episodul comunist, adică tranziția la capitalism, ambele experiențe ținând de o eră pe cale de epuizare.

Ironia istoriei constă în faptul că abandonarea comunismului ca formulă de gestiune a puterilor este simultană cu depăşirea capitalismului structurat adversativ pentru a se trece la o variantă atât postcomunistă, cât şi postcapitalistă a ordinii globale. Ciclul tranziției externe, ce are forma pragmatică a proiectului integrativ european, reprezintă saltul revoluționar în mecanismele progresului şi, evident, că şi prefigurarea noii formule de gestionare a puterilor, cu un nou principiu ordonator, cel al competiției armonice de tip cooperativ. Acesta este principiul fondator al ordinii globale percepută ca o altă modernitate.

Alternativa sistemelor antagonice sau adversative de gestiune a puterilor reprezintă o substanțiere specifică primei modernități, izvorâtă din proiectul iluminist şi efectivizată de revoluțiile industriale şi naționale. Capitalismul şi comunismul au ținut trena propensiunii dependențelor în varii planuri. Îngemănarea de destin repetă experiența biblică a fraților ce au încărcat începuturile umanității cu actul extincției calculate a celuilalt. Nu există supraviețuitor unde domneşte intoleranță! În plan simbolic, dubla ruptură de ordine paradigmatică prin tranziția țărilor din Europa Centrală şi de Est înseamnă o recompensă morală pentru acestea; li se atribuie rolul de a trage cortina peste eşecul adversității ca principiu ordonator, de a anunța decesul fratricizilor eroi ai

primei modernităţi, capitalismul şi comunismul, ca şi de a aproxima valorile celei de-a doua modernităţi.

Că se întâmplă aceste „minuni raţionale" în această parte de lume este o certificare a credinţei că după parcurgerea ambilor versanţi ai Golgotei primei modernităţi se poate întemeia experienţa schimbării ca mod de viaţă în care utopia este limitată, iar ingineria socială exclusă. Raţionalitatea experienţei (Habermas, 2000), inclusiv a discernământului individual, este fortificată de trăirea în alternativă, nu doar de raportarea teoretică, fie ea şi critică. Postcapitalismul nu avea cum să apară decât acolo unde s-a trăit postcomunismul! Ieşirea din alternativă a fost pentru ţările din Europa Centrală şi de Est care se integrează în Uniunea Europeană renunţarea la toate formele de ordine ce ţin de prima modernitate.

Străpungerile

Realitatea construcţiei europene a luat-o cu mult înaintea teoriei-cadru a ordinii globale. Poate fi percepută ca o insinuare a unei străpungeri a experienţei prin golul teoriei. În fapt, străpungerea are valoarea unei revoluţii ştiinţifice (Kuhn, 1976) care, deşi este reală, nu a reuşit să disloce regulile credibile ale „ştiinţei normale". Ordinea explicată pe principiul fondator al adversităţii a generat obişnuinţe de orientare şi comodităţi psihice atât de puternice încât rezistă falsificării. Atât timp cât fenomenologia lumii preglobale acoperă percepţia realului se refuză ca pretenţie absurdă străpungerea sugerată de efectivizarea unui alt principiu ordonator şi sunt minimalizate fenomenele pe care le generează.

Tranşarea modului de raportare la constituţia realităţii este o operaţie complicată de acreditare a propensiunii spre un alt principiu ordonator. Renunţarea la un principiu fondator de ordine globală seamănă cumva cu procesul contestării fizicii newtoniene de către fizica einsteiniană: teoria relativităţii generalizate, schimbând perspectiva asupra fundamentelor, a lărgit orizontul explicaţiei şi a transformat teoria gravitaţiei universale într-un caz particular înseriat noului univers conceptual (Barrow, 1999).

Schimbarea principiilor declanşează atât la nivelul teoriei, cât şi al lumii reale un proces de înglobare, care mişcă limitele explicaţiei ca şi limitele experienţei, în cazul nostru societale, spre alte orizonturi, mai largi, în care sporesc puterile, inclusiv puterea de înţelegere sau de cunoaştere. Principiul competiţiei armonice de tip cooperativ încadrează în alte contexte, de negociere mai ales, aşteptările diverse, impunând

o viziune pozitivă asupra limitelor şi limitărilor în care se tranzacționează discernământul individual.

Aliniamentul cel mai semnificativ al transgresării paradigmatice specifice construcției europene îl constituie mişcarea valorilor constitutive. Distingem două tendințe: una de reîncorporare a unor valori din vechiul model şi alta de testare a valorilor specifice. Mecanismele generative ale modelului european de globalizare – ca nouă experiență de ordine a lumii – este deodată evolutiv şi revolutiv. În esență, particularitatea derivă din viziunea că realul este motivul şi scopul cunoaşterii, iar cunoaşterea decelează, dar şi creează realul.

Sensul funcționării relației dintre model şi fenomen este un joc de compensare între continuitate şi ruptură. Dozajul respectă gradarea dificultății în procesul de învățare, primenirea paradigmelor nefiind, până la urmă, altceva decât un proces de învățare. Timpul este o variabilă imanentă care marchează gradarea complexității sistemelor – imitând traseul antropic naştere, adolescentă, maturitate, moarte – pe traseul simbolic: intrări, transformare, ieşiri. Evident că doar timpul subiectiv este finit (Hawking, Mlodinow, 2007). Modelul de ordine aproximat prin integrarea europeană respectă regulile sistemelor naturale deschise, cu autoorganizare. Este un model societal care favorizează resemnificarea timpilor subiectivi în spațiul conviețuirii durabile tocmai pentru că acest spațiu, fiind recreat în comun, se eliberează de adversitate.

Concilierea unui paradox între libertatea individuală şi contextul social negociat, deci între principiul individualismului şi principiul comunitarismului, sfidează percepția lustruită de paradigma postmodernistă, mai ales de credința în sfârşitul istoriei (Fukuyama, 1994) prin triumful absolut al liberalismului. Modelele explicative oferite de teoriile „superbe" (Penrose, 2001) nu sunt rezultatul operațiunilor tip „tabula rasa"; modelele înglobează determinanți ai celor precedente şi adaugă alții care schimbă perspectiva, lărgesc orizontul referențial, multiplică puterea de înțelegere a fenomenelor noi etc.

Valorile recuperate în modelul european de globalizare sunt în principal piața – în formula ei instituțională şi democrația – curățată de aporiile corectitudinii politice. Adaugă în esență valori cum sunt: coeziunea – cu dimensiunile sociale, economice şi teritoriale, comunitarismul – ferit de propensiunile masificante, guvernarea multinivel – ejectând pornirile ierarhice, convergența – anulând clivajele centru-periferie, spațiul postnațional – ieşind din tabu-ul suveranității nenegociabile, europenizarea – ca formulă de identificare cu performanța a identităților care rămân diverse etc. Modelul european de integrare se

confundă cu un set de valori diferite de valorile acreditate de prima modernitate. Acestea sunt valorile celei de-a doua modernități, adică ale Erei Globale, ca timp al lumii globale.

Trebuie remarcat faptul că străpungerile modelului european de globalizare pot fi interpretate în reperele tensiunii continuitate-discontinuitate specifică revoluțiilor ştiinţifice, de schimbare de paradigmă. În mod evident, percepția schimbării cadrului de referință, a contextului acțional primează şi este evaluată ca o schimbare care înglobează tendințe reconfirmate şi tendințe descătuşate.

Într-un fel surprinzător, modelul european de globalizare este permisiv reconfirmării unor determinanți care au rezistat atât tranziției exterioare, de esență postcapitalistă, cât şi tranziției interioare, de esență postcomunistă. Melanjarea pare contradictorie dacă analizăm după logica particulară a modelelor ce au propus ca formulă de supraviețuire valorile intermediare ale postmodernismului (Dinu, 2006). Era, trebuie să recunoaştem, o încercare a modelelor adversative de a-şi păstra placenta naturală, chiar dacă cu ajutorul invențiilor postindustriale ca suport tehnic al postmodernismului.

Eşuarea naturală a amestecului artificial al determinanților pentru a autonomiza convergența sistemelor adversative pe principii exclusiv de pozitivitate (Kolakovski, 2007) nu constituie argumentul precedenței pentru atestarea valabilității paradigmei europene de globalizare. Aproximarea europeană a globalizării nu este resuscitarea teoriilor convergenței sistemelor şi orchestrarea unei noi inginerii sociale pentru că pur şi simplu nu combină valorile constitutive ale modelelor anterioare de ordine şi nici nu aranjează sumar principul lor ordonator. Modelul european de globalizare – ca formulă de ordine a lumii – se întemeiază pe un alt principiu ordonator – al competiției armonice de tip cooperativ – şi nu al adversității.

Gândite şi structurate adversativ, sistemele capitalist şi comunist aveau valori constitutive care se excludeau reciproc. Sistemul lumii globale, aproximat prin procesul integrativ european, complementarizează valorile şi atunci când ele aparent sunt divergente. Piața reglementată, bunăoară, nu este nici piața exclusivă a capitalismului mâini invizibile, nici decizia birocratică a planificării uniformizatoare a comunismului mâinii vizibile (a statului). Practic sunt părăsite viziunile adverse, de mecanisme de control care operează în regim de extremă. Se iese din perspectiva ideologizantă pentru a se ajunge la formula în care aşteptările în legătură cu finalitatea sistemului se pliază pe cum pot fi ele satisfăcute mai bine, şi nu pe ce instrumente se folosesc. Abordarea pare utilitaristă,

dar oferă posibilitatea de a se ieşi din contradicţia ireductibilă a principiilor fondatoare de natură adversativă.

La fel, spaţiul comunitar, ca rezultat al deciziei de a folosi în comun suveranităţile, de a ieşi din constrângerile valorilor identitare de natura ideologiei statului-naţiune, nu înseamnă o opţiune în detrimentul principiului individualist al libertăţii, ci funcţionalizarea unui mecanism tranzacţional de echilibrare a drepturilor şi responsabilităţilor, centrat pe prevalenţa discernământului individual în valorificarea regulilor naturale ale convieţuirii, în esenţă de împlinire a individului ca fiinţă socială.

Învăţămintele

Pentru o ţară insider a Uniunii Europene aproximarea globalizării este asumată firesc atât ca ofertă de oportunitate, cât şi ca obligaţie istorică. Este oportunitatea de a arde etapele, fiind de partea tendinţei, pentru a ajunge pe creasta valului reprezentată de noua ordine. Pentru România şansa de a fi insider într-un proces fundamental al lumii contemporane este salutară, desigur, doar dacă este valorificată ca suport al câştigurilor de modernitate (Attali, 2007). În această privinţă sunt câteva priorităţi ce ar trebui să amprenteze acţiunea de integrare în dimensiunea ei instituţională şi individuală.

În primul rând, este vorba de încărcarea conştiinţei publice cu viziunea specifică evoluţiei modelului european de globalizare care cuprinde şi România. Nu există altă alternativă compatibilă cu acest scop decât de a declanşa şi susţine un proces de învăţare a valorilor modelului, de diseminare a cunoştinţelor în spaţiul public şi de internalizare a acestora la nivelul individual de acţiune şi decizie.

Evident că nu este doar un proces pasiv de învăţare, ci unul care să angajeze iniţiativa inovativă de performanţă şi de schimbare la nivelul modelului, fiind vorba de o evoluţie prin aproximare a finalităţii ce solicită creativitatea comunitară şi individualitatea deopotrivă.

În al doilea rând, este vorba de a trata integrarea exact ceea ce este pentru România: un proiect la limită de ieşire din condiţia de periferie. Asta presupune să se accelereze evoluţiile din bucla de recuperare a desăvârşirii valorilor primei modernizări, cu componentele ei semnificative de natură economică şi de gestiune a puterilor, specifice tranziţiei postcomuniste, şi să diminueze golul de potenţial de convergenţă ca urmare a înscrierii accelerate în tranziţia postcapitalistă definită de modelul european de globalizare. Într-un fel blocant, asta înseamnă ca România să traverseze deodată două proiecte începute şi neterminate, să aranjeze din mers performanţele la standardele

unui proiect cu o logică diferită de sistemele de ordine coagulate adversativ şi producătoare de clivaje perpetue. Ingredientele culturale pentru un asemenea salt în experienţă societală sunt puţine sau neadecvate, ceea ce complică abordarea, determină un ritm necorespunzător în schimbare, se produc incompatibilităţi cu contextul.

În al treilea rând, este nevoie de definirea în regim de urgenţă a unui culoar de pertinenţă în dozarea efortului propriu de adaptare la model şi a factorilor de sprijin generaţi pentru coeziune de către model. Forţa gravitaţională a modelului este absolut necesară de folosit, dar nu este suficientă pentru a menţine traiectoria corectă a integrării în absenţa sau în puţinătatea efortului propriu, a impulsului inerţial susţinut de voinţa de integrare. Asta înseamnă a înţelege intrarea în modelul european de globalizare ca un proiect asumat coerent pentru trecerea la a doua modernitate, ca şansă de a scăpa de complicaţiile eşecurilor în desăvârşirea primei modernităţi (Dinu, 2007). Efortul propriu concentrat la maxim este destinat să recupereze procesele nematurizate specifice primei modernităţi, cum ar fi industrializarea, nu neapărat prin finalizarea acestora, cât mai ales prin efectivizarea proceselor specifice celei de-a doua modernităţi, sugerate de evoluţiile specifice societăţii cunoaşterii, ca formulă de aproximare a determinanţilor societăţii globale în variantă europeană.

Visul european (Rifkin, 2006) merită să fie şi al românilor, dar pentru asta nu este suficient să se abandoneze iluziile şi comodităţile, ci şi să se reproiecteze destinul identitar pentru ca el să se reconfirme prin performanţă comunitară.

Bibliografie

Attali, J. (2007). *Scurtă istorie a viitorului*, Editura Polirom, Iaşi

Barrow, J. D. (1999). *Despre imposibilitate. Limitele ştiinţei şi ştiinţa limitelor*, Editura Tehnică, Bucureşti

Beck, U. (2003). *Ce este globalizarea? Erori ale globalismului, răspunsuri la globalizare*, Editura Trei, Bucureşti

Brzezinski, Z. (2000). *Marea tablă de şah. Supremaţia americană şi imperativele sale geostrategice*, Univers Enciclopedic, Bucureşti

Dinu, M., „Globalizarea. Modelul explicativ", Supliment al revistei *Economie teoretică şi aplicată,* Seria Sinteze, 2006, Bucureşti

Dinu, M., „Modernitate după modernitate", în *Economie teoretică şi aplicată*, nr. 8(513), August 2007, pp. 53-60

Dinu, M. et al. (2007). *Modelul european de integrare*, ediția a II-a, Editura Economică, Bucureşti
Drucker, P. F. (1999). *Societatea post-capitalistă,* Editura Image, Bucureşti
Fukuyama, F. (1994). *Sfârşitul istoriei şi ultimul om*, Paideia, Bucureşti
Habermas, J. (2000). *Discursul filosofic al modernității. 12 prelegeri*, All Educațional, Bucureşti
Hawking, S., Mlodinow, L. (2007). *O mai scurtă istorie a timpului*, Humanitas, Bucureşti
Kolakowski, L. (2007). *Modernitatea sub un neobosit colimator*, Editura Curtea Veche, Bucureşti
Kuhn, T. S. (1976). *Structura revoluțiilor ştiințifice,* Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti
Penrose, R. (2001). *Mintea noastră… cea de toate zilele. Despre gândire, fizică şi calculatoare*, Editura Tehnică, Bucureşti
Popper, K. R. (2001). *Conjecturi şi infirmări. Cercetarea cunoaşterii ştiințifice*, Editura Trei, Bucureşti
Prigogine, I., Stengers, Isabelle (1997). *Între eternitate şi timp*, Humanitas, Bucureşti
Rifkin, J. (2006). *Visul european. Despre cum, pe tăcute, Europa va pune în umbră „visul american"*, Editura Polirom, Iaşi
Verlet, L. (2007). *Cufărul lui Newton*, Editura Nemira & Co, Bucureşti